

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,

a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06-1-767-8262 számon,

levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető

a Magyar Posta Zrt.-nél: a www.posta.hu

WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

1900 Budapest,

06-1-767-8262,

hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak:

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető

szerkesztőségünkben is:

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Születés, halál

Tudom, hogy nem túlságosan eredeti megállapítás, de ez a lapszámunk születés és halál foglatában készült. Szép ez a rend, ahogy az elmúlás és az érkezés egységet alkot, a halottak helyébe újszülöttek lépnek. (Továbbá, a Nobel-díjas lengyel költőt, Czesław Miłoszt idézve, „az öregek helyébe újabb öregek.”) Jellemzően, irodalmi életünk júniusban is ezt a párhuzamosságot, ezt a kiteljesedést hozta, hiszen az Ünnepi Könyvhéten az új művek testet öltésének örvendeztünk, miközben fejet hajtottunk a hónap ötödik napján elhunyt Jókai Anna életműve előtt. A júliusi történésekből pedig ezúttal két tényre, két dátumra összpontosítottunk a szerkesztés során: 1925. július 17-én született az iszkázi költőlegenda, Nagy László – és immár egy évvel ezelőtt, július 25-én hunyt el lapunk újraelalapító főszerkesztője, Oláh János költő, író.

Barátaim (és ellenségeim) időről időre azzal vádolnak, hogy nekem mindenről a lengyelek jutnak eszembe. E vád természetesen igaz. Most például nem hallgathatom el, hogy számunkban bőséges lengyel összeállítás olvasható. Alapja az új budapesti lengyel nagykövettel, Jerzy Snopekkal készült nagyinterjú, a Nyitott Műhely rovatban. Snopek úr irodalomtörténész és a magyar irodalom kiváló műfordítója – többek között József Attila és Pilinszky János verseit ültette át anyanyelvére, bravúrosan. Ritka kegyelmi időszak, hogy szépirodalmár diplomata teljesít szolgálatot Budapesten, ennek sok kulturális gyümölcsét remélhetjük. Már is itt az első termés: nagykövet úr válogatta csokorba négy lengyel költő verseit, amelyeket Kovács István és jómagam fordítottunk magyarra.

Nagy László és Oláh János esetében is nagyon könnyen találni lengyel vonatkozásokat, amelyek közül itt csak néhányat ragadok ki. A tizenéves Nagy László lengyel tisztizubonyban járt iskolába, melyet egyik unokabátyja szerzett a második világháború kezdetén hazánkba menekült lengyelektől. László felnőttként több alkalommal járt Varsóban, például 1974 őszén Csoóri Sándorral. Az ösztöndíjasként ott lakó Kovács István kalauzolta őket, és megkoszorúzták egy tragikus sorsú költőt, az 1944-es varsói felkelésben meghalt Krzysztof Kamil Baczyński emléktábláját. Csoóri e szavakkal jellemezte Nagy Lászlót: „Viszolygott a külföldi utazásoktól, de Lengyelországban otthon érezte magát.” (És persze Bulgáriában is, teszem hozzá.)

Oláh János is behatóan ismerte és közel érezte magához a lengyel kultúrát, bizonyítják ezt a Magyar Napló hasábjain időről időre megjelent összeállítások. 2013 novemberében együtt utaztunk Krakóba a Civil Összefogás Fórum autóbuszán, és emlékszem, János milyen lelkesen fejtegette a lengyel–magyar történelmi barátság, a visegrádi államok összefogásának jelentőségét. Aggodalommal gondolt az általunk ismert és féltett keresztény Európa jövőjére, az amerikanizáció eluralkodására.

Zsille Gábor

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (elnök),
Báger Gusztáv, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kő Pál, Nemes Attila,
Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza

Újraalapító főszerkesztő: Oláh János

Főszerkesztő: Jánosi Zoltán

E-mail: janosizoltan@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

Főszerkesztő-helyettes: Bíró Gergely (próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Munkatársak:

Berta Zsolt

(Magyar Napló Könyvesbolt,
Budapest, VIII. ker. József krt. 70.,
Józsefvárosi Galéria)
Mobil: (70) 421-9580
E-mail: magyarnaplokb@gmail.com

Bolla Eszter (szerkesztő)

E-mail: bollaeszter@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 410-3962

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Mórocz Gábor (Könyvszemle, tanulmány)

E-mail: moroczgabor@magyarnaplo.hu

Nemes Attila (Nyitott Műhely, marketing)

E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-7962

Parragi Zoltán (ügyintéző)

E-mail: parragizoltan@magyarnaplo.hu

Réger Ádám (szerkesztő)

E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)

E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Szentmártoni János

(ügyvezető)

E-mail: titkarsag@iroszovetseg.hu

Zsig Kristóf (ügyvezető, könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Borító: **Oláh Mátyás László**

*

A címlapon: **Jerzy Snopek**

(A fotót Czibal Gyula készítette)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Zsille Gábor: *Születés, halál* 1

SZEMHATÁR

Serfőző Simon: <i>Az ég alja belekékült; Az eget, földet nézzétek</i>	3
Mezey Katalin: <i>Jókai Anna utolsó tanítása</i>	4
Szentmártoni János: <i>Búcsú</i>	5
Jánosi Zoltán: <i>A reimsi angyal szárnya</i>	6
Czigány György: <i>Strófák; Búcsúzni</i>	7
Rott József: <i>Három feledhetetlen mozdulat Oláh Jánostól</i>	8
Jánosi Zoltán: <i>Morze-jelek Ahab kapitánynak</i>	13
Bogdán Emese: <i>A padlás angyala</i>	14
Iván Péter István: <i>A Bogi lány; Negyven körül</i>	20
<i>Zombik dicsérete; Első tudásod</i>	21
Feledy Balázs: <i>A képiro Árkossy István</i>	22
Szalay Károly: <i>Hellenizmus és kereszténység</i>	23
Deák-Sárosi László: <i>Levél Gaius Calpurnius Piso szenátornak</i>	27
Varga Klára: <i>Katonadolog</i>	28
Weisz Anett: <i>Szakadt ütem; Szárnyadon hord; Te a hid</i>	30
Soltész Márton: <i>Válságtapasztalat és teljességigény</i> <i>A József Attila–Nagy László-vonal</i>	31
Batári Gábor: <i>Fohász; Füst</i>	33
Ködöböcz Gábor: <i>„Az írott szöveg szerepe, játszótere alaposan megváltozott”</i> <i>Beszélgetés Marosi Gyulával</i>	34
Péter János: <i>Nevetés</i>	38
Payer Imre: <i>Káprázat-kert</i>	40
Barna T. Attila: <i>Garaba mama és a halál; Kenyércsücsök</i>	41
Jerzy Snopek: <i>Két reformer. Andrzej Zamoyski és Széchenyi István</i>	42
Jerzy Snopek: <i>Derenk</i>	48

NYITOTT MŰHELY

Kovács István: <i>Az elodázhatatlan élet. Nemecek Ernőtől Toldi Miklósig</i> <i>Beszélgetés Jerzy Snopek irodalomtörténésszel, a Lengyel Köztársaság</i> <i>nagykövetével</i>	49
---	----

KORTÁRS LENGYEL KÖLTŐK

Bernadetta Kuczera-Chachulska: <i>annyi arc és még több; (egy egészen új...);</i> <i>(szimmetriája a múltnak...); este; kimerült tájkép; (a víz...)</i>	58
<i>(kútban lakni...); megszólítás; buszablakból; határ; az ablakból</i>	59
Jan Polkowski: <i>Üljön el a láрма; Átmentél rajtam</i>	60
Feliks Netz: <i>A beteljesedett jóslatok könyvéből; A szerelem éjjele</i>	61
Kazimierz Brakoniecki: <i>A mítoszhoz; A bükkfához</i>	62
<i>1959 tavaszához; A Vénuszhoz és a Jupiterhez</i>	63
Krzysztof Koehler: <i>Elmentem; Az, aki áll</i>	64

KÖNYVSZEMLE

Wojciech Kaliszewski: <i>Ulisszesz kalapja</i> <i>Oláh János: Nieosiagalna ziemia (Elérhetetlen föld)</i>	66
Cseke Péter: <i>Sorslátató irodalom</i> <i>Újrealizmus és modern népiség a mai magyar irodalomban</i>	68

SZERZŐINK 70

Lapszámunkat Árkossy István festőművész képeinek reprodukcióival illusztráltuk.

SERFŐZŐ SIMON

Az ég alja belekékült

*Ablakomon szemük
véresen bevilágít.
Hangoskodásuk
a szelek sétálóutcája felől,
országrobajból is hallom:
osztják az igazságot,
amiből nekem nem jut.*

*Sárral, vádakkal
dobálóznak,
nem tudnak eltalálni.
Megszégyenítve
tennének ki közszemlére,
nem tudván,
kivel kezdtek ki.*

*Nem tudván,
az ég alja belekékült,*

*amilyen ütések engem már értek.
Megpróbáltak különb erőök,
le nem győzhettek.*

*A tűznek se engedtem,
nyelvét nyújtogassa rám,
bottal, lapáttal leterítettem.
Fölvonuló gátakkal, ásóval
az áradó Tisza ha észrevett,
visszakullogott medrébe,
nem mert kikezdeni velem.*

*S ahová az alávalóság juttatott:
a semmibe kivetettség
minden nyomorúságát is lebírom.
Süvíthet a por,
megművel az idő,
nem hagy parlagon.*

Az eget, földet nézzétek

*Felöltözöm mennybe, földbe,
s kiállok a mindenség elé.
Megismerhet isten, ember.
Arcom körben a messzeség.*

*Ti nem vesztek észre mégsem.
Háztorlaszokat láttok,
ágakat: repedéseket a távolságon,
villámlásokat éjjel,
mintha a honfoglaló magyarok
nyilait látnátok,
ahogy élesen átsüvítenek az égen.*

*Pedig tudhatnátok,
ha eső zuhog,
bánatok igavonójáról,
rólam szakad a verejték.
Föld ha megreng,
minden erejét a mélynek,
indulataim megérezhetnétek.*

*Szavaim kihallhatnátok
a neszező zajokból,
lélegzetem a ziháló szelekből,
lábnyomom a caplató Nap.
Az eget, földet nézzétek,
ha engem mégis
láttni akartok egyszer.*

MEZEY KATALIN

Jókai Anna utolsó tanítása

Június 5-én, az idei pünkösdhétfőn – hosszú betegséget követően – elhunyt Jókai Anna Kossuth-nagydíjas és számos más, magas kitüntetéssel elismert író. Nyolcvanötödik évében járt, ha ebben a korban meghal valaki, azt már az élet természetes rendjébe illőnek tartjuk,

Isten nyugosztalja – mondjuk, és útjára engedjük. Jókai Annával sem tehetünk kivételt, hiszen átlépett a kapun, elindult oda, ahonnan még nem tért vissza senki. Mégis nehéz beletörődni halálába. Hiszen az utolsó fél évtől eltekintve, egy életerős, tevékeny embert és szellemet ismertünk meg benne, akin mintha nem fogna az idő, még nyolcvanas éveiben is nagy munkabírással, elegáns, fiatalos külsővel bírt, sokat vállalt és sokat teljesített. Nem próbálom most számításba venni, hány előadást tartott, hány ünne-

pi, művészeti eseményt nyitott meg, hány elismerést nyújtott át, csak élete utolsó, nagy irodalmi teljesítményéről, *Átvilágítás* című önéletírásáról gondolkodom. Ez a maga műfajában is szokatlanul őszinte vallomáregény egyszerre rajzolja meg egy, a múlt század első harmadában született, a harmincas-negyvenes években felcseperedett gyermek fejlődéstörténetét, és annak a nehéz történelmi korszaknak, azoknak a torz és tragikus társadalmi rendszereknek is a karakterét, amelyek megszabták élete lehetőségeit. Jókai Anna nem a megszépítő messzeség opálos szemüvegén át nézi a maga, családja és környezete történetét: kritikus és őszinte, amikor visszatekint a megtett útra, nem tagadja el, nem tagadja le a buktatókat, az elkövetett hibákat, bűnöket. Ismert szellemi igényessége, erkölcsi elkötelezettsége nyilatkozik meg életútja minden szakaszának, sorsa alakulásának mérlegkészítésekor is „Attól, a sötét Józsefváros gangján, a poros leander alatt kucorgó, copfos, vézna kislánytól – Jókai Annáig”. A gúny övezte gyermektől a „»híres, tisztelt« írónöig...” vezető belső és külső küzdelemről szól önéletírása. „...megvalósítottam – írja –, amit 18 éves koromban a kis fekete füzetbe magamnak megjósoltam: író lettem!... de ami ennél is több: köz-

vetítő (meglehet, még kezdetleges fokon) az ember egyre világosabb lelke és Isten szándéka között... Az emberi szellemet a Világmindenségben uralkodó szellemhez elvezetni: fényévekre szabott munka. Ameddig én ezen az úton az irodalommal eljutottam, szinte semmi. És mégsem semmi. Egyetlen lábnyom, tán egy kissé el is maszatolva. De folytatható... Ha életem summázatáról beszélek, mint legfontosabb eredményemről, az nem a művészetben lakozik. Hanem

Jókai Anna (1932–2017)

abban, amit a duzzadó, hódításra programozott Énemben elértem. Ifjúkoromban és még középtájt is birtokolt a vágy, mint jogos jussomat, követeltem: szolgáljon engem a középszer, a tehetséget ajnározzák, uralkodhassam, hiszen erre születtem... És ma semmire sem vágyom, csak arra, engedjék meg, hogy én szolgálhassak másokat, mert számomra nincs már más öröm – semmi, ami pénzzel megszerezhető –, csak az, ha mákszemnyit is, de használhatok ennek a vajúdó kor-

nak... Keresem a »jóra vezető alkalmakat«. Talán önzés ez is, az önzés finomra hangolt, legszimpatikusabb formája. A rettenet, a rosszra való hajlam odakünn nem tűnik el, csak azért, mert akarjuk. De ha magunkból kiirtottuk, annyival is kevesebb lesz az ártalom a világban.”

Úgy gondolom, hogy ennek a fordulatos, sokszor nagyon keserves és nehéz életútnak, és őszinteségével olvasóit is önvizsgálatra készítő regénynek is ez az egyik legfontosabb gondolata. Hiszen általános, hogy gyarló emberként először mindig másban, másokban keressük a hibát, először mindig a külső körülményekben, a tőlünk független dolgokban: időben, térben keressük balszerencsénk, szerencsétlenségünk okait. Mindenben és mindenkiben sokkal hamarabb észrevesszük a rosszat, a torzultságot, a nevetségességet, az alkalmatlanságot, a bűnt, mint saját magunkban. Jókai Anna – egész életművében benne rejlő, de önéletírásában a legmarkánsabban megnyilatkozó – utolsó tanítása számomra az, hogy ha mindenki először saját magában keresné, és ha megtalálta, igyekezne kigyomlálni a rosszat, kezdve a rosszindulattal, a tehetetlenséggel a mások hibáztatásáig, rágalmozásáig és tovább, akkor jobbá lenne a világ: több lenne benne a megértés, a megbocsátás és a szeretet.

SZENTMÁRTONI JÁNOS

Búcsú

„Szerettem magyarnak lenni. Most ez volt a szolgálati helyem. Nem szenvedés és nem is nagyképűség, ha azt mondom: az életművemet befejeztem. Ha megkérdezik (már csak udvariasságból is), »min tetszik dolgozni?«, azt felelem: »kérem szépen, a halálomon. A halálomon dolgozom«.

Bárhogyan és bármikor történik, próbáljam úgy fogadni, ahogy az a halál »ollós angyalát« megilleti.

Ha nyiszál, hát megérdemlem. Ha lemetesz, megköszönöm.

...Nem. A piederstárlól – ahová feltuszkoltak – nem szálltam le. Csak a *hősi* pózon változtattam. Leültem a talapzatra.

Az arcomat a tenyerembe hajtom. Nem sírok; *gondolkodom*.”

Ezek Jókai Anna utolsó irodalmi sorai a 2015 pünkösdvásárnapján elkezdett *Átvilágítás* című memoárjából, amelynek első példányát még kezébe vehette a kórházi ágyon, majd 2017 pünkösdhétfőjén átlépett a *végtelenbe*. Milyen csöndet és milyen ürességet érezhetett 2016. július 9-én, miután e fenti sorok (és életműve) mögé kirakta a pontot...

„Ma nincs semmi jelentőségteljes esemény, ha csak az nem, hogy leteszem a tollat. Mire ez az írás megjelenik, 85. évemben járok. Még *itt* leszek, vagy már *ott* – patetikus találgatás” – írta ezen a napon. Amikor a könyv megjelent, még *itt* volt, de már *ott* is. Ilyenre csak Anna lehetett képes. Hogy az *Átvilágítás* az idei Könyvhét egyik legkeresettebb könyve lett, azt már nem láthatta. De tudhatta előre. Biztos lehetett benne, hiszen rengetegen szerették és olvasták őt, s mintha tudatosan rendezte volna úgy, hogy ebben a megrázó és a kíméletlenségig őszinte könyvben már *odaátról* üzenjen nekünk.

Decemberben még együtt ebédeltünk. Azt fejtette Erős Kinga kollégámnak és nekem, hogy nem tudja, mi jöhet még ezután. Írni már nem fog, nem akar. Leteszi a lantot. Ha hívják előadást tartani, mert még mindig számos felkérés éri, szívesen elmegy, de kérdés, meddig bírja. Meddig lesz az a Jókai Anna, akit az olvasók ismernek? És meddig láthatja magát is annak? Ilyen kérdések foglalkoztatták a végső út előtt. Irtózott egy olyan lehetséges jövőtől,

amelyben már csupán önmaga árnyéka testi és szellemi értelemben egyaránt. Rettegett a kiszolgáltatottságtól és a szájalomtól. Akkor még nem gondoltam volna, és figyelmetlen is voltam, hogy milyen hamar beigazolódik súlyos aggodalma. Mintha meglátta volna a jövőt. Említette ugyan, hogy kivizsgálások várnak rá, de hogy milyen végzetes betegséget diagnosztizálnak nála, nem sejtettük, tán még ő sem. Féléves megfeszített küzdelem következett. Majd az a bizonyos pünkösdhétfő.

Most olyan űrt érzek magamban, mint amelyet ő tapasztalhatott könyve lezárásakor. *Gondolkodom* és emlékezem. És egyre árvábbnak érzem magam. Oláh János tavalyi halála után most Jókai Anna is itt hagyott minket. Kezünk homokot markol.

„Jánoskám, csak csináljátok. Rám mindenben számíthatsz” – lépett oda hozzám hét évvel ezelőtt egy írószövetségi rendezvényen nem sokkal elnökké választásom után. Mondanom sem kell, milyen erőt adott a munkámban ez a biztatás. Ebben a biztatásban nem csupán a nagy író, a volt írószövetségi elnök, a tapasztalt irodalom-közéleti személyiség hangja csendült, hanem a baráté is. Igyekeztem bölcsen, jól gazdálkodni ezeknek a szavaknak a belső erejével.

Jókai Anna azon mesterek közé tartozott, akik alkotói munkájuk, számos kötelezettségeik, fellépéseik mellett arra is szakítottak időt, hogy rajta tartsák szemüket a fiatalabbakon, a pályakezdőkön, válaszoljanak a leveleikre, kérdéseikre. Ritka kincs volt ez már huszonöt évvel ezelőtt is, amikor zöldfülű költőként levélben kerestem meg őt, s nem sokra rá jött is az ünnepelt, neves írótól a válasz, később a szakmai ajánlások, a személyes találkozások... Nem lehetek elég hálás a figyelméért, amellyel kitüntetett.

Szeretetet, alázatot, kitartást tanultam tőle. A magyar nyelv tiszteletét. Abban a hitben erősített, hogy az eredendően magányra ítélt ember koránt sincs egyedül. Mert ha a valódi értékekre figyel, akkor ez a magány kitölthető és megosztható. Abban a hitben erősített, hogy a világ nem pusztán annyi, amennyit látunk belőle. Nem csupán az, ami kitapintható. Sokkal több. Jóval bonyolultabb és egyszerűbb. A nyughatatlan kamaszkori csillagnézések, a szeretteim temetésén megélt gyász, a lányom születésekor érzett katarzis rádöbentő erejű tanulságaira találtam, találok igazolást Jókai Anna minden sorában, történetében. Még amikor a legmélyebb drámát ábrázolta is, belső fény járja át a szavait, amelyek reményt adnak. Ha figyelmesen olvassuk őt, megtanulunk *nem félni*.

Ő nem azt sulykolta sosem, hogy a félelem alaptalan, hanem arról tett tanúbizonyságot, hogy legyőzhető. És mindenképp megéri, mert aki fél, az előbb-utóbb butaságokat követ el. Aki pedig legyőzi a félelmet, az legyőzhetetlenné válik.

Ezt üzenté utolsó előtti, *Éhes élet* című regényében is, amellyel ismét bebizonyította, hogy nem falazódott be kimagasló életművébe, amelyet egy élő klasszikus igazán megengedhet magának – hanem nagyon is eleven megfigyelője és alakítója volt korának az utolsó pillanatig. A legújabb nyelvi regiszte-

rektől, a mai fiatalok szlengjétől a moralizáló, filozofikus magasságba törő gondolatvezetésig a magyar nyelv valamennyi tartományát ismerte és művelte. Szereplője, mint mindig, az esendő ember volt, aki próbál megkapaszkodni a világ zajlásában, amely egyre rémisztőbb iramban robog végzete felé. De ha korunk mai képe jogos aggodalommal tölt is el minket, az egyes ember még megválthatja magát. Ha képes a megbocsátásra. Ha képes a szeretetre. Ha képes a hűségre.

Erre tanított minket Jókai Anna.

JÁNOSI ZOLTÁN

A reimsi angyal szárnya

Jókai Anna novellájában a reimsi angyalszobor rezzenetlenül, mozdulatlanul nézi napról napra, évszakra, évtizedről évtizedre a katedrális körül forgoló, félig megőrült Európát, s úgy áll e forgatag centrumában, hűségesen, mint maga a megismerő, vonzó türelem: az Úr tekintete. Jókai Anna hite ilyen kikezdhetetlen és erős volt, ahogyan ő maga mondta az egyik interjújában: „én nem egyszerűen csak hiszek benne, én *tudom* az Isten létezését.” Most ez az angyal úgy repült el innen, hogy közben mégis ott maradt a katedrális homlokzatán. Az életünkén, a magyar sorsunkén és nyelvünkén, történelmünkén, azzal a soha meg nem bicsakló hittel, amellyel nemcsak Európáért mondott imát a reimsi székesegyház falán – hanem Magyarorszáért is. Legerősebben talán egész életműve e mondat – *Ima Magyarorszáért* – köré szerveződött. A *Magyarórától a Tartozik és követelen*, *A labdán*, a *Jákob lajtorjáján*, a *Szegény Súdár Annán*, a *Ne féljeteken át a Mennyből az emberig*, majd a versimáig, a *Godot megjött* lapjaiig s *A remény ablakában* és *A hit kapujában* megfogalmazott

kiáltásokig. A közben folyamatosan megtett közvetlen megszólalásokkal, figyelemfelhívásokkal, az Írószövetségben, a különböző rendezvényeken, ünnepeken, szertartásokon. Fejből mondván a legemberibb beszédet kerekén egy éve, Oláh János búcsúztatóján. Nietzschével vitatkozva az élet értelméről és erkölcsi küldetéséről irodalomelmző rendezvényeken. A feladatról és a sorsról beszélve a Magyar Napló szerkesztőségében, amelynek hosszú évek óta szerkesztőbizottsági elnöke volt. Utolsó erőfeszítései egyikével is megszólalva tavaly, november 24-én, az Oláh János születésnapján megrendezett emlékezésen, azon a születésnapon, amely (az évek szerint ugyan tíz év különbséggel) hónapra és napra pontosan megegyezett az övével. Törékenyen, de mégis olyan erősen, hogy szikrázott alakja körül a levegő. Hiszen azok a szárnyak – az angyalszárnyak – forogtak ott körülötte, amelyek egész életében emelték, azután egyre följebb vonták, miközben vissza-visszaüzent a magasból: „én a bőröndömben nem viszek el semmit, mert elvégeztem, amit akartam. Mindent megtettem, amit tehettem. Boldog vagyok.” Tisztelt Jókai Anna, kedves Anna! Köszönjük a 85 évig tartó töretlen ifjúságot és bátorságot. Köszönjük a szárnyakat és a szárnyak örökségét. Ívük és rebbenésük itt van, itt él tovább a szemünkben és a szívünkben, s boldog árnyékot vet minden földi szomorúságra.

CZIGÁNY GYÖRGY

Strófák

*Az elérhetetlen aljában
megint a fény, feltámadás van,
hirtelen mindenség virágzik.
Hány nap van még a búcsúzásig?*

*Az éjszaka képei ellen
elmémmel kár fölfegyverkezni,
erőszaktevő álom csendjét
tűri rabszolga mezítlenség.*

*Akarat szégyenében árva
lét-szomjam görcsét megalázza,
hogy léttelenbe mentve létem
a végrehajtót megelőzzem.*

*Ha kételkedhetem a mennyek
igéiben, elmémmel benned,
és mégis időn túlra látok –
lehet-e ajándék hiányod?*

Búcsúzni

*Búcsúzni illik. A vízparti
kavicsok hevétől, reggeli
kulcs-zörrenéstől, amikor megjöttél,
a hűséges fűzfa-ágtól, amely szélbe
szökken épp, ahogy hátraveti haját
nevetősen a lány, búcsúzni
a sárga tűzfalak gyerek-rajz
iramú repedéseitől s a krisztina-
városi orgona zergekürt és vájt
fuvola sípjaitól, meg a napillatú
evezőlapáttól és még a temető
fényeibe ágaskodó krizantém
báránfelhő-fehér szirmaitól is.
Tőled nem búcsúzom.
Tudhatom-e, léttelenbe lépek-e,
vagy mennyei csónakba,
koporsóba heverőkkel örökkévaló
felé sodor-e boldog árvíz, idő?!
Én veled maradok.*

ROTT JÓZSEF

Három feledhetetlen mozdulat Oláh Jánostól

Különös barátság fűzött Oláh Jánoshoz. Halálának híre három gesztusértékű mozdulatát juttatta legelőbb eszembe, amelyek az el sem halványuló emlékek bizonyosságával szolgálnak személyisége és ritka teljesítménye értékeléséhez. A felmerülő mozzanatok azonban fordított sorrendben vagyok kénytelen kibontani, másképp nem domborodna ki mind a bizalmat megteremtő aktuális, mind a távlati jelentőségük.

Egy-egy írásunk, megszólalásunk kapcsán már nem voltunk idegenek egymásnak, amikor Körmenyi Lajos jóvoltából összetalálkoztunk. A helyszín egy letűnt kultúra maradványa: egy kunhalom a karcagi határban, amelyet az élni akarás elemi parancsa emelt egykoron, s amelyen most senyvedt, lábom száradt füvet zörgetett a szél. Távobabb írók, költők kullognak a pusztaságban: vert, mégis beszédes horda rikító ruhákban. A csapkodó ridikülök, lófarkak, a napfényben megcsillanó mobiltelefonok, poros lakkcipők még szürreálisabbá teszik a képet, nem állom meg somolygás nélkül. Nem feltűnően, mégis érzem, valaki figyel. Oláh János az, aki pár lépésnyire tőlem úgy fogott perspektívát, hogy rajtam keresztül lássa a zárandoklatot.

Meglepett vele, mivel e látászöveget – eltávolodva a többiektől, gondolatokat forgatva – mindig a sajátomnak tekintettem. Ez lenne az első személyes benyomásom Jánosról, amely mintegy megalapozta barátságunkat.

Talán három-négy elhanyagolható évvel idősebb a mostani önmagamnál; jól öltözött, megfontolt ötvenes férfiú, aki kedveli a világos, könnyű ruhákat, ami nemcsak merész viselet, mert hangsúlyossá teszi a mozgást, esetében a hibátlan testsémát, a szívós izmok harmóniáját, de figyelemkeltő is, az önhittség jele nélkül.

Azt láttam rajta, hogy nagyon észnél van, az éberség mégsem teszi merevvé, ahogy az érdeklődése sem válik tolakodóvá. Impulzív ember, aki jól gazdálkodik az életenergiáival, s aki vélhetően nagy erők mozgósítására képes. Kissé meg is zavart a nézésével. Nem tanultam meg szeretni magam, bár fo-

galmazhatnék úgy is – a mai eszemmel, s inkább azok kedvéért, akiknek nem okoz gondot önmaguk elfogadása –, hogy csupán a képességeim szolgálata tesz a teljesítés idejéig megelégedetté. Eme önvesszé-lyes szigor miatt igyekeztem eltitkolni futó impreszióimat a többiekről. János közeledése viszont nem volt ellenemre, bár azt is láttam, hogy nem adja fel a káromra megnyert pozíciót.

Mindegy: jelen esetben nem volt veszíteni valóm (távlati értelemben annál több, amivel viszont korai lett volna gondolnom), Jánosban pedig már az érték és az önmegtartás parancsa munkált (amivel akkoriban még úgyszintén csak futólag gondoltam). Ha valakit – személyiséggel valóban rendelkező egyént – közel engedsz magadhoz, aligha maradsz érintetlen. A hatás persze kölcsönös, ahogy a kifejlés módja s mikéntje is megjósolhatatlan. Gazdagodhatsz a másik által, megint más a szellemed sarkantyújává válhat, és így tovább: akár le is rombolhat. (A tudtán kívül, természetesen, mert ezen a szinten ne feltételezzük az álság azon fokát, amely céltudatosan tör a másik megrontására.)

Oláh Jánossal szemben semmi nem intett tartózkodásra, ahogy őt sem kellett féltennem magamtól. Egyébként is, mint mondtam, megállapodottnak láttam, akire a kiforratlansággal aligha gyakorolhatok multhatatlan hatást.

A tárgyalás menete kényszerít rá, hogy legalább nagy vonalakban felvázoljam azon kapcsolatformáló tényezőket, amelyek tapasztalataim szerint tovább bonyolítják a létezését egy olyan kultúrában, amelynek meghatározó törekvése a szellem elnyomása. Mindketten családosak voltunk, egzisztenciális kötelmek terheltek, emellett Jánosnak egy folyóiratot is életben kellett tartania – nem kis erőfeszítések árán –, amit én kezdettől fogva szem előtt tartottam. Ezen összetevők mégis elhalványulnak a szellemi létezés lényegi kihívásai mellett; illetéknépp vonzás és taszítás dolgában sokadlagos komponensek. A felső réteg, a kéreg az értékrendé, lejjebb az emberi beállítódás munkál, a döntő szó pedig a lelki organizációt működtető pszichodinamikáé. A rétegek persze a legkülönbözőbb módon, a személyes múltnak, az alkatnak, a hajlamnak, a tehetségnek és a vérmérsékletnek megfelelően keresztül-kasul átjárják egymást – még a tudatos, a megtisztított gondolkodásunk előtt sem világos teljesen: mikor, miképp s miért.

Az önérvényesítő, a felszínes ember az értékrendi kérdésekben érdekelt. Remekül érvel a kollektív

A szerző a *Véren vett értelem* című műhelyregénye első fejezetét teszi közzé.

séma, az aktuális trend mellett, s mivel a célhoz vezető legrövidebb utat és módszert keresi, története progresszívnek, leleményesnek, fölényesnek tetszhet. Igyekszik kiszakítani a magának megítélt részt a közből; nincs az az anyagi ösztönző, elismerés, amelyt ne zsebelne be a természetes jussaként. Ekkor megüti füled fáradt zihálása, rossz szagú közelsége émellyel tölt el. Csakhogy a társadalmi játszma az ő kénye-kedve szerint folyik, s előbb-utóbb idomulásra kényszerít, de legalábbis kényszerítene. A lelki organizációjáról annyit érdemes tudnunk, hogy a megértés és az elfogadás igénye helyett a hasznavehetetlen dolgoknak kijáró nemtörődomséggel viszonyul minden, az érzékelése, az észlelete, a fejletlen humánuma által megközelíthetetlen emberi tulajdonsághoz, létállapothoz, amely beállítódás a dinamikusság csálka látszata mögött csupán irányultság. Előbb-utóbb biztosan betokozza, megmerevíti gondolkodása egyébként is merev sémáit. Idő kérdése, hogy az ideológia, amelyet az érvényesülés reményében meglovagolt, mikorra falja fel a kialakulatlan formájában feladott személyiségét.

A tehetség vele ellentétben a saját útját igyekszik bejárni, így gyakorlatilag – kivált rövidtávon – kiszolgáltatottja a zord társadalmi viszonyoknak. Megfigyel, integrál, igyekszik kivetni a gondolkodásából minden sémakövető beidegződést, újabb és újabb érzelmi tartományokba nyer bebocsátást, tágitja a világát körülményesnek tetsző igényességgel, önállórendelő viszonyban a külvilággal, valamint azzal a pszichodinamikával, amelyről még csak nem is tudhatja – legföljebb reméli –, mi felé közelíti, hová vezet. El-elbizonytalanodik, s mialatt a környezete mind türelmetlenebb vele, lélektani evidenciaként kénytelen kivárni a személyisége mélyrétegeiben – nagyobbreszt láthatlanul – végbemenő érési folyamatokat.

Egy irodalmi folyóiratért gazdasági és morális értelemben egyaránt felelős főszerkesztő, kivált, ha alkotóművész is egyben, rendkívüli terhelésnek van kitéve. Még ha elvonatkoztatunk is a családi-rokoni s egyéb irányú kötelmeitől, akkor is a személyisége mindahány rétegét érintő kihívás állandó részese. Ezért is tetszett meg Oláh János férfias kiállása: mert egyértelmű ígéretként villantotta fel azon jellemvonásokat, amelyeket ilyen masszív kötésben, korábban nem láttam meg egyetlen főszerkesztőben sem, beleértve a nagyra becsült Juhász Ferencet is, aki – mi tagadás: joggal – méltóságán alulinak tartotta, hogy

idős fejjel megküzdjön az Új Írásért, alig egy évtizeddel korábban.

Az életünk, a szellemi érésünk és a jellemfejlődésünk két meghatározó választóvonalra, krízisére – s mostantól kizárólag a tehetségét szolgáló, autonóm igénnyel fellépő alkotókról és lapszerkesztőkről beszélek – az ifjúkori identitásválság, valamint a negyvenes mérőföldkő: a belépés az érett felnőtt létezésbe.

A fiatalkori identitásválság alkotóként – a tudatosság még valamely alacsonyabb szintjén – az analitikus titok kimondásával zárható le, hogy belevághassunk a vele való morális elszámolásba. Én kontra kollektív séma, avagy egyedül a világ ellen. A negyvenedik életév tájkához kötött fordulópont szintén útelágazás; a korábbi döntés és az annak jegyében elvégzett munka logikus, jól látható folyamánya. Amennyiben a köztes intervallumban megnyertük az autonómiánkat, elszakadhatunk a kollektív sémától, amely a társadalmat áthatja, tévúton tartja. A felelős feladatvállalás még aktívabb időszakát következik, a megnyert tehetség beváltása. A határvonalak nem feltétlenül élesek, ám a beteljesített talentum esetében többnyire könnyűszerrel visszaolvasható – bár ezen kérdéskör szorosán talán nem is tartozik ide. (A példa kedvéért Sarkadi Imre *Oszlopos Simeonját* említeném, amely első megfogalmazása az író húszas éveinek derekára tehető, a végső formátum pedig másfél évtized múlva lát napvilágot. Az eredmény oly kínos a baloldali kultúrpolitikának, hogy visszadátumozza azt 1948-ra. Az író zsenijének tünteti fel a maga fordított logikájával, ahelyett hogy felismerné zseniális eredményeit. Azt az elvitathatatlanul tetsző tényt, hogy Sarkadi Mikszáth, Móra és Móricz szellemi örököseként szintén leleplezi a gonosz forrását, a „kollektív anyát”).

A most előadott történet okán arra utalok, hogy magam az autonóm önmegvalósítás finisé előtt álltam harminchat-harminchét évesen, míg János a második alkotói szakasz derekán, egy merőben más érettségi szinten, az összegzés folyamatában. Hozzávetőleg azon életkorban, amikor Mikszáth megalakítja *A sipsiricát*, Móra az *Ének a búzamezőkről*, Móricz pedig az *Árvácskát*.

A tettenérésem – az írotársaimra fecsérealt frivol mosoly leleplezése – tehát sokféle értelemmel feltölthető, de utóbb nem találhatok. Nekem mindenesetre az járt a fejemben, hogy a tradicionális kunsági létezés mennyivel emberpróbálóbb volt a mai létformák

többségénél. Úgy általában. Mert a kihívás mindig adott. Olykor már úgy tetszik, íróságunk sem több vágyott szerepnél; a szabad mozgásukban súlyosan korlátozott eleink csúfondáros hagyatéka, amely megtréfálja a szemet, rátelepedik a szellemre. Befelé megélt, önveszélyes dinamika. Vert mozdulatok, réveteg tekintetek otthona. A delelő nap nem ad árnyékot, nem enged enyhülést. Mindannyiunkkal ugyanaz a káprázat játszik. Míg a szellemi építkezés értelmét kizárólag az egyedi, az egyénre szabott út bejárása adja-adhatja.

Oláh János kéziratot kért tőlem, én pedig arról kérdeztem, milyen reflexiók érkeztek az egyik napilapban hónapokkal korábban publikált esszéjére, amelyben az irodalmi művek, a kánonok egyetemes megközelítése módszerének kidolgozását sürgette.

Te vagy az első, aki szóba hozza, mondta kertelés nélkül.

Beszélgetésünknek mégsem lett – rögvest – folytatása. A kialakult gyakorlat szerint csak akkor és azt írtam, amikor és amely mondandóra belső felhatalmazást nyertem. Olykor egy álom szólított meg, máskor az emberi környezetem egy-egy érdekfeszítő mozzanata. Olyan jelenségek, amelyek visszhangot vertek bennem, és másképp nem szabadulhattam tőlük. Arra a néhány elbeszélésre pedig egy-másfél évtizede igényt tartott a Hitel és a Kortárs folyóirat. A futó véleménycsere érdemes részei viszont beszivárogtak az elmémbe.

E sorok írásakor kinézek az áprilisi hóesésbe: a diófák zsenge lombja, a felszökő anyafű már fehérben játszik. Nem délibábot látok. A táj, akár egy Fradi tabló. A lelátókaréjt befedő zöld-fehér sálak és zászlók hullámozó tengere. De a Franzstadtnban sem mindenki Fradi-drukker. A leszakadó hó körbefogja a Hegytetőt, magam vagyok. Leveszem fülemről a zenét. Tapintható a csend. Az ereszcatornába ütemtelenül bele-belepottyannak az olvadás első, kövér cseppjei. A kandalló tűzterében leroskad az izzásban lévő akáchasáb, sziporkák szöknek a kürtő felé. Erős vágyam, hogy megélhessem az érzéseimet. A gyermekkorom üde harmóniáját, amely a hellyel, egyes személyekkel, jelenségekkel kapcsolatban ébredt és élt bennem, máig éteri tisztasággal felidézhető. A diszharmóniát, a disszonanciát, a dühöt és a dühödöt többrevágyást meghagyom a társművészeteknek. (Az imént még a Metallica legújabb albuma szólt.)

Az elhanyagolt gondolatok, az elutasított kérdések mérgeznek. Ha valamin fennakadsz, nem építkezhetsz tovább szabadon, a teljesség igényével. Rátermett és leleményes statikusként ki-kihagyhatsz az építményedből egy-egy belső válaszfalat, ideig-óráig az újabb áthidaló elemek helyét, ám észben kell tartanod a hiányt, számolnod kell vele, hiszen így nem léphetsz a következő szintre. Be kell tölteniük funkciójukat. (Egy talpára állított deszka is képes megtartani a bányát, amíg a csillás elszalad támért, deszkáért, de másodperceken és nem kevés lélekjelenlétlen múlik a dolog. Ifjú lakatosként elhűlve néztem, mekkora kockázatra hajlandó az ember egy cseppnyi könnyebbségért. És e teremtőképessége mégsem válik általános gyakorlattá. Ugyanaz a vājár és csillás a néhányadik sőr után már jó eséllyel összeszólalkozott, melyikük hozza ki a következő rundót. A diadalmas leleményesség ijesztőbb fonákja, amikor a szóban forgó bányász vakító fehér fogsorral bagólet sercint a szál-longó szénporba, és besétál a metános vājvégre az ottfeledett kabátjáért. Amely nélkül nem érzi magát teljes értékű embernek. – Az életforma, a szocializáció diktálta tárgyviszony egy-egy drámai pillanatra átfedésbe kerül torz kultúrköri sajátágunkkal, a hely- és a kultikus tárgyviszony által manipulált egyéni, s azon túl a társas halálviszonnal. Többet tudsz meg a két emberről, vājárról és alantasáról egyetlen jókor ellesett epizódban, mint hosszú várakozásban. Mert a vājár véletlenül sem küldené be gúnyájáért a csillást. Hiába is akarná, a másik a szemébe nevetne. Jótáll érte a köz, a szokásjog, az életforma.)

Folytatva az elhagyott gondolatsort: Oláh János és jómagam is arra voltunk elsősorban kíváncsiak, ki hogyan éli meg a saját világát, milyen ismereteket tud integrálni belőle a nagy egészbe, az önmagunkról mint fejlődő társadalomról alkotott összképbe. Így eshetett meg, hogy a legközelebbi találkozásunk alkalmával – megint Berekfürdön vagyunk –, folytattuk diskurzusunkat. Inkább kettesben, mert ha néhányan összeverődnek, már biztos felizzanak a szenvedelmek, s valaki arányt vét.

Oly csábos az ellenségkép öröktől fogott ideája!... Magam is hajlottam rá egykoron, hogy eleve romlottnak lássam zsarnokaimat, a baloldali diktatúra híveit. Végtére is jól éltek a hatalom képviseletéből, s nem láttam át – bele se gondoltam –, mibe kerül nekik a tettetett fölény, az elvtársi módi. Mert akinek pofa be! sorsot szántak – voltunk így pár millióan –, annak az elfogulatlan gondolkodáshoz szükséges önerzetért

is keményen meg kell dolgoznia. Hiába sürgető a kimondási kényszer, ha nincs mit kimondani! A vád megül a megsebzett lelken. Az önkifejezés kulturális kérdés, a dolog bökkenője pedig, hogy nincs önállóságod az illetén igényed megéléséhez.

Akkor kezdett megmutatkozni a jelenség – a történelemformálás – másik komponense, amikor az ellenszenv és a szabadságvágy egybemosódó érzéseibe belevegyültek a nyílt és a vak gyűlölet artikulálatlan hangjai. Az acsargók váltak a vezérszónokokká. Ez volt a politikai rendszerváltozás időszaka. S egy merőben másfajta félelem lett a mindennapok meghatározója.

A félelem az alapjaidban – a személyiséged legmélyéig – rendít-rendíthet meg. S van úgy, hogy már az elfogadás ígérete és a legteljesebb türelem sem segít. A Jánossal való első találkozások idején még Vésztőn éltem a családommal. Sokan megfordultak nálunk, ki futó vendégként, ki nyaralni, pihenni érkezett, akár családotól. Pardi Anna, akinek az édesanyja ugyanabban az utcában lakott, egyszer munkaidőben nyitott rám az új verseskötetével. Vajon emlékszik-e az esetre...? Elállt a szava. A Def Leppard *Retroactive* című albuma pihent az asztalomon. Aki nem ismerne a borítót: estélyi ruhás hölgy ül ovális tükre fésülködőasztalnál, előtte ügyesen elrendezett tégelyek, üvegcsék. Ám ha felületesen, futólag pillantasz rá, ha az összbenyomásra adsz, halálfejnek, ótvaros koponyacsontnak látod a képet. A félelem fog meg, s nem szabadulsz. Hiába is igyekeztem csillapítani Annát, megmaradt a primer benyomás állapotában.

Mindegy. Annával szeretjük egymást, az elfogadásunk nem helyzetekhez, nem egyszeri tettekhez kötött. Arról a megfigyelésemről beszélek, hogy előbbutóbb valaki, a legerőszakosabb egyed, akinek még annyi önismerete sincs, hogy felismerje az észlelését befolyásoló félelmeit, rendre beindítja az ellenségképzés tradicionális reflexét. A többség még hallgat. Kivár. Ám ha az indulat dinamikát nyer, társadalmi mozgást eredményez, előbb szegődnek a hangoskodó nyomába. A háborúskodás szociális, az életmentés pedig inkább egyedi, személyre – szűkebb körre – szabott feladat a kultúrköri sztereotípiák szerint. Jánossal azért lehetett a kérdésben higgadtan szólni, mert egy sportember önfegyelmével és kitartásával viszonyult a problémához.

De még ez, még ennyi sem elegendő a mélyebb bizalom kialakulásához. Annak jönnie kell – az észrevétlen dolgok sejtelmes bizonyosságával. Egyszer

csak azon kapod magad, hogy rá mered bízni feltett gondolataidat a másokra.

Megint János volt a kezdeményező, s valójában csak találgatom, hogyan csinálta. (Megismétlem, húszévnnyi korkülönbség szólt e tekintetben a javára, amely mellé felzárkázott a konok tény, hogy nem szerkeszthetsz lapot művek nélkül.) A felmerülő gesztus olyanra az övé, hogy mástól még csak hasonlót sem láttam. A legkevésbé pedig önmagamtól vártam volna. Főként az akkori önmagamtól. Berekfürdő kis templomában egy írónk előadást tartott a dolgok állásáról. Már a helyszínválasztás rosszat sejtetett, ám a lázas beszámoló alulmúlta minden várakozásom.

Ekkor esett a pillantásom Jánosra, aki néhány padsorral előttem, félrehúzódva, laza terpeszülésben, kissé féloldalasan újságot olvasott. Az ablakokon behuzogó szeptemberi napfény még csak meg sem rezent a széttárt lapokon.

Gyorsan leszögezem: szó sincs róla, hogy valamilyenféle vallásellenesség vert volna hidat közöttünk. Már a jelenlétünk is ellentmond e feltételezésnek. Csak ültem félszegen az idegen közegben, János pedig lapozott.

Az előadás megszenvedett tapasztalatától látványos javulást reméltem. Ehelyett mi következett?... Alig pár hónap múlva, Kárászon, egy Pilinszky-est alkalmával nem észleltem a fenyegetést. Magával ragadott a szervező lelkesedése.

Az akkor elszenvedett másfél óra tényleg az életem egyik feledhetetlen epizódjává vált. Egyszerűen nem tudom kiverni a fejemből, noha egyetlen elhangzott szóra sem emlékszem. Az ellentétes emberi beállítódás talán mindahány keservét megéltem azon az estén. És persze nem a szexus különbözőségéről beszélek. Harmincegynéhány esztendeje vagyok Christopher Isherwood- és Truman Capote-rajongó. Ragyogó műveik markánsan befolyásolták emberi és írói fejlődésemet. Sok tekintetben többet, igazabbat kaptam tőlük, mint a heteroszexuális zseniktől, mivel ők korábban és drámaibb módon ütköztek bele a kollektív séma legitimálta embertelenségbe. S hogy ezen meglátással mennyire nem vagyok egyedül, példa rá Douglas McGrath *A hirhedt*, illetve Tom Ford *Egy egyedülálló férfi* című, tisztelgő filmalkotása az elmúlt évekből. Pilinszky János lázas tanácstalansága terített le, s fokozta percről percre, szóról szóra kínjaimat, mialatt mások véresre tapsolták tenyerüket.

És kibe botlom kifelé kóvályogva...? Oláh Jánosba, persze, aki pohárral a kezében, nyersfehér

vászonnadrágban és hasonló ingben, derűs mosolylyal fogadott.

Ezekben a napokban kért tőlem másodjára kéziratot. Olyan formában, hogy nem lehetett volna – igaz, nem is állt szándékomban – megkerülni a személyre szabott felkérést. Amely nagyjából úgy hangzott, hogy írjak neki egy regényt, a Magyar Napló, látatlanban mondja, leközlí folytatásokban, terjedelemtől függetlenül. Így fakadt ki tollamból (kézzel írok) a *Mennyien késve szabadultak* – de nem akarok előresietni. Ugyanis hiányzik a sorból János harmadik gesztusa, amely – a jelentőségét megerősítendő – elsőként jutott eszembe a személye kapcsán.

Elhanyagolhatónak tetsző mozdulat, amelynek – miként a korábbi esetekben – az ad a helyen és a helyzeten túlmutató többletet, hogy mit nem tesz meg, mégpedig tudatos eltökéltséggel az ember, noha minden további nélkül megcselekedhetné azt. Ha elbeszélést kerítenék a történetből, tárgyviszonyban fogalmazva *Fél pohár bor* munkacímmel dolgoznék, helyviszonyban mondjuk *Az otthonra lelt vendég*, az érző-elevenre tapintva pedig *Fájdalmunk a borban* címmel.

Kovács Ottó egregyi préházánál vacsoráztunk valahányan, s mivel ez volt az utolsó esténk azon a nyáron, táborot bontottunk. A lányok, asszonyok kísérőikkel a falu felé tartottak, mint egy aratóbanda, kisebb csapatokra bomolva, a nap élményeit beszélve. Akkor gyűltak ki a csillagok, amikor a padokat, deszkából rögtönzött asztalokat feldobáltuk a vontatóra, de úgy ám, ahogy azt a Pertusból, a falu tetejéről látni: a déli szemhatáron Pécs, a tévétorony és a Tettye, valamint félúton Komló újabb városrészeinek mesterséges fényeivel keveredve.

Minden okunk megvolt rá, hogy boldogok legyünk, távol az ismert zajoktól, a magunk lármájában. A traktor elindult velünk a hűlő éjszakában; az erőre kapó csillagfényben a völgy felé imbolyogtunk a horhos döccenői és kátyúi ritmusára. Alig egy kilométernyire, Bachmayer Lajos pincéjénél muszáj volt megállnunk. Ha kevesebb bennünk a hajlandóság, akkor alighanem a gazda állhatatosabb, akit a traktor ismerős dohogása kicsalt elénk. Ekkor már csupán egymás arcáig láttunk el, a hangulat még felszabadultabb, szavaink csengése további regiszterekkel bővült. János miatt nem aggódtam, ő volt az egyetlen főszerkesztő, aki bármily – általam látott – helyzetben önmaga tudott lenni. Fogalmam sincs, miről beszélgettünk, a hangulat volt a meghatározó, a szőlőhegy varázsa; minden tervezetlenné és kiszá-

míthatatlanná vált. Fürtökre bomlottunk, a kupacok továbbosztódtak-gyarapodtak, új formát öltöttek, a nexusok átminősültek, nem számított, ki a vendég, ki az egregyi, ki olvasó, ki szerző, szerkesztő. Semmi sem számított az élet köznapi menete szerint.

A kerti asztal felett viharlámpa égett, az öreg cse-resznyeifát denevérek kerülgették, de úgy, hogy csak a szárnyuk verte árnyak utaltak a jelenlétükre, azok is foltszerű, máris széthulló káprázatként. Lajos barátunk csizmásan, nagy léptekkel megcélozta a pincelejárót. (Télen-nyáron gumicsizmát viselt, ahogy a bányában megszokta.) Az első látogatások alkalmával még nem értettem, miért szerelnek kapaszkodót az egregyiek a pár lépcsőfok legyőzéséhez. Aztán az ellesett táncléptek – kettőt előre, egyet hátra és rögtön oldalra, térdet megrogyasztva – világossá tették számomra, hogy szó sincs túlbiztosításról. Az üveg héber hogy, hogy nem, aznap este is többször, sértetlenül tette meg az utat a hordóssorig.

Aztán történt valami.

Lajos rossz hordóhoz nyúlt, mert olyan bor került elénk, amelyet pohármosásra is csak végszükség esetén használnak. Közben az orvadászatra terelődött a szó, vagy más afféle helyi színre, amely előcsalja a hedonikus szenvedelmeket. Ottó szomszédom nyakán, halántékán kidagadtak az erek feneketlen boldogságában, s csak ordított. Jánosra esett a pillantásom. Már mindannyian megszabadultunk attól a bornak címzett tévedéstől – azzal a lendülettel, amely mindig az összhangra, az összhatásra ügyel, abból olvassa vissza a saját szőlőjét –, kivéve őt. Kedvenc főszerkesztőm csak forgatta, forgatta a poharát, mint-ha olvasni akarna belőle.

Öntsd ki, ha rosszul esik, mondtam, ne mérgezd magad.

Dehogy.

Úgy kellett kivennem a kezéből, hogy megszabadíthassam tőle. Nem akarta megsérteni vendéglátóját, akit megtisztelt a jelenlétével. S aki egyébként a saját poharáig is alig látott el.

Ennyi az egész.

Aztán megint a platón ültünk vagy feküdtünk, ki-ki a maga gerendáján, deszkáján. Valahogy a fogó hold is előkeveredett a Dobogó erdőrengetegéből, éppen felettünk, rávetítette a kökények és bodzák kusza üstökét a szekérútra, és a levegő olyan friss volt, hogy a tüdőig hatolt; lejjebb és lejjebb ereszkedve a völgybe, érezni lehetett, miképp telítődik a magunk verte porral és a kaszálók édeskés illatával.

JÁNOSI ZOLTÁN

Morze-jelek Ahab kapitánynak

„Délelőtt, délután
a föld hullámain,
a fél város ott hánytorog veled”
(Oláh János: *Ahab kapitány sírversei*)

*Nagyberki felől jött a tenger,
piros farkasok közt cikázva –
verték-e azóta hübb szigonyt
Moby Dick izmos oldalába?*

*Már hóval pergő ég alatt
egy kerek év fetreng a priccsen –
hajónk letarolt tengerén
fordítsuk most feléd az Istent!*

*Kormánykerék, kajüt ropogja,
merre cirkál a Sarkvidék,
hol bálna-farok fintorogva
mutatja a hold farvizét,*

*ahonnan bálványként a Mancsos
kifordult rád horgony-kezeivel
– s mereszi most is halszemét,
ha távcsövéből visszavérzel –,*

*ám a vitorlák zsebre dugva!
S kölykök kezében: szélre vágyva!
Ahab zászlóin vihar-szikrák
váragoznak a boszorkányra!*

*S mert kanadai Duna-ágon
Morze-jelek maradtak vissza –
s feltűrt hegyek hullámain
egy bálna-torok a reményt issza,*

*– bár inná inkább az eget!
S rajta pengetett látomásod –
szigonyon hörgő Európád
Ahab sírjára tetoválom – –*

BOGDÁN EMESE
A padlás angyala

Mások Virágnémnek, mi nagyanyónak hívtuk.
 Apám nagymamája volt.

– Vigyázz, Szabóócs! ...Ebredj, gyeerek! – kiáltott rekedtes hangján, s felemelte egyik botját a kamion előtt. Nagy döccenésre pattant ki az álom a szememből. Egy szakadék szélén voltam valahol a sziklás hegyek között, Pennsylvania államban, Amerikában. A hosszú éjjeli vezetésben bekoppant a szemem, eszméltem fel egy korty víz után. Pár méterre alattam hatalmas szakadék tátongott az éjszakában. Kábultan bámultam alá... Hogyan fékeztem le a kamiont a huszonöt tonna vastörmelékkal?! Ezer mérföldet jöttem Chicagótól Bostonig. Fáradt vagyok, pihennem kell, állapítottam meg.

– Megállni! Pihenni! – jött parancsolón egy sugallat valahonnan, s mikor a szememet újra behunytam, ott állt ismét a kamion előtt, két botjára támaszkodva, mintha csak éppen arra járt volna, kedvenc rózsás kendőjében ingatta a fejét.

– Szabócs, ha! Te jó messze eljöttél, drága! Itt járod a nagy hegyeket, fiam, itt keresed a szerencsédet az idegenyek között! Szép nagy legén lettél, drága kölykem, de nem tudsz magadra vigyázni, 'sze ha nem vagyok itt, békaptattál vóna ebbe a nagy árokba evvel a nagy kocsival.

– Kukúúj buba, aludj, gyeerek! – hallotam ezt a két szót újra, amikor megbébredtem a fülkében. Mélyen aludtam, jól kipihentem magam az ezer mérföld után, indulhatok tovább, gondoltam, de ahogy a nagy dög járgány lomhán megindult velem a kanyargós úton lefelé, fülemben visszacsengett két szó.

– Kukúúj buba!

Ezzel ringatott álomba most is, mint akkor, pár hónapos koromban, amikor vigyázott rám... Itt volt Virág nagyanyó! – hasított belém a valóság. Beállt a kamion elé, megállított, felébresztett a szakadék szélén... Megmentett.

Sose álmodtam huszonhét éve, s most eljött ide a szükségemben, a veszélyben.

Elöntöttek a könnyek, s ahogy homályosodott előttem a kép, kezem automatikusan bekapcsolta az ablaktörlőt. Felderengett az alakja, a hangja, az egész lénye. Éreztem magam mellett az ülésen, amint in-

gatja rózsás kendőjében a fejét, mint valaha. Arcomról leperegtek a könnyek, s helyüket átvették a gondolatok. – Itt keresed a szerencsédet az idegenyek között, s nem tudsz vigyázni magadra! – Ott maradt mellettem a fülkében, s egy pár szóval hazarepített kis falumba, elkísért utamon egy darabig a hosszú mérföldek idegen táján, Pennsylvaniában.

Virág nagyanyó az apám nagymamája volt, de mi is nagyanyónak szólítottuk. Pár hónapos lehettem, mikor rábíztak délelőttönként, míg anyám járta a patkokat, és tanított. Mindenre tisztán emlékszem, mintha ott, abban a piros babakördöző táskában még öreg lettem volna, s furcsa kötődésben voltam Vele, egyből értettem minden akaratát.

Ott ült kis háza tornácán egy padon, egyenes hátal két botját lába elé támasztva két kezével, ott várt rám, mosolyogva, szép fejkendőjében a fejét ingatta. Olyan volt, mint egy szobor: nagy, kövér, tekintélyes. Erős dioptriájú szemüvege mögött olyan apró volt a szeme, mint két kokozaszem, s ahogy a feje mozgott, a kokozák is átvették a ritmust a vastag lencsék mögött.

– Hoztam a gyereket, Nagyanyó – lépett fel anyám a tornácra velem, a piros táskában.

– Tegye bé az ágyra, s járjon a dógába Isten hirivel – válaszolta Ő, s meg sem mozdult ültéből egy darabig. Sokáig tudott ülni ilyen szépen egyedül, kissé előredőlve, aztán, ha megunt, lassan felállt, s nagy nyögések között becsoszogott a házba. – Jajajajaj – suttogta magának minden lépésre. Suttogva jajgatott, s mintha könnyebbült is volna tőle. Két bottal járt a házban, a kertben (messzibbre már nem futotta erejéből), mert térdében előrehaladott a porcokopás. – Nem működnek a porcogók – motyogta, csak úgy halkan magának (vagy nekem?) két nyögés között.

A kis házban meleg volt, s a vaskályhán már párolgott a puliszkavíz. Minden reggel puliszkát főzött, kiborította, cérnával felszeletelte, aztán megrakta túróval, s tojást rántott melléje. Szertartásosan megrítet, s hívta Bözsit reggelizni. Rupi Bözsi hosszú ideig a szolgálója volt. Ő rendezte mindenét. Vásárolt, takarított, főzött, mosott. Én már ott, a táskában megszerettem, mert olyan vastag volt a szája, hogy fölért tompa orráig, s úgy cuppogtatott vele, hogy az egész arcom megpezsduült tőle. Nagy, kerek szeme kiféherlett fekete arcából, s a haja is olyan aprógöndör volt, mint a berike kaka. Nagyokat kacagott, amikor fölvet, s kivillantotta fehér fogait.

– Megeszlek, Szabócs! – mondta.

– Eriggy, Bözsi, híjjad Vilmust es az üzemből, egyen ő es szegén egy jó falatot, met otthon nincs, ki enni adjon! – Mindig etetett valakit. Most apámat hívatta, aki a szomszéd épületben a fonódában dolgozott, reggeltől estig. Üzemvezető volt, mérte s osztotta be a gépekbe a gyapjút. Bözsi hamar mozgósította, ha ez volt a parancs, de apám morgolódt, hogy miért kell őt zavarni, amikor ilyen sokan vannak?!

– Állnak az emberek sorba a zsákokkal, s én itt egyek?

– Hát neked nincs egy segéded, akit oda tegyél mérni bár egy félórára, te Vilmus? Ne, hogy nezel ki, száradsz ki a világból! A szivar es örökké a szájad szélén füstöl! – Mindig az övé volt az utolsó szó.

Amíg ettek, én is kikerültem a piros babahordozóból, ahol már nagyon szűk volt a hely.

– Bontsd ki a gyeereket, s ülted fel az ágyra, támajszad meg a hátát, hogy lászon ő es! – adta ki a parancsot Bözsinek. Láttam is mindent abban a kis szobában, ami külön világ volt: az Ő világa, s pár évig az enyém is. Akkor még enni sem tudtam, a tejet is üvegből kaptam, de nagyanyó juttatott nekem is a puliszkából. Kistányérban élém tartotta a finom párolgó sárga készítményt, egy darabot belémártott a rántottába, s a jobb kezembe adta.

– Egyél te es, Szabócs, málét! – Ettem is, ahogy tudtam, majszoltam szopogattam, nagyokat csettintve. Más volt ez, mint a tej, amit eddig kaptam.

– Kell valami darabos es a gyeereknek, nem csak a tej – oktatta apámat evés közben. – Hat hónapos má, mindent kéne egyen, igaz-e, Szabócs? Milyen nevet adott neked anyád... Hát mi vagy te, szabólegén?... Még a faluba ilyenyt nem adtak! Nem tuttatok valami szép szent nevet adni, ahogy itt szokás? Kettőt adtatok, mint az urak, még a Leventét es, asse szent.

– A keresztelőn béirták az Antalt is, nagyanyó, hogy legyen egy szent is – élcelődött apám. – Dani Gergely meg sem akarta keresztelni, hogy nem járok templomba, aztán mondtam: „Nem baj, plébános úr, akkor viszem az ortodoxokhoz, azok befogadják!” Láttá volna, hogy megharagudott, hogy leszidott, hogy szégyelljem magamot. „Legalább a gyermekiből legyen jó katolikus, ha maga ilyen istentagadó. Legyen, aki a bűneit leimádkozza!”

– Igaza van Daninak, nem tisztelitek a Jóistent, nem imádkojtök eleget. Én mindegyiketeket megtanyitottalak... Aki hézám került, annak imádkozni kellett, az ágyba es az asztalnál es. A Belláéit es

megtanyitottam (Bandikát, Sanyit, Tibit), mikor kicsikék vótak. Bontsd ki a gyeereket, eddig má béázott! – parancsolta Bözsinek.

Az ágy, ahol Bözsi kibontotta a pelenkát, magas volt. Mindent láttam innen. A tányérokat a falon, a négyszögü akasztót, amire az edényeket akasztotta, a padot az ablak előtt, az éjjeliszekrényét az ágya mellett, tetején a gyógyszereivel, a nagy lámpát az asztal fölött, a gerendákat a fejem fölött. Körülöttem minden érdekes volt. A falon színes terítők, mintás szöttesek, fölöttük szentképek, fényképek (gyermekai, unokái, dédunokái, Bandika többször, ő volt a kedvenc). Ott volt az egész családja a falon, az ágya körül, a falvédő fölött, a szentképek között.

– Szabócs, kicsi petkó, rugódjál, drága, met minnyá békötözlek! – Ilyenkor rugódnni kellett, mert a rugódó idő is be volt osztva, s lejárt hamar. – Szabadás, szabadás, rugódás! – kiáltotta rekedtes hangján, s kacagott. Közben mosogatta a reggeli edényeit, a puliszkás üstöt otthagya a kályha szélén, hogy a korc rászáradjon a szélére.

Körbekopogott két botjával, tett-vett, rendezgetett, ki-kinézett az ablakon, s nyögött nagyokat, amikor leült pihenni.

– Eriggy magad, Bözsi, nezd meg, túl hogy haladnak, fogyott-e le a gyapjú, hányan hálnak itt az éjjen? Igyekezj, hogy osztán késziccsük oda az ebédet.

– Még üljön le maga es pihenni, annyit ne dirigáljon – vette vissza Bözsi is mentiben. De Ő nem ült le, mert ha leült, nem tudott felállni. Ha pihent, álltában előrehajolt, botjait maga mellé támasztotta, s lekönnyökölt az asztalra. Egy kicsit így maradt, s nézett engem a rugódásban, melege lehetett, mert mutatóujjával kihúzta melléből zsebkendőjét, es letörölte az izzadságot az arcáról, majd ugyanolyan ügyes mozdulattal visszadugta oda. Kendőjét levette, s olyan nagy lett a feje, olyan széles, egy kicsi kontyocskával a tetején. Olyan volt, mint egy kapitány, amit mondott, úgy kellett legyen. Irányított, dirigált mindenkit.

– Jere, Bözsi, kössük bé Szabócsot! – Tudtam már, hogy mi következik, de nem ellenkeztem. – Vége a rugódásnak, gyeerek! – A lábamat, kezemet lefogta, s Bözsivel ketten befásliztak a nagykendővel a lábujjamtól a fejem tetejéig. A fejemet is bekötötték egy kisebb kendőbe. Be voltam gipszelve, mozdulni se tudtam, szuszogni is nehezen. Mikor készen vóltak a kötözéssel, megfogta a kötöző bernyócot, s fel emelt maga elé. – Édes petkóm, bé a kosárba – Ez a vasalókosár lett az ágyam, ilyen bábformában be-

letett egy párnára, s kivitetett Bözsivel a tornácra, a kispadra, ott mellém ült, s ringatott. Nagy, vastag mutatóujjával mozgatta a kosaramat, miközben két szót dúdolt. – Kukúújj buba! – Ezt a két szót olyan furcsán ejtette, hogy már a második-harmadik után kellemesen szédülni kezdtem. Így, bábformában is erőt vett rajtam egy jóleső billegés... Nem énekelt, mert rekedt volt a hangja, csak úgy fújta a ringatót. A „kukúújj”-t hosszan, a „bubá”-t röviden, s két szuszszanas között lendített egyet a kosaramon. Ahogy a szemem nehezedni kezdett, rövid idő alatt átröppentett az álmok világába, s letakart egy rudi terítővel, hogy ne járjanak a legyek. Mikor anyám dél körül értem jött, s meglátta bebábozódott állapotomat, felfortyant, s elég magas hangon kérte számon a kötözést.

– Maga kegyetlen asszony, Nagyanyó! Hogy van szíve így lekötözni ezt a szegény gyermeket? Nem szabad ilyet tenni. A gyermeknek mozgásra van szüksége! – Nagyanyó egy darabig nem szólt, csak ingatta a fejét, megvárta, míg anyám kipuffogja a dühét magából, s mikor kissé csitult a helyzet, megszólalt.

– Maga tanyitóné, de az ilyeneket nem tuggya, met nem vót gyeereke még. Nekem három vót, s mindegyiknek görbe lett a lába nagy korára, met nem kötöztem buba korikba. Lássa e, melyen fészeg vagyok, a porcogók es azétt koptak ki, met édesanyám nem igyenesítette ki a lábamot annak idején. Az én fiaim es, Géza, Karcsi, Bálint mind karikósok lettek, má Vilmus, a maga ura nem, met azt én elintéztem idejibe. Tuggya meg maga, jobban es pihen a gyeerek igyenesbe. 'Sze, ha nekem így valaki akkor megtanyította vóna, hogy mit kell tenni, nem haragudtam vóna. – Anyámnak erre már nem volt mit érvelni, el kellett fogadnia a lábkiegyenesítő kötözést a reggeli pesztraság idejére, mert nem volt, aki vigyázzon rám. Így aztán nap mint nap lekötözött két-három órára, s egy pár „kukúújj buba”-val átlendített kosarastól egy más világba. Anyámmal nem voltak cukros barátságban, de a haragot sem tartották az ilyen leckéztetések után. A tiszteletet megadták egymásnak. Mikor a ringatások között kibontottak, boldog voltam Virág nagyanyónál.

Beszélni nem tudtam, de mindent értettem, ami körülöttem történt. Úgy éreztem, hogy én is öreg vagyok, mint Ő, átvettem a sóhajtásait, a jajgatásait. Igazából hozzá tartoztam egy időre, s anyámat csak úgy láttam, mint kedves ismerőst. Sokat mesélt ne-

kem, ahogy nőttem, kis háza tele volt mindig szomszédokkal vagy hálóvendéggel.

A három szobából ez a kicsi szoba volt a minde-nes. Konyha, ebédlő, mosogató, háló egy kis helyen. A szomszédos helyiség volt a hideg szoba, ahol a füstölt holmik és az eltett savanyúságokat, befőttet tartotta, a szemben lévő volt a dormitor, ahol a fonató asszonyok megszálltak. Sokan jártak apám üzemébe fonatni, az ország távolabbi részeiből is. A dormitorban megértésben keveredett össze a román a csán-gó beszéddel. Két mosztos kályha szolgáltatva éjjelre a meleget, s az emberek matracokon aludtak. Esténként bevittek engemet is néha egy pár órára, s akkor ismertem meg Őt igazán, amikor a fiatalabb szomszédai viccelődtek vele, pálinkázás közben. A pálinkát, amit a hálóvendégektől kapott, esténként kidecizte, s mindig volt pénzecskéje. Az esték jól teltek nála, mindenki hengegett valamivel, s a pletykák is szárnyra kaptak.

– Hallom, veszekednek a fiatalok – vetette oda Sojla Jenő egy pohár pálinka után... Vilmus szereti az idegeny testecskéket, s a menyecske kiabál...

– Hát, ha szereti: szereti – vágott bele, hogy apámat megvédje. – Itt van elég, jut es, marad es, az apja es ilyen vót, kényszergette a fehérnépeket a gyapjába, mit csináljon, ha ilyen a fajtája?... Nem tehet róla! S a menyecske ne kiabáljon, hát vegye fel a szokását, örvendezzen, hogy szép embert kapott s gazdagot, met az ilyen szemrevaló, a fehérnépek úgy ragadnak rea szegénre, mint a dögre a legyek. – Ezzel Sojlának a szája be volt fogva, itt a pletyka útja elakadt, de akkora már háromszor teltek meg a poharak, s a másik szomszéd, Rózsika Jóska is megbátorodott:

– Hallja-e, Virágném, há aszongyák, magának es vót, heába titkolja...

– Vót hát, nem es titkolom, kicsi Jóska, a vót jó, hogy vót, met a mondás es azt tarcsa, hogy ami jól eltelik, az rosszul vissza nem csúszik...

– Látták magát a híd alatt Erdész Andrásval...

– Ha láttak: láttak, szemrevaló vótam, de tizenhat éves koromban hézaadtak Sándoromhoz (ő akkor harminckettő vót, s a malma es megvót má), s akkor kellett menni. Édesapám, Csuli Demeter szépen a zesztrémet kiadta, s menni kellett, nem kérdejték, hogy Virág, akarsz-e magad még guzsajast fogadni, még leánkodni? Csak adták, osztán menni kellett ki az életbe. Sándorval elmentünk a bálba, s aki felkért, mindenikkel sirültem, ezétt Sándor nem es haragudott, fiatal vótam, annyi vót az eszem.

– Erdész András fejre való ruhát vett magának es a feleséginek es egyformát, s az asszonyok meglátták vízkeresztkor, hogy magának es ulyany a kendője.

– ...Te csak hallgass, kicsi Jóska, s örvendejél, hogy tizennyolc év után Ilonka befogadott, mikor éjnek idején hazaállítottál az orosz fogságból.

– De befogadott – mondta Jóska kelletlenül.

– Met amíg odavótál es, sok víz lefolyt a Tatroszon – bosszantotta tovább –, még az a szerencse, hogy nem vót vendégje... s hogy a szívbaj nem vette elé, mikor tégedet az ablakba meglátott... Met mindenki úgy tulta, hogy meghóttál... Asszitte szegén, hogy a szellemed jött ide látogatóba...

– De osztán csak béeresztett, na, ha látta, hogy tudom a gyeerek nevit (soroltam az egészset), akkor má' hajnalodott, s a szellemek es csak addig maradhatnak, ha látogatóba jőnek... Akkor má' tulta, hogy igaziból én vagyok, s béeresztett szegén.

– Látod-e, Jóska, be jó, hogy a neviket bár megjegyzted?!

– Mindenkinék megvan a magáé – hagyta helyben Sojla Jenő –, de azt hallottam, a menyecske nem tud főzni, nem esmeri a csángó ízeket, s Vilmus azért es haragszik.

– Hát osztán, ha nem tud, megtanul... Most, ahogy van, úgy van, ulyan a szolgálattya, hogy egész nap odavan... Járja Balahányost, Tarvahast, mikor es főjzön, ha ilyen az állása? Nem es az a baj, te Jenő, hiszed-e, hanem a', hogy duzzog, budzaskodik itt előttem es sokat a menyecske, nem tud kéccinkedni... Főzni én sem tudtam az elején, de amikor egyszer Sándor a málét a falra feltette, akkor bévettem a begyembe a málécsinálást én es. Met vót, amikor ő es gerbuncásabb vót, elég baja vót neki es a malomval. S ami a valóság, hogy a magyar málét én se tudtam ulyan erőst csinálni. Osztán ő feltette, tesvér, úgy feltette a falra, hogy másnap es alig tultam levakarni. A málé es a falon hált, de Sándor es a földön. S Virág mit csinált... – kérdezte cinkosan a vicc kedvéért, kivárt egy kis szünetet: – Virág odafeküött melléje a földre, s kéccinkedett s csiklintotta, ha másképp nem ment, s addig-addig, amíg ő es kacagott. Inkább ott háltam mellette a földön, csak másnap békesség legyen.

Mikor a padon már dőledezni kezdtek, hangosabbra fogta a szót:

– Na, a pálinkámot fizejsetek ki, s eriggyetek haza, met késő van... Ne, ezt a gyeereket es itt felejtették Vilmusék, elmentek a doktorékhoz, s még nem

jövének, ebbe a helybe tíz óra. – Négyszer is mondta, míg lassan hazalődörögtek. Akkorra már a dormitorba is begyültek a románék éjjeli szálásra. Ő nem tudott románul, s Bözsi is csak egy pár szót, mégis nagyszerűen megértették egymást az idegenekkel. A szállók megfizették a szállást, de emellett még istenibe is vittek minden jót: pálinkát, bort, szalonnát, dinyét, kukoricát s halat. Mikor mit.

Nagyanyó mindig el volt látva élelemmel, de Ő is mindig megetetett mindenkit, aki betért hozzá. Jószívű asszony volt, így ismerték a népek.

Nyolcvannégy éves volt, mikor én három, de akkor már az imádságokat fújni kellett neki, az ablak előtt. Ez kötelező volt nála, s büszkén dicsekedett mindenkinek, hogy dedunokáit Ő tanította a meg az imádságokra.

– Na, Szabócs, fordulj az ablaknak, s mondjad a miatyánkot, utána az üdvözlégyet, ha szépen mondd, az angyal szottyant. – Mikor odaértem, hogy „imádkozzál érretünk most és halálunk óráján”, az ámen előtt, valami furcsa nyikorgás után egy cukorka pottyant a padlóra nagy álméklódásomra.

– Na, látod-e, Szabócs, ha szépen montad, az angyal szottyantott, kapjad bé hamar a bambucot.

– De hol az angyal, nagyanyó, honnan szottyantott?

– Az angyal, fiam, itt van felettem, itt lakik a padláson, s a saját kezivel csinálja a cukorkát. Mikor meghallja, hogy valaki szépen imádkozik a Babba Máriához, abba a helybe szottyant. – Futottam anyámhoz a hírrel: Virág mamánál lakik egy angyal a padláson, s üzeme van, mint apjának, nem gyapjú, hanem cukorkaüzeme, s ha mondom az imádságot, nyikorog, s szottyant egy cukorkát.

– Meg kell köszönni, Szabika, s szépen viselkedni – ment bele anyám is a játékba –, mert az angyal mindent lát, s ha jó fiú vagy, akkor karácsonyra sok ajándékot, szép karácsonyfát hoz. – Hozott is személyesen egy szép nagyot, de nem örvendünk neki, mert mikor megláttuk a fa előtt, ahogy állt mozdulatlan vigyorral az arcán, tiszta fehérben, a homlokára egy csillag, egyik arcára egy hold, a másikra egy nap volt festve, a sárga haja a derekáig ért, nagyon megijedtünk a testvéremmel. A nagy fa alatt egy csomó ajándék s egy nagy medve, akkora, mint a testvérem, Melgyike. Megrémültünk szegény angyalkától, anyám mögé bújtunk, s kértük, hogy küldje el, nem kell a fája se, semmi se, csak menjen! Olyan volt, mint Kánya Rózuka a szomszédból, csak csúnya, s olyan lassan ment, mintha járnai nem tudott volna.

Vártuk, hogy ha kiér a házból, fel fog szállni, de azt se tudott a jég miatt. A lábán is olyan szandál volt, mint az anyámé... Hogy nem húzott csizmát ilyen hidegben? – gondoltam.

Napokig kínozott a kíváncsiság, hogy ez a csúnya, holdas arcú csinálja-e a saját kezével az én cukorkáimat is, ő szottyant-e az üdvözléyek után?

Hónapok után Virág nagyanyó lebetegedett, s Bözsi adagolta neki a pirulákat az éjjeliszekrény tejejéről. Olyan jóságos volt Bözsi, olyan odaadó, hogy akkor, ott helyben elhatároztam: elveszem feleségül.

– Te, Bözsi, ha megvársz, míg nagy leszek, én elveszlek feleségül.

– Jól van, Szabócs, én megvárlak, de igyekezz, s osztán tartsd bé a szavadot – kacagott Bözsi pajkosan. – Lásza e, Virágném, akadt kérőm nekem es – de ahogy a pirulák után az éjjeliszekrény-fiókot résnyire kihúzva felejtette, megláttam benne egy stolverkot.

Akkor kiderült minden, hogy ez a kisfiók nyikorogott az üdvözlég végén, hogy innen szottyantotta az angyal a stolverkot a földre. Hazudott nekem, gondoltam szomorúan, de nem szóltam Neki, mert nagyon beteg volt.

– Szabócs, ha! Jere, drága, állj az ablak elé, s imádkozzál érettem, hogy tuggyak meghalni! – Reszketett a hangom az ablak előtt, de mondtam az üdvözlégyet.

– Segítsd meg, Szűzanya, Virág nagyanyót, hogy tudjon meghalni – tettem hozzá magamtól, mondtam, ahogy kérte, de a meghalást nem értettem.

Mutatóujját beleakasztotta a fiók fogantyújába, kihúzta, s kidobott egy stolverkot.

– Az angyal szottyantott – mondta, s megremegett a hangja. – Jaj-jaj, Szabócs, ki sirat el ingem?... Én mindenkit elsirattam becsületesen... Bálintét, Jucikát es a menyemet, pedig ott anyád folyton belé-zavart. Jaj, be buta fehérnép, nem értette, hogy én siratok, ott akart ingem vigasztalni, feszt lapogatta a hátamot, s mondta, hogy „Ne sírjon, nagyanyó, csendesedjen, nagyanyó” – kacagott közben –, oda kellett sügjam, hogy ne zavarjon, met siratok. „Nem sírok, csak siratok, ahogy illik ilyenkor”, akkor megértette. Anyád az ilyeneket nem es tudhassa, me’ nem idevaló. De ingem ki sirat el, drága?

– Elsiratom én magát, nagyanyó – mondta Bella néni, apám nővére. – Nem szokás már a siratás, de én elsiratom magát, ha ez a kívánsága – nyugtatta meg.

Engem többet nem engedtek hozzá, de elszőktem, és átmásztam ángyinal a kerítésen. Akkor már sárga volt az arca, és nagyon lassan beszélt. Az imádság után már nem volt ereje a fiókot kihúzni.

– Jere, drága, vedd ki a bambucokot, az angyal elment szabadságra, s neked itthagya a jutalmat, vi-gyed haza az egészet, s osztán otthon es mondjad szépen az imádságokat.

Másnap nagy sürgés-forgás volt, s reám nem figyeltek. Úgyis átszőköt ángyinal a kerten, gondoltam, s szerencsésen át is jutottam. Rupi Bözsi takarított a kis szobában, de Ő sehol sem volt.

– Szabócs, mét jöttél ide, hol anyád?...

Felelet helyett én is rákérdeztem:

– Hol van Virág mama, Bözsi?

– Bent, a hideg szobában – mondta.

– Nem baj, megvárom – mondtam, de éreztem, hogy nem fog kijönni.

– Szabócs, Virágném meghótt az éjen! – kiáltotta, mintha süket lennék.

– Nem baj, Bözsi, az angyal megsegítette, de med-dig lesz meghalva? Me’ én megvárom.

– Szabócs, aki meghal, nem tud menni má’, csak feküdni. – Bevitt a hideg szobába, s megmutatta Nagyanyót.

A ház közepén lévő asztalra (ahol addig a finom lekvárokat tartotta) tették egy koporsóba, s az mondták nekem, hogy ez a ravatal. Szép ruhába öltöz-tették, a fejére feltették a delin kendőjét, a két kezét összetették a mellén imádkozóba, s a mutatóujjára egy gyöngyös keresztet akasztottak.

– Virágném most pihen, nem szabad zavarni – magyarázta (két botja is ott pihent mellette.)

Én addig nem láttam se halottat, se koporsót. Vártam, hogy csak mond valamit, de nem mondott, csak feküdt mozdulatlan.

– Én itt maradok Vele, Bözsi, s megvárom, amíg kipihen magát – mondtam határozottan jövődö-belimnek, gondoltam, ha már megkértem a kezét, én is parancsolhatok neki. Ahogy felnéztem, az ajtóban kisírt szemmel ott állt anyám, Bözsivel összeölelkeztek, és sírtak.

– Virág mama meghalt, Szabika. Az angyal elvitte a mennyországba – mondta sírva.

– Elvitte? Melyik angyal – zavarodtam bele az angyalmesébe –, az a karácsonyi? Az a csúnya, sárga, holdas arcú?... Az vitte?... Hogy vitte el, ha itt van?

– Csak a lelkét vitte – próbálkozott újra anyám –, a testét el kell temetni holnap. Bözsike (így szólította

anyám Bözsit), szóljon át Vilmosnak, hogy állítsa le a gépeket az üzemben. Behallatszik ide a zakatolás, szegény mindig panaszkodott, hogy nem tud aludni a gépektől.

Futottam át azonnal Bözsi helyett az üzembe:

– Állítsd le a gépeket – kiáltottam parancsolón apámra –, mert Virág mama nem tud pihenni! – De apám (Vilmus) nem figyelt rám, s később a felnőttekre sem, amikor erre kérték. A gépek egész nap katogtak a szomszéd helyiségben, s behallatszottak a szobába. Estére begyűltek az asszonyok, padokat tettek a hideg szobába körbe, s egész éjjel imádkoztak érte. Én is ott akartam maradni, de nem engedték, hazavitték lefeküdni, s csak az ablakunkból néztem az Ő ablakát sokáig a gyertyák fényében.

Most mások imádkoznak az ablakban, de az angyal nekük úgyse szottyant, mert elment szabadságra... Így mondta, s ha már ment, egyúttal elvitte őt is a mennyországba – vigasztaltam magam a sötétben.

Másnap a temetés előtt kihozták a koporsót az udvar közepébe, Virág mamát letakarták egy átlátszó fátyollal, hogy ne járják a legyek. Bella néni elsíratta, ahogy ígérte Neki, a pap beszéde után leszegezték a koporsót, s feltették egy ökrös szekérre. Az ökrök után aztán lassan megindult a menet. Az ökrök szarván törölköző volt, az asszonyok gyertyát vittek mellette, s a férfiak a szentképeket magasba tartották. Így ment a menet, a fiai és unokái után nekünk is menni kellett, szépen lassan fegyelmezetten kíséreni Őt. Én még nem láttam temetést, nem tudtam, minek ez a nagy kivonulás, de mentem, mert azt mondták, hogy ez a tisztelet.

A gödörig nem volt baj, de mikor a koporsót leeresztették, összeomlott a világ velem. Hát mégis betemetik... S nem szól senki... Hányják rá a nagy darabos földet... Szakadt meg a szívem... Az angyalnak is csak a lelke kellett... A testit itt hagyta a hernyóknak... Mocsok holdas arcú... Elment szabadságra, s nem is szólt nekem, hogy Őt is viszi. Ezeket nem tudtam kimondani, csak sírtam, jajveszékeltem, míg kopogott a föld a koporsóra. Sokáig szomorú voltam utána, s nem akartam beszélni senkivel. Nem értettem semmit, csak azt fogtam fel, hogy Ő már nincs, s az angyal se szottyant többé soha. A kicsi házat bezárták, s nem engedtek a torná-

cára sem. A rokonok se beszéltek velem Róla, s nagyon hiányzott minden, ami Vele kapcsolatos volt. A felnőttek a hat-hetes misére készülődtek, mikor egyik este apám furcsán és szokatlanul szelíd hangon kérte anyámat, hogy segítsen egy csergét kivenni a ványolóból.

– Éjjel kettőre lesz kész a cserge – mondotta, de anyám visszautasította.

– Eddig is kivetted egyedül – mondta kelletlenül.

– Igen, de nem akarok egyedül menni – motyogta szegyenkezve. – A múlt éjjel ott láttam az öregasszont (így hívta a nagyanyját) az üzem udvarán, az egyik botjával megfenyegetett. Mégiscsak le kellett volna állítani a gépeket.

– Hiába kértelek, nem érdekelt téged, csak az üzemed s a veszteséged. Nem tudtad bár két napra a csendjét biztosítani. Ennyi tisztelettel nem adóztál az emlékének... A ravatalon se tudott pihenni! – kiabálta anyám.

Ha hozzám visszajönne, én nem félnék, mint apja, s engem nem is fenyegetne a botjával, gondoltam akkor, négyévesen lefekvés előtt. Sohasem álmodtam, de az üdvözlégyet sem mondtam olyan gyakran, miután meghalt.

A kabinban fülledt lett a levegő, ezer mérföld legerdült alattam újra, az emlékek között. Félrehúztam a parkolóba.

– Pihenj te is, dögjárgány, a nagy rakományoddal!

Kétezer méterem voltam, az ablakot lehúztam, s megcsapott a hideg levegő. Furcsa bizsergést éreztem az arcomon, enyhe fuvallat ment át rajtam.

– Isten segéllyen, Szabóóócs! Babba Mária oltalmajzon, drága! Vigyázz magadraaaa – hallottam rekedt hangját ismét. A kép elhomályosult előttem, s újra bekapcsoltam az ablaktörlőt. Itt volt, velem volt, elkísért egy darabig, Pennsylvania sziklás hegyei között a kanyargós úton, de közben két „kukúújj bubá”-val hazarepített Gyimesbe, a kertünkbe, mint akkor, amikor a ruháskosárban ringatott. Egyedül voltam a parkolóban. A fenyves sötét itt is, mint ott-hon. Belekiáltottam a semmiségbe:

– Virág nagyanyóóó, padlás angyalaaa, köszönöm, köszönöm!

– Aóóóóó! – válaszoltak a hegyek Pennsylvániában.

IVÁN PÉTER ISTVÁN

A Bogi lány

*Bogi máris igazi hölgy. Ő biztos
nem ránt le, ken össze, rág meg, tép szét
mindent, nem érez mély vonzalmat piszkos
cipők iránt. Illata jó. Szép kék*

*ruháján semmi folt, míg a tieden
száz meg száz. Derűs könnyel kezel
mindenkit, ha családtag, ha idegen.
Tőle tanuld, milyen egy Mademoiselle!*

*Bár szerinte nem vagy más, mint kese hűhűögy,
kompótszagú mucsaji naccsaszony,
de túl butus vagy, hogy ez aggasszon.*

*S mert lénye fényére sincs válaszod,
csendesen vonalkódját nyálazod:
ha leszakad a feje, meg ne lepődj.*

Negyven körül

*Engem kánon, gőg vagy egó rég nem gátol,
sem Babits fülembé szuszogó szelleme.
Száz szonettet írok pisis pelenkáról –
bár ez máris hiba. Nyolcszázat kellene.*

*Sorakozó, mind, kik vagytok már, negyvenen!
Életmű? Álmatag, tejszagú hadsereg.
Ahonnan jöttetek, különb is megterem,
előre, szájhősök, vagányok, pancserek!*

*Tar kortársaknak rőt tangák a kegytárgyak,
gatyájukat tépi villanyos szerelem.
Undorral ciccegnék, mielőtt megrágnak:*

*„– Nem is való lamúr az ilyen flegmának!”
Most is itt piszmogok, almádat reszelem,
és szuszogásodból sosem lesz elegendem.*

Zombik dicsérete

– Húsz éve – mesélik idősebb vakok –
mindenkinek volt ránk néhány szava.
Gyerekekkel jöttünk? Fél Pest óbégatott,
nemegyszer zord közeg kísért haza.

Holnap reggel bölcsi. Te meg én, ketten.
Éjszaka már aludni sem tudok,
mert átviszlek bármelyik útkereszten,
csak ne fontoskodjon a sok tulok.

És – semmi. Pár vérszegény „Segíthetek?”,
némán jár-ke a legtöbb árnyalak.
Persze: minden lélek félholt vagy beteg,

ember s ember közt nőnek a falak.
De zombikat boldogan kerülgetek,
ha ez kell, hogy békén hordhassalak.

Első tudásod

Az utcán puffog az Újév. Esztelen
a robaj. Te csöndben szunyókálva
hajózol át egy újabb Szilveszteren.

Első tudásod: éji sötétben
ujjunkkal szánkban aludni való,
alig moccanva, gömbölyűn, tétlen,
mint kék pléddel letakart hintaló.

A második: ha álmunk megtagadod,
egyhamar sápatag, pufók árva
leszel. Vagy zombi minden családtagod.

Hálánk jeléül nappali fényben
megállás nélkül utánad mászunk.
Szép lenne hinni bölcs egyezségben.
De igazából nincs választásunk.

FELEDY BALÁZS

A képíró Árkossy István

A címbe foglalt kifejezés ismert előttünk, sokat használtuk, de egy biztos: ma már régies meghatározása *a festőnek* (hogy most régebbi korok értelmezéséről ne is essék szó). *Képíró*. Ám, ha valakire hitelesen és aktuálisan érvényes, és nem konzervativizmust jelöl, hanem személyiségbeli mélységet, sajátos érzékenységet, művészi karaktert, akkor az Árkossy István. Ha valaki őrzi a képírás hagyományait, a szó átvitt és festészeti értelmében, akkor az ő, de ez az őrző attitűd egyben továbbblendítő is. Árkossy Istvánról az elmúlt évtizedek elemzése és elemzői, barátok, szakemberek, kollégák, írók szinte minden lehetségest leírtak (és ma ismert közhellyel: azok ellentéteit is). Mégis – most, legújabb kiállítása kapcsán – tán abban ragadhatjuk meg a lényegét, hogy művésznünk olyan áradó vonalkultúrával hozza létre fekete-fehér (és szürke!), valamint színes munkáit, amelyeknek mindig sugárzó látványát a szüntelen működő képírás munkamódszere jellemzi. Grafikáit, az egyedieket, lett legyenek azok ecset-, szén- vagy ceruzarajzok, olyan képírói módszerrel, olyan természetességgel és lefegyverző biztonsággal teremti meg (igen: nem rajzolja, hanem teremti!), amelyekben folyamatosan munkál az írás kényszere: a képírásé. S festményeit – az újabbakra tán ez még fokozottabban érvényes – olyan elmélyült tematikai, gondolati, történelmi vagy épp szakrális intenciók által teremti meg (igen: nem festi, hanem teremti!), amelyekre a legpontosabb jelző, hogy képírói módon keletkeznek. Árkossy írja a grafikáit és festményeit, de ezen „írások” által képek születnek, nem betűk vagy betűk együttese. Képírására (is) a mindig tiszta kompozíció, a tiszta gondolat, a zavarosságát mindig elkerülő szemlélet jellemző. Számára a képírás nem betűírás, nem lettrizmus.

Persze Árkossy valóságosan is ír. Egyre többet. Elemzéseket, töprengéseket a művészet általa – jogosan – nagyra becsült korábbi évszázadairól, vagy épp iparművészetünk közelmúltban megszületett kimagasló értékeiről. Ritka adomány. A képzőművészet története során természetesen sok nagy példát idézhetünk, amikor egy festő írásban is kifejti gondolatait (Vasari, Leonardo), s ez az ív még a XX. században

is nagyot lendít az innovatív művészettörténet-írás értékszemléletében (Itten, Kandinszkij, Klee, Vasarely). De a magyar művészek között is bőségesen találunk olyan személyiségeket, akik teoretikus és szorosabban vett szakmai kérdésekről ma már alpműveknek számító munkákat írtak (Szőnyi, Réti); mégis úgy tűnik, mintha kortársainknál ez a kettős élet, ez a kettős lét s annak szimbiózisa háttérbe szorulna. Nos, ez a nagy ívű intellektualitás jellemzi Árkossy István alkotói útját, aki sorra-rendre teszi közzé írásait, miközben festőként, grafikusként is folyamatos megújulásra, metamorfózisra képes. Most, legutóbbi kiállításán képei mellé is kifüggesztette mélyen kidolgozott és megírt mini esszéit egy-egy munkájáról. Bár jellemzően ezek az írások a képek hőseiről (Szent Antal, Szent György, Szent Sebestyén), egy-egy történelmi szituációról szólnak, mégis erős önjellemzések is, s ezzel együtt tárlatvezető eszmélkedések. Legösszetettebb képe az *Ikarosz* című, a mitológiai hős (Ikarosz), a művészettörténelmi hős (Leonardo) és a világháborús hős (Manfred von Richthofen) repüléshez való, felmagasztosuló viszonyát jeleníti meg. S ehhez a bonyolult műhöz párosítja az alkotó talán legkörültekintőbben értelmező mini esszéjét.

Kiállítása *A játék szelleme* címet kapta, s ennek legplasztikusabb argumentálására Tolsztojt idézhetjük, aki a *Feltámadás*ban egy helyütt megjegyzi: „...semiben nem nyilvánul meg olyan világosan az emberek jelleme, mint a játékban.” S ez igaz Árkossy István munkáira és személyiségére is. Játékossága humort is rejt magában, és tele van izgalmakkal, kiismerhetetlen elemekkel is szembesülünk, mégis átadjuk magunkat játékszabályai sodrásának. A művész játékos, de nem hazardjátékos. A látomás nem zárja ki a pontosságot, a szürrealitás nem kérdőjelezi meg az egzakttságot. A komolyság nem ellentéte a könnyedségnek. Árkossyból árad a vonal által teremtett gondolat és látványosság.

Végül: ugyan minden olvasó tudja, mégis tegyük hozzá, Árkossy István Kolozsvár szülötte, Kolozsvár neveltje, Kolozsváron lett művésszé, lapszerkesztővé. Immár évtizedek óta Óbuda lakosa. De nem csoda, hogy csupa öröm az arca, amikor arról beszélünk, hogy a duna palotabeli kiállítás után 2018-ban e kiállítás bővített anyaga Kolozsváron a Bánffy Palotában kerül közönség elé. Örömeiben osztozunk. Itthonról kiállítása olyan közegbe kerül, ahol ő és kiállítása is otthon fogja érezni magát. Megérdemelten.

SZALAY KÁROLY
Hellenizmus és kereszténység

Az emberi elme olykor képtelen nyomon követni, mi több: kibogozni a történelem rejtett erővonalainak egymásra hatását, tekervényes ok-okozati összefüggéseit. Sőt, ha rátapint némely kevéssé ismert, de fontos pontra, maga sem hiszi el felfedezését. Abszurd feltételezésnek hiheti – jogos meggyőződéssel –, hogy II. Philipposz király fiának, a Kr. e. 356-ban született és krisztusi kort, 33 évet élt Nagy Sándornak, a véletlen évszám megegyezésén túl, bármi köze is lehetett volna a kereszténységhez. Hiszen halálától, Kr. e. 323-tól, illetve Memphiszben megrendezett temetésétől, Kr. e. 321-től a Krisztus születéséig eltelt évszázadokban semmi sem történt, ami efféle összefüggésre utalhatott volna. Természetesen közvetlen összefüggés nem is létezik, de közvetett bizony van.

A görögök három törzse lakta a Balkán-félsziget területeit az Adriai- és az Égei-tenger között: a dórok, az aiolok és az iónok. Miközben egymással hadakoztak, lassan terjeszkedtek is: az Égei-tenger szigetvilága benépesült görögökkel, és az egész tengeri terület görög beltengerré vált. A nagyhatalommá váló perzsa állam azonban már jóval Nagy Sándor születése előtt létében fenyegette az egymással békétlenkedő görögöket. Komoly veszedelmet jelentett a görögök számára az évszázadokon keresztül folytatott testvérháború. Elég, ha a Kr. e. 457–445-ös athéni–spártai háborúkra utalok. Periklész idején – miközben az athéniak a perzsákkal is háborúztak – nemcsak a demokrácia élte virágkorát, hanem a filozófia, a tudomány, a művészetek is. Majd Athén harminc évre békét kötött Spártával, ami a görög nép megerősödését ígérte. Alig telt el azonban tizennégy év a békeidőszakból, amikor – Kr. e. 431-ben – kitört a peloponnészoszi háború, amely jóval hosszabb ideig tartott, mint a korábbi békekorszak. Miközben váltakozó sikerrel háborúzott a két városállam, a görög kultúra kivételes eredményeket ért el, s évtizedek alatt kívándoroltak Kis-Ázsiába azok a görög telepések, akik perzsa fennhatóság alatt városokat alapítottak, és e helyeken meggyökerezítették a görög szellemiséget.

Az írás Szalay Károly *Az ötödik evangélista* című – készülő – kötetének részlete.

A perzsa Dareioszok növekvő hatalmat és birodalmat építettek, és a két legerősebb görög városállam vezetői nem vették észre, hogy II. Dareiosz egymás ellen uszítja őket. Athén és Spárta mögött fenyegető árnyékkal tűnt fel a perzsa birodalom, s közben világhatalommá erősödött Róma és északon Makedónia I. és II. Philipposz uralma alatt. A makedón királyság uralma Alexandrosz, vagyis Nagy Sándor idejében teljesedett ki, aki maga alá gyűrte a görög államok szövetségét, majd Kr. e. 333-ban megsemmisítő győzelmet aratott III. Dareiosz perzsa birodalma felett, és megindult világhódító útján. Elfoglalta Egyiptomot, és megalapította Alexandriát (a később a kereszténység szempontjából is fontossá váló bázispontot), elfoglalta Babilont, Szuszát, Perszepoliszt, Irán keleti tartományait, s benyomult az Indus völgyébe. Dareioszt alig hét esztendővel élte túl, ám halála után hatalmas birodalma vezérei kezén széthullott.

De valami mégis túlélte a Nagy Sándor-i hódításokat: a hellenizmus. Ez a különös, mediterrán görög kultúra a görög telepések kis-ázsiai városaiban is tovább virágzott, s helyi értékekkel gazdagodott – olyannyira, hogy II. Ptolemaiosz egyiptomi uralkodó hellenisztikus birodalmat hozott létre, s vezető szerepet játszott a hellenisztikus világban. A hellenizmus, később pedig jelentős részben a kereszténység is azokon a területeken gyökerezett meg, amelyeket Alexandrosz meghódított. Arméniában, vagyis Örményországban jött létre az első önálló és ma is működő nemzeti keresztény egyház – független főpap, a katolikus vezetésével. Hangsúlyozni kell, hogy Örményországban már 301-ben államvallássá vált a kereszténység – hosszú évekkel Nagy Konstantin keresztény római birodalmának létrejötte előtt. Pusztán az érdekesség kedvéért említem, hogy Nagy Sándor meghódította Kappadókiát, a kereszténység későbbi szellemi központját (gondolok itt a kappadókiai atyák szerepére) és a hellenizálódó Tarziszt is, a legfontosabb hittérítő, az első evangélista Szent Pál szülővárosát. A hellenizmust Rómában, Hispániában és az egész itáliai félszigeten – beleértve a provinciákat is – a rómaiak honosították meg a görög birodalom összeomlása után, mintegy folytatva és kiterjesztve azt, amit Nagy Sándor akaratán kívül elkezdett.

A máig használt hellén (Hellász) megnevezés, amellyel a görögséget illetik, először a makedón Thesszália déli részének Hellász nevű területét jelentette, és éppen Nagy Sándor idején kapott általánosabb jelentést. Hellenizálódtak azok a nyugat felé

szétszóródott zsidó diaszpórák is, amelyek – elfeledve anyanyelvüket – görögül beszéltek. Székhelyük, a zsidó hellenizmus egyik központja éppenséggel a Nagy Sándor alapította Alexandria volt. Kis-Ázsia, a Balkán-félsziget, Egyiptomnak a Nílushoz és a tengerhez közeli tájai, és persze a görög városok, sőt Róma is arisztokráciája révén hellenizálódott. Nem véletlen, hogy Cicero olyannyira korholta nemzettársait a görögök eszményítése miatt, ami saját értékeik, műveltségük lebecsülésével járt együtt. Ugyanakkor az is érdekes, hogy a görög festészetet ma éppen az etruszk és a latin festészet alapján ismerjük. Az eredeti festmények elpusztultak a török megszállás alatt, és emléküket az etruszk, illetve a pompeji festészet őrzi (mint ahogyan a görög szobrok latin másolatokban maradtak fenn), nem is beszélve a görög filozófia, irodalom, vallásos mitológia hatásáról, ami – mai kifejezéssel élve – a plagizálás határát súrolja. (A *plágium* szó egyébként eredetileg emberrablást, lélekárválást jelentett.)

Nehéz cáfolni azt az állítást, hogy a hellenizmust Nagy Sándor terjesztette, illetve tette olyan, világméretű szellemi jelenséggé, amely évszázadokkal túlélte birodalmát. Ami nem a makedón uralkodónak, hanem a görögség páratlan kultúrájának, fejlettségének volt köszönhető. Ha a kereszténység kezdeteiről és elterjedéséről beszélünk, nem hagyhatjuk említés nélkül a hellenizmus, illetve a görög nyelvű kultúra jelentőségét.

Az akkori Földközi-tenger környéki világ görögül ismerhette meg az Ószövetséget, mert Alexandriában hetven tudós görögre fordította a zsidó szent szövegeket (*Septuaginta*).

Az Ószövetség 39 (illetve 46), majd később az Újszövetség 27 alapvetően legfontosabb irata is görögül vált ismertté. Pontosabban: az újszövetségi szövegek közül csak egy van, amely nem görög nyelven íródott – Máté evangéliuma –, de azt is rögvest görögre fordította állítólag maga Máté evangelista vagy egy másik Máté nevű személy. Görögül vált ismertté Európában, Kis-Ázsiában, a hajdani Nagy Sándor-i és az akkori Római Birodalom területén Mózes öt könyve (a Tóra). Józsué könyvétől Malakiás könyvéig minden ószövetségi írás görög nyelven terjedt, sőt a Bölcsesség Könyvét eleve görögül írták meg. A mű szerzője alexandriai hellenizált zsidó lehetett; abban a városban élt, amelyet Nagy Sándor alapított, s nemcsak a ptolemaioszi görögség fővárosa, hanem a szórványzsidóság legjelentősebb városa is volt. Az ószö-

vetségi írásokból ez az a könyv, amely sok ponton érintkezik a hellenizmussal, a görög gondolkodással. Írója „hellén tanultságának” köszönhető az elvont szavak használata, és az a könnyed okoskodás, amely nem érhető el a héber nyelv szókincsével és nyelvtanával. Ugyancsak ez az oka annak, hogy van benne bizonyos mennyiségű filozófiai szakkifejezés, osztályozási keret és iskolai téma, de ezek részleges kölcsönvételek: szó sincs arról, hogy a szerző a hozzájuk tapadó mélyebb értelmet is átvette volna, inkább csak az Ószövetségből származó gondolatok plasztikusabb kifejezésére szolgáltak. A filozófiai rendszerekről vagy az asztrológiai eszmékről a szerző nem tud többet, mint korának művelt alexandriai embere.¹ Vagyis a forma hellén, a tartalom ószövetségi.

Az ó- és újszövetségi szövegek görögre fordítását nemcsak a hellenizált területek görög nyelvűsége tette szükségessé, hanem az az egyszerű tény is, hogy az akkori világ legfejlettebb és legelterjedtebb nyelve a görög volt. Olyan fogalmakra találtak kifejezéseket, amelynek más nyelvekben nem léteztek. Tehát amikor Hieronymus azt írta egy episztolájában, hogy a héber nyelvet azért tanulmányozta sivatagi magányában, hogy ezzel önmagát „kínózva” megszabaduljon a kísértő testi szerelem gondolataitól (mindenféle „sziszegő, lihegő szavak kiejtésének” elsajátításával), nemcsak az anyanyelvétől teljesen különböző hangzások, a csak mássalhangzóval jelölések, hanem a nyelv teljesen eltérő szerkezete, a szókincs fogalmi gazdagságának hiánya is nehezítette a héber nyelv elsajátítását, amely gazdagság – az adott időben – ugyanakkor csak a görög nyelvet jellemezte. A görög nyelv fogalmi bősége nemcsak a héberrel szemben volt feltűnő, hanem kora többi nyelvével szemben is. Olyannyira, hogy mindmáig több száz görög szó található a különféle nyelvekben, amelyeket később – hála Jeromos *Vulgátájának* – a latin mint a kereszténység hivatalos nyelve közvetített. Vagyis a kifejezésbeli és gondolati gazdagságot terjesztette, bővítette tovább Róma világhatalommá növekedése.

Szent Jeromos negyedik századvégi, ötödik század eleji *Vulgáta*-fordítása kulcsszerepet játszott az emberi gondolkodás fejlődésében. Hiszen a latin nyelv segítségével az akkori „Európa” és a hajdani Nagy Görögország előbb hellenizált, majd latinizált területei (Britanniától, Hispániától Arméniáig) a görög

¹ Biblia, Szent István Társulat, Budapest, 1987, 734.

filozófia és tudomány fogalmi rendszerével gazdagodtak. Róma, magasrendű kulturálságának köszönhetően – miután átvette a Mare Nostrum körül lévő partvidékek és az azoktól távolabbi szárazföldek feletti uralmat – nemhogy fölszámolta volna a hellének hátrahagyott szellemi, anyagi, tárgyi, művészeti és egyéb értékeit, hanem megőrizte azokat, sőt: kiegészítette az általa létrehozott civilizációval, a fejlett jogrenddel, a technikai tudással. Csak egy példa: az angliai vízvezetékek mai szabványában szereplő paraméterek nem különböznek azoktól az alapadatoktól, amelyek a Pompejiben talált aquaeductus maradványaira jellemzőek. Igaz, hogy Róma a hajózás terén lemaradt Karthágótól, Föníciától és más kultúráktól, de tőlük is átvette vívmányait.

I. Damasus pápa (366–384) ismerte föl, hogy a görög hatalommal a görög nyelv egyeduralma is zsugorodik az akkori világ központjában. Damasus azért bízta meg Szent Jeromost, hogy fordítsa latinra az Ó- és az Újszövetséget, mert attól tartott: a görög nyelv kikopásával az Ige terjesztése nyelvi akadályokba ütközhet. És azért Hieronymust, mert közismerten ő tudott a legszebben és a legszínvonalasabban latinul; mint szépíró kedvencéhez, Ciceróhoz hasonlították a kortársak. Az első században az ígérletnek még nem volt akadálya a görög nyelvűség. Noha Szent Pál több nyelven is tudott, leveleit a korinthusiakhoz, a thesszáliaiakhoz, de éppúgy a rómaiakhoz is – görögül írta. Vagyis a kereszténység elsősorban és legkönnyebben a hellenizmus által korábban „megfertőzött” területeken hódított.

Amikor Damasus pápa a IV. század második felében kialakította a püspöki hierarchiát a keresztény egyházban, Rómát tette a vezető helyre, arra hivatkozva, hogy azt még Péter apostol alapította. Róma – magától értetődően – hellenisztikus kultúrájú volt. A második helyre Alexandriát sorolta, mert Péter odaküldte Márkot, hogy alapítson keresztény püspökséget és közösséget. A város a kereszténység fölvetelére könnyebben hajló hellenisztikus zsidók központja volt. A harmadik „helyezést” Antiochiának adta, amely megint csak hellenisztikus város, mert ott járt Péter is, Pál is, sőt, ez a város híres nézeteltérésük színhelye volt. A konstantinápolyi püspökséget azért sorolta alább, mert attól tartott, hogy a kelet-római császár közelsége befolyásolhatja a helyi egyházi közösség vezetőjét. Róma e tekintetben „intakt” volt, hiszen a nyugat-római császár Trierben (Augusta Treverorum) székelt.

A keresztény vallás és egyház kialakulásának meghatározó alakja Szent Pál, akinek a levelei a négy evangéliummal azonos rangúak. Két legjelentősebb levele, a rómaiakhoz és a galatákhoz írt levél nagyjából egy időben, 57 körül született, és a hellenisztikus keresztény közösségekhez szól. A *galata* egyébként a kelta nép görögös neve. A Kis-Ázsiába vándorolt kelták lakóhelye Galatia volt, egy Paflagónia, Pontusz, Kappadókia, Bitonia és Frigia által körülhatárolt tartomány. A galaták olyan hamar „hellenesedtek”, hogy a rómaiak Gallogreci néven nevezték őket. Fontosabb helységeik: Ankyra, Tavia, Pessinus és a Nagy Sándor által híressé tett Gordium előbb a hellenisztikus kultúra, később a kereszténység bástyái voltak. Ezekben a vidékeken térített Szent Pál, s három évszázaddal később már a legkiválóbb keresztény gondolkodókat adta a világnak ez a régió: mindenképp Nagy Szent Baszileoszt, Nazianzoszi Szent Gergelyt, Nüsszai Szent Gergelyt és Ikonioni Amphiklioszt. Jelentőségüket azzal is elismeri az utókor, hogy – összefoglaló néven – kappadókiai atyákként emlegeti őket.

Amikor az első öt évszázad auctorait olvastam (sajnos túlnyomó részben fordításokban), kezdett kialakulni bennem egy képzet arról, hogy az őskeresztény vallás és a hellenizmus szorosan összefügghet egymással. Ugyanakkor sok vonatkozási pont lehetőségével nem tudok mit kezdeni. Csak egyet említek. Kerényi Károly, a görög mitológia egyik legjobb ismerője azt írja: „Héliosz ekkor valóban Atya és Fiú egy személyben.”²

Tovább adatolva a hellenizmus szerepét a keresztény vallás kialakulásában: ha nem is föltétlenül eszmei, de formai hatásában a legfontosabb keresztény név – Jézus neve – görög. A zsidó Jehosua-Jahve-ből hellenisztizálódott, ami segítséget, üdvöt jelent. Ennek rövidebb alakja volt a Jesua – s ebből alakult ki a görög Jézus változat. Máté evangélista a zsidó szóból lett görög név mellé teszi a Krisztus megnevezést. A görög Krisztus azonos értelmű a zsidó Masiach-hal, görögösen Messiással, amit görögre fordítva Christosznak, Felkentnek mondanak. „Az Ószövetségben olajjal kenték fel és Istennek szentelték a királyt, a prófétát és a papot.”³

Tovább bonyolítva a gondolatsort, amelyet a „királlyá fölkent” fogalom takar, a sorozatos rabságok

2 KERÉNYI Károly, *A Nap leányai*, Szukits, Szeged, 2003, 37.

3 *Biblia*, i. m., 1987, 1127.

és megszállások után a zsidóság a Messiásban katonai megszabadítóját várta, hiszen Jézus születésekor is római uralom alatt élt. A zsidó nép elvárását igazolta Máté nemzetségtáblája, a háromszor tizennégy nemzedék Ábrahámától Dávidig, Dávidtól a babiloni fogságig ismét tizennégy, s Krisztusig újabb tizennégy nemzedék. Ehelyett azonban Krisztus békét és szeretetet hirdetett, sőt egyértelműen megtagadta a zsidó Ószövetség ellenség-gyűlöletét is. A zsidókat ért csalódás következtében kísérté utolsó útjára az INRI – „a zsidók királya” – gúnyolódás Jézust, amellyel a csalódott tömegek lelki vonatkozásban is fokozni akarták testi megkínzásának fájdalmait.

Ma már csak a legszűkebb szakmai körök tudják, hogy az európai (keresztény) kultúrában mekkora szerepet játszottak a görögök. Különösképpen ismeretlen még a nagyon művelt európai előtt is, hogy Egyiptomban mekkora hatása volt a görögységnek. Hellász kultúráját kezdetben a görög kereskedők terjesztették; a Kr. e. VI. századtól kezdve városok sorát alapították nemcsak a Földközi-tenger partjain, hanem a szárazföld belsejében is, amelyet valaha Nagy Sándor is meghódított. Nagy Sándor fegyveresei után néhány évszázaddal a görög kereskedők voltak a hellenizmus terjesztői is; az általuk alapított városokban meggyökeresedett a hellenizmus, anélkül azonban, hogy az eredeti helyi kultúrákat megsemmisítették volna. Ezt látom a hellenizmus hódító sikere egyik titkának. Az egyiptomi Amaszisz király görögök iránti rokonszenvéről volt nevezetes; Egyiptomban a hellenizmus legfőbb bástyája Alexandria volt, valamint – furcsa módon – Amaszisz hadserege, amely túlnyomórészt görög zsoldosokból állott. De meghökkentő tény, hogy az egyiptomi iskolás gyerekek is olvasták Homéroszt, s az egyiptomi tisztviselői kar, a kormányzási szervek görög és makedón hivatali rendszerben működtek. Fontos megjegyezni, hogy a görög és az egyiptomi kapcsolatokban a meghatározó szellemi hatás kölcsönös volt. Luft Ulrich Manéthon, Khairemón, Plotinosz, Hórapollon, Nonnosz nevét említi, „mint különlegesen tehetséges gondolkodókat”, akik jelentősen gazdagították a görög tudományt és gondolkodást. Tárgyunk szempontjából a zsidó nép egyiptomi diaszpórája a fontos, de megjegyzendő, hogy sokféle náció élt a fáraók országában, és ennek következtében sokféle pogány kultusz virágzott a Nílus-parti birodalomban. Ugyancsak Luft Ulrich írja, hogy Hérodotosz Kr. e. 450 után az egyiptomiakat a legvallásosabb népnek nevezte.

A görögség vallásos beállítódása két irányzatban manifesztálódott. Az egyik kétségtelenül filozófiai jellegű volt, de ez a filozófia is három irányban fejlődött. Mindhárom irányzat – úgymint a platonizmus, az arisztotelészi peripatetikus iskola és a sztoa – erősen hatott a hellenisztikus bölcseletre. Luft Ulrich szerint „Platón alapvető tézise az volt, hogy a kozmosz, azaz az univerzum, bár nem a semmiből, de megteremtett”.⁴ A első négy évszázad őskeresztény irodalmában ritkán került elő a világ teremtésének kérdése. Illetve volt egy III. századi eredetű szekta, a manicheizmus, amelyet alapítójáról, Manesről neveztek el, és amelynek – még megtérése előtt – Szent Ágoston is tagja volt. Ez a szekta ugyan vallotta a világ teremtését, de az ószövetségi Szentírást teljesen elvetette (a világ teremtését is attól eltérően írta le), és az evangéliumokat is későbbi hamisítványoknak minősítette.

A hellenizmus Kr. e. 31-ben ért véget, amikor is Antonius hadiflottája megsemmisült az actiumi csatában. Antonius és Kleopátra öngyilkos lett, Octavianus pedig római provinciává tette Egyiptomot, és ezzel ő lett a Földközi-tenger medencéjének az egyedüli ura. De a hellenizmus szelleme továbbélt a görög nyelv térségi primátusa révén. E nyelvi elsőbbség megszűnésének előjeleit vette észre a zseniális Damasus pápa, és – mint említettem – latinra cserélte még a liturgia nyelvét is. Így a szentmisének csak egyetlen olyan részlete maradt, amely görög nyelvű – ez pedig nem más, mint a *Kyrie eleison...* szövegtöredék. De a hellenizmus még a IV. században, Szent Jeromos, Szent Ágoston, Szent Ambrus idejében is élt a római birodalom területén; a legműveltebb rómaiak nyelve még ekkor is a görög volt, és a szent iratokat görögül olvasták.

Volt egy másik görög vallási áramlat is, amelynek az erkölcsi tanulságok nélküli történetmondás állt a középpontjában (nem függetlenül a görög szépróza hagyományaitól, ahogyan arra Kerényi Károly is rámutatott). Ez az irányzat olyan színes és fantáziadús volt, hogy évezreddel később is megihlette az európai reneszánsz művészetet.

Végezetül csak egyetlen művész, Michelangelo nevet említem, akinek az életművében három szellemi „irányzat” is meghatározó szerepet játszott. Az itáliai alkotó *Mózese* és *Dávidja* az ószövetségi zsidó vallás, *Bacchusa* a hellenizmus, *Pietája* a kereszténység szimbóluma.

⁴ Luft ULRICH, *Istenek, szentek, démonok Egyiptomban*, 2003, Kairosz, Bp., 18.

DEÁK-SÁROSI LÁSZLÓ

Levél Gaius Calpurnius Piso szenátoroknak

Gaius! Jól látod, Rómában métely a princepsz.
Mind hamisak, sőt Caesar s Nero egy kutya, hidd el.
Ellenségei köznek, jónak, néphatalomnak.
S úgy vélik, költőként jár a babér a fejükre,
Csak mert ők ivadékok a hajdani nagy nemesek közt.
Mossa le vér mielőbb Rómáról zsarnoki címük,
Vessünk véget öröklött jognak s túlhatalomnak!
Nagybátyámat, bölcs Senecát kell itt megidézniem:
Kunyhóból is származhat nagy férfi, nagy ember,
S rabszolgáink is csak jó atyafik, feletársak.
Néked mondjam, akit plebejus háznép fia nemzett?
Ügyben véliünk csak proletár és külhoni tarthat!
Az, kinek ősei közt mind ily vér folyt ereikben.

Ismerek egy főt, kit rokonától érdemesülten
Láthatnánk köztünk majd egykor jó katonának.
Másik suszterinas, s aki tud pár szót latinul tán,
S nem patricius ősapját ismerte tiéd is.
Harmadik az, ki szabónak készül, s vére vörös lett.
Ismerek én kis kunyhóból jött embereket még,
Kik kitanulták volna a jognak s hitnek a csínyét.
Hogy ki legyen diktátorként vezetőnk: legegyenlőbb,
Azt a kiválasztottak közt leljük, s kikiáltjuk.
Addig jusson ahány fő él itt néphatalomhoz,
Kapjon költőként rangot mindenki e honban!
Üdvözöl elvi barátként – Ave! – Lucanus, a költő.
Róma, 64 – Aquincum, 2017

Ikarosz (olaj, vászon, 120 × 120 cm, 2015)

VARGA KLÁRA
Katonadolog

Balogh Mikinek

Este megint elővettem Shakespeare *Hamletjét*. Ő a mítoszait, hőseit vesztett Európában az utolsó hős, akire még emlékeznek. De csak azért, mert súlyosan félreértették Shakespeare-t. A tett halála az okoskodás? Igen?! A hős halála meg az, ha a korban, amelybe született, mindenki durvább, vérszomjasabb, önzőbb nála, és korlátlanul félrevezethető vagy megvesztegethető?

Mi legyen hát a hőssel? Tagadja meg magát, és legyen olyan, mint a többi? Vagy forduljanak ellene még az erényei is, és haljon bele abba, hogy magát megőrizve visszaszerzi az időt? Ő, aki az idő mindenkori ura.

Még szerencse, hogy a hősök nem halnak meg igazából, hanem csak eltemeti őket a feledés. Hamlet sem halt meg, egy mítosz szerint a Maelström örvénye alatt a tenger fenekén él, és én már jártam is nála. Hosszú út volt, ráment az életem java. De megérte. Mert visszakaptam tőle az időt. Az én időmet, ami eljön mégis. Nem maradok néma állat, akinek a szavát senki se érti, és aki többről hallgat, mint amennyiről beszél. És most már ismerem a tenger fenekére vezető legrövidebb utat is, elég rá pár vidám óra.

Gyönyörű szép őszi délután van, ajándékait osztja óarany felhőit úsztatva az ég a Duna felett. Ilyenkor lenne jó elvinni a barátaimat egy tengeralatti utazásra Hamlethez, a látogatócentrumba, ahol a királyfi jó időket, rossz időket járó malmát is meg lehet tekinteni. De most nem mehetünk. Telefonált a szomszéd, hogy a kertjében a közös akna megtelt vízzel. Nagyon ketyeg a vízőrám. Csőtörés van, ömlik a víz a kertemben a föld alatt. Telefonálok én is egyet, és már jön is vízvezeték-szerelő. Közli, hogy egy nyolcvan-szor kétméteres árkot kell ásatnom két méter mélyen. Pont akkorát, mint egy sírgödör. De most nincs itt a két dán sírásó, csak én meg a szívlapátom.

Kit ássak ki a gödörből? Kit temessek bele?

Fölnézek a sárga-rózsaszín alkonyi égre, és katona vagyok. Hadifogoly. Nyári ruhában, papírtalpu surranóban. Röhögnek az oroszok, amikor elveszik a játékpuskám. A világ végvidékén, sok ezer kilométerre a falumtól egy értelmetlen háborúban meneteltem

eddig. És most ásom a gödröt magamnak, ebbe lőnek majd bele. Semmivel sem nagyobb galádság ez, mint azoké, akik idevezényeltek a semmiért, hazugságokért, és megalázták bennem a harcost. Sőt, ebben, ami most történik, van valami kegyelemdőfésféle. Valami olyan, hogy legalább legyen vége ennek a cudar komédiának. Mert én igazából már halott voltam akkor is, amikor bevagoníroztak.

Arra gondolok, hogy miért van fordítva minden. Élhetnék még, ha nem kellenék ágyútölteléknek. Ha nem csak annak lennék jó a fontos emberek szerint. És inkább hozhatnának valami áldozatot azok, akik most a másokét veszik el. Tőlem az életemet, és azt, hogy igaz katona legyek, aki a hazájáért harcol. De ha nincsenek már tisztességes harcok, sem igaz ügyek, sem hősök, akkor a katona csak efféle hadi vetemény, mint most én.

Jó lett volna élni még. Egy elnyújtott, fénylő pillanatban tisztán látom az otthoniakat. Böskét megkéri a szomszéd falubeli jómodú legény, aki régen is kerülgette. Őt gyerekük lesz, a miénket is úgy nevelik, mint a többit. Szép a portájuk, de az nem szép, hogy olyan rátartiak. Anyámról gondoskodik az öcsém, a kutyámat elüti egy szekér holnapután a köves úton. A hűgomat már elvitte a torokgyík május táján. Kicsi fehér koporsójára orgonákat szórtak. Minden holmim jó kezekbe jut. A lovamat, a bicskámát és az órámat megkapja a fiam, aki még nem született meg. Minden el van rendezve. Elmehetek békességben.

Cuppog a sár a gödörben, és nem engedi, hogy emeljem a lábam. Aztán már csókolni is akar, magához húz, mint egy fölgerjedt fehérnép. Rácsapok az ásóval, hogy csihadjon már a beste fajtalan kurvája, és akkor látom, hogy most már a Fekete Madonna ő, az arcán vágás, mint az anyakén, akiknek a fiuk meghalt. Szelíden öleli a lábam, Krisztusát se vette az ölébe gyengédebben.

Távolról jönnek az orosz vezényszavak. Csak valami olyat hallok, mint egy ágroppanás, és hirtelen vérbe borul a legszebb alkony, amit valaha láttam. Körben bíbor, de a közepe arany, és annak is a legközepében kapu nyílik, katonák jönnek, díszruhában mind, a halott bajtársaim, és minden lelőtt harcos, minden leölt hős az idők kezdetétől. Körülvesznek, ölelgetnek, és azt mondják, ne búsulj, gyere csak velünk, visszajövünk még, amikor a népek már mind tudván tudják, amit mi már megértettünk. Egy fénylő hídon vezetnek át, és a végén az aranyló égből kinyúl két kar, és magához ölel.

Cuppog a lábam alatt a sáros, agyagos föld, kapkodja a bakancsomat, magának akar, lerántana, azt hiszi, ha egyszer elkapott, az övé vagyok már, de kit érdekel. Lerakok egy deszkát a gödörbe, ráállok, és árok tovább. Még nincs olyan sötét, hogy meg ne látnám végre, hol buzog föl a víz a földből. Átkiabálok a szomszédnak, hogy elzárhatja a főcsapot, és a fejlámpa fényében kiszabadítom a sérült T elemet ott, ahol a három cső a föld alatt találkozik. Olyan, mint egy taukereszt.

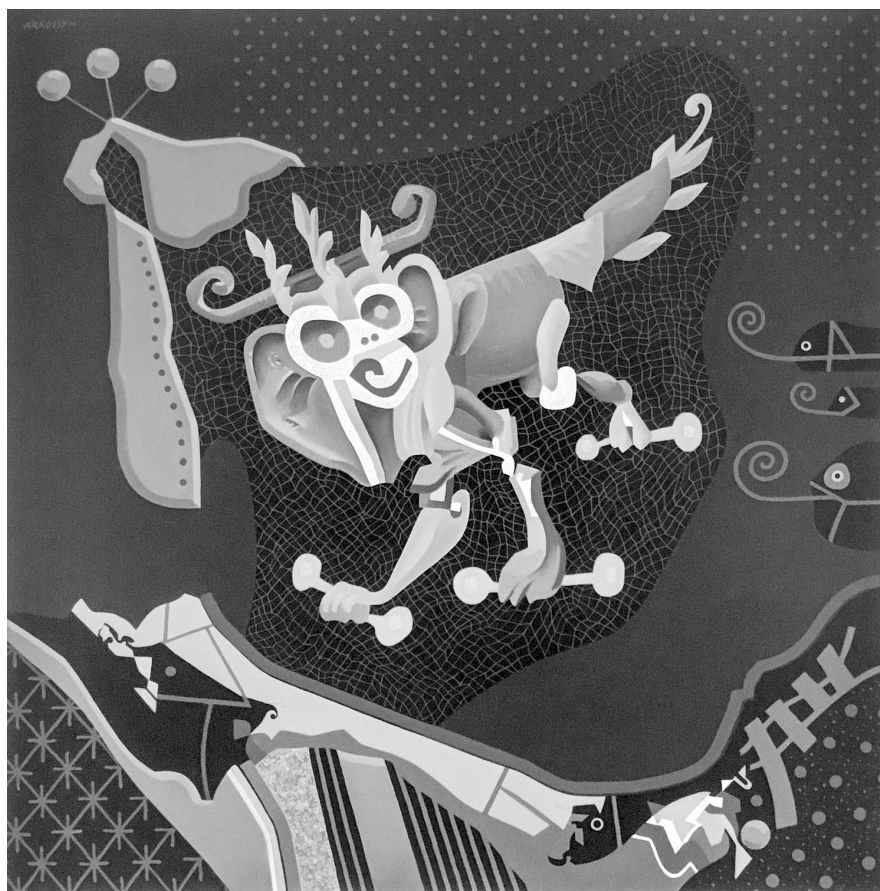
Este a facebook-ra föltolom a fotót a tóvá változott sírgödörrel. Azt írják kommentben az ismerősök, milyen kedves szív alakú tavacska, és miért nem hagyom meg így a kertben, ahogy van, adnának hozzá halakat, békákat és vízinövényeket. Van azért, aki fölfogja, hogy itt valójában egy csőtörésről van szó, és mint spirituális gondolkodású illető, figyelmeztet arra, hogy a pénzügyeim talán azért akadtak el az utóbbi időben, mert hagytam elfolyni a földben azt a sok vizet. Vagy fordítva: a csőtörés arra hívja fel a figyelmemet, hogy rosszul bánok a pénzekkel, és hagyom őket szétfolyni. Egy valaki meg azon viccelődik, hogy talán ez alatt a tó alatt él Hamlet királyfi,

akit egykor nagy nyomorúságomban meglátogattam. A másik rátesz egy lapáttal, hogy talán ott hoztam fel a Hamlet malmát, amelyik aranyat és kincseket járt az Aranykorban, ha egyáltalán volt olyan, hogy Aranykor, és nem csak Hamvas Béla találta ki. Dobok nekik pár vigyort meg szívecskét, hadd örüljenek, és megnézem a tudományos híreket egy amerikai tévécsatornán, hátha van valami újdonság arról a fura, ormótlan, de mégis míves antik tárgyról, amit Grönland partjainál vetett ki a víz. Azt gondolják a régészek, hogy talán tényleg Hamlet malma. De most csak annyit mondanak be, hogy még mindig vizsgálják, hány ezer éves lehet, és működőképes-e.

Másnap délelőtt megjön a vízvezeték-szerelő, bemászik az árokba, addigra olyan a kiszikkadt föld, mint a porcukor. Engedelmesen repked, ahova a szívlapát küldi. A szerelő kicseréli a csöveket összekötő taukeresztet, és azt mondja:

– Na, közlegény, betemetheti az árkot.

Most látom csak, hogy tisztí egyenruhában van. Elveszi a húszezrest, és zsebre gyűri. Aztán kihúzza magát, tiszteleg. Nekem. Egy ezredes. Egy közlegénynek.

Kék majom (olaj, vászon, 70 × 70 cm, 2016)

WEISZ ANETT

Szakadt ütem

*Ül, mint lyukas tető
fölköttem a magány.
Röhög. Én nem vagyok
se bátor, se vagány,
csak arctalan mosoly,
szakadt ütem vezet,
kóválygó ritmusok
és csorba ékezet,
részegre tört egész
és íve-nyűtt kerek,
a füstös éj kezén
az álmok vérerek,
a hajnal is szakadt,
sápadt, didergető,
s fölköttem a magány
ül, mint lyukas tető.*

Szárnyadon hord

*Tarisznyádban nincs már más,
csak hamuban sült szitok,
cipőd helyén elkopott
a hétmérföldes titok.
Holdkórosan, kócosan,
talpad alatt ékkövek,
hurrikán ül hátadon,
már a lábad is cövek.
Torkodon akadt a vád,
a százszor vívott tusa...
Fogaid közt szűrt csoda –
szárnyadon hord ritmusa.*

Te a híd

*Lennél te a híd,
lennék szakadék,
mér föld rohanás –
lennél te a fék,
zsoltárra szonett.
Lennék a betű,
álmon szakadás,
lennél te a tű.*

SOLTÉSZ MÁRTON

Válságtapasztalat és teljességigény

A József Attila–Nagy László-vonal

„figyelmeztetjük a szeretőket
ne mókázzanak jelképeikkel
csintalanságuk haszontalan
jelenüinktől idegen, figyelem”
(*Inkarnáció ezüstben*)

Nagy László *Versben bujdosó* című kötetét forgatom (a Váradi utcai Nagy László Általános Iskola könyvtárából selejtezték ki, ott vettem meg néhány éve 500 magyar forintért), s azon töprekdedem, vajon miért nem szokás manapság a reménykedés, a hittel várás poétikai tendenciáiról beszélni. „Divatosabb”, úgymond, a válság érzületének líraformáit boncolgatni – mintha bizony a kiábrándulás, az elbizonytalanodás modern, késő modern tapasztalata korszerűbb, sőt: majdhogynem dicsőbb téma volna a fölkent értekezőnek. Én – a magam egyszerű eszével – ebben, mint oly sok más kurrens hittételben, persze, nem hiszek, nem hihetek. Sőt, megmondom őszintén: pontosan azért szeretem, olvasom, szavalom és tanítom ma is Nagy Lászlót, mert ennek a Ratkótól, Kányáditól, Csoóritól és Tornaitól ismerős botos-furulyás, természetközeli életigenlésnek volt s maradt a megszállottja, fáradhatatlan apologétája.

Igy lehet, hogy amikor nagyra becsült mesterem, Kulcsár Szabó Ernő sokszor citált, a Nagy László-optika tágasságával kapcsolatos fölvetését idézem hallgatóim elé, mindannyiszor igennel kell feleljek: bizony, ha nem is olyan szembetűnő ez, mint akár József Attila, akár Szabó Lőrinc és más nagyságaink esetében, de azért – s főként utolsó periódusában – a Nagy László-költészet is képessé vált arra, hogy magába fogadja az énszemlélet olyan dichotómiáit, „amelyek a lírai világtézés közösségi-nemzeti horizontján túlról származnak.”¹ Szeretném elkerülni ugyanakkor, hogy – „szükségszerű leegyszerűsítéssel” élve – akár a válság, akár a könnyed lebegés, a problémátlan, harmonikus világépítés irányába tereljem az életmű értelmezését. Hiszen már Vasy Géza

gimnáziumi tankönyvéből megtanultam annak idején, hogy – szemben a *Ki viszi át...* gigászi erejű vershősével – a *József Attila!* imádkozó énekmondója „kiélezett válsághelyzetben van.”² Hadd tegyem sietve hozzá: a Nagy László-i értéktételezés iránya még ebben a szerepkereső, szerepvállaló válsághelyzetben is egyértelmű – gondoljunk csupán az említett nagyvers kadenciájára: „Hogy el ne jussak soha ama síkra: / elém te állj. / Segíts, hogy az emberárulok szutykát / erővel győzze a szív / szép szóval a száj!”³

S azt hiszem, éppen ez a „szelferősítő”, énvédő tendencia az, amelyet a leghangsúlyosabbnak, a legidőtállóbbnak tekinthetünk e lírai univerzumban. Ha pedig Nagy László *kora költője* (úgy értem: nem elvont esztétikai iskolák, s nem is a kritika lakója) volt, akkor ez a szépségtörekvés, ez a tisztaság- és megmaradáskultusz az, amiért a mindenkori új nemzedékeknek is szükségük lesz reá s költészetére. Mert bár – tekintettel a mundér becsületére – nem szokás ilyesmit nyíltan kimondani, de aligha tagadható: a magát mindenhatónak tekintő irodalomtudománynak, az intézményes kanonizációnak vajmi kevés köze van az általános olvasói ízlés alakulásához. Ami pedig még szomorúbb: a nyugati minták talaján serkent korszerűségigény hajszolása közben az egyetemi-akadémiai diszkurzus rendre megfelelkezik az egyes szövegeknek az alap-, közép- és felsőfokú oktatásban, s általuk az újabb és újabb generációk esztétikai nevelésében betöltött szerepéről.

Ki kell mondanunk például, hogy a *Seb a cédruson* ars poeticájának nyitányában Nagy László igenis vállalja s továbbörökíti a magyar költészet válsághagyományát, sőt: a cédrusként megjelenített lírai hagyomány sebét stigmaként veszi magára („SEBED / SEBEM IS / LIBÁNUSFA HŰ / LIBANONI CÉDRUS”). Azzal a különbséggel persze, hogy a *Versben bujdosó* kötet egy másik örökbecsű darabja, a *Párbaj* végén már ismét megszólal a Babilon árnyain felülkerekedő, a pusztulás rémét legyűrő „mégis-morál”: „Árnyékkodon állva itt vagyok, / elfehéredve el is hullhatok, / de kisarjadva / feljövök fényesen, / leszek örökké fiatalka, / szűz hangon ordítok magamra: / rajta, csak rajta!” Az „ATTILA MÁVAG-JEGYŰ ÁRVA SEBE” jelölte tragikum folytonossága mellett

A Magyar Írószövetség 2015. november 18-i, „Az újratevés in-dulata”: Nagy László a legifjabb nemzedék szemével című, a költő születésének 90. évfordulója kapcsán megrendezett konferenciáján elhangzott előadás átdolgozott, szerkesztett változata.

1 KULCSÁR SZABÓ ERNŐ, *A magyar irodalom története 1945–1991*, Bp., Argumentum Kiadó, 1994, 70.

2 MOHÁCSY KÁROLY, VASY GÉZA, *Irodalom a középiskolák 12. évfolyama számára*, Bp., Krónika Nova Kiadó, 241.

3 Minderről bővebben: KODÓBÖCZ GÁBOR, „Törd fel a törvényt, ne latold!” Nagy László minőségeszménye a *József Attila!* című portrévers tükrében, Vár, 2015/3., 84–89.

BATÁRI GÁBOR

Fohász

Nagy Lászlónak

*Szellőláng,
Első hajnal,
Pallosangyal,
Ősatyánk!*

*Ne hagyj dermesztő veremben,
káprázattükrös teremben!
Vezessél gyöngy-kapun által,
ahol nehéz álmunk szárnyal!*

*Ne görbits ólombatyuval!
Ne szoríts végzetsatuval!
Derű-országod honába
vigyél, hol nincs holt, se kába!*

*Tűzkardunk,
Vigasztaló,
Üdvöt adó,
Szebb arcunk!*

Füst

hommage à N. L.

*füst füst füst
tűz léha unokája
parázs retyerutyája
nagy szellem tajtékkarikája*

*ne pipáztass
pokolra minket
ne kövérítsd
lomha szívünket*

*ne sorvaszd
árnyékká testünk
ne akard hogy
újra elessünk*

*s bukjunk
szenvedély-bugyorba
siralmas
kényszer-vigyorba*

„Az írott szöveg szerepe, játszótere alaposan megváltozott”

Beszélgetés Marosi Gyulával

Marosi Gyula irodalomtörténeti, sőt kultúrhistóriai szempontból is jelentős életművet létrehozó József Attila- és Balázs Béla-díjas alkotó. Az író-dramaturggal legújabb, a *Generalisszimusz az Akácfa utcában* című könyve kapcsán beszélgettünk a „beégett képek-ről”, 1956 forradalmáról, valamint az írás szerepéről és módjáról.

– *A XX. század magyar irodalmának van egy markáns vonulata (Tamási Áron, Krúdy Gyula, Gelléri Andor Endre, Szilágyi István, Bálint Tibor, Gion Nándor), melyet – jobb kifejezés híján – átolmáló realistának vagy realista átolmlátónak szokás nevezni. Jól látom-e, hogy ez az ábrázolásmód Hozzád is közel áll?*

– Hogy közéjük sorolhatónak vélsz, megtiszteltetés. Bár meglehet, hogy irodalomtörténetileg nem tartozik ide, de szívbeli érzelmeim miatt Tersánszky is közéjük sorolandó: a Mihályfy Sándor által rendezett *Margarétás dalnak* én írtam a forgatókönyvét. megszerettem: elragadóan tojik az irodalmiasság manírjaira.

Hogy realista vagyok: persze. Nem meséket, a tudomány farvizsein sodródó fantáziatörténeteket, kigógyizott detektívregényeket írok, nem agyrémeimet összeítő álfilozófiát – nekem elegendő az elmúlt, lassan hetvenhét évem alatt megesett történetek elmondása. A második világháború idegrendszerembe ivódott bombatámadásaitól napjainkig annyi minden történt velem, körülöttem, ezzel az országgal, a nagyvilággal, hogy még az egyéni sorsokra vetítve se járhatok a végére. Ráadásul, bizonyos mértékig kötelességemnek is érzem, hogy ebben az egyre gyorsuló,

a napi politika múló hisztériáival is felgyorsított időben lenyomatokat készítsék múltbeli eseményekről. Bizonyára akadnak majd e tárgyban kutatók, mert egy kultúrájára sokat adó nemzet esetében szükséges, hogy találjanak lenyomatokat.

Különb: mindenki realista, aki képes az adott valóságot helyesen értelmezni, és abból helyes következtetéseket levonni. A nem-realisták az „izmusok” kiagyaloí, az emberi lélettől idegen elképzelések erőszakos végrehajtói, lásd: fasizmus, kommunizmus, korunkban a jobb híján liberalizmusnak nevezett eszmerendszer – és mindegyikük után jöhet az özönvíz.

Hogy álmodozó realista lennék-e? A napi élethez szükséges teendőimet igyekszem megtervezve, gyorsan, célszerűen elvégezni, bűnnek tartom a gatyázást, ingerültté tesz, ha mások gatyáznak velem – ezt a lelkiületet talán iparos őseimtől örököltem, az ő létformájukba nem sok álmodozás férhetett. Ugyanakkor valóban gyakran álmodom: töredékes, olykor kissé zavaros történeteket, az éber életből ismerős, de többnyire afféle vendégművész szereplőkkel. Álmaimmal jól megvagyok, énem részének tekintem őket, talán alakítanak is. Ezekben is realista vagyok – ami néha bosszant: leg-

alább álmaimban miért nem vagyok valamiféle hős, kalandor, vérnősző barom, népvész, hajléktalan vagy világhírű író? De a valóság és az álmovilág elkülönül egymástól, csak a természet adta képek esetében mosódik össze: nem vagyok benne biztos, hogy egy emlékeimben élő tengerparti napfelkeltét testi valómban láttam-e, vagy csak álmaimban.

– *A Generalisszimuszban írsz is egy vissza-visszatérő álomsorozat-ról. Ebben az álomélekedben gyakran olvasol vastag könyveket, de megébredve nem emlékszel rá, hogy mit. „Pedig rendkívül mulatságos lenne, ha az derülne ki – van rá esély, mert legtöbbször, ha elfog az írhatnék, olyan, mintha valaki diktálná –, hogy éberem töltött életem történetei vannak bennük megírva.” Hogy van ez?*

– Van ebben valami játék, de... Kérdéssel a szakma vizeire evezünk. Meg lehet tanulni nyomdafestéket elviselő szinten írni, ahogy bármi mást. Tulajdonképpen egyetlen alapfeltétel van, amit nem lehet se tanulni, se tanítani: valamilyen ősi, felbugyogó mesélési kedv és képesség – ez Isten ajándéka. Olyasformán szükséges, mint valamilyen keményebb sportág üzéséhez a megfelelő fizikai adottság. De nem is olyan ritka ez: lazább társaságokban, vagy tábor-

tüzek mellett gyakran felbukkan egy-egy jó dumájú fickó. De sok mindent meg lehet tanulni, és sok mindenre rávezet a gyakorlat. Tévedés ne essék: a szakmai tudásért is meg kell dolgozni. A mesélési kedvhez hasonló fontosságú a ritmusérzék, bár ennek hiányát folyamatos bőbeszédűséggel el lehet kenni – ha el lehet.

Én is mindig elképedtem, amikor azt hallottam, hogy vannak írókollégák, akik minden áldott nap megírják a napi penzumukat. Mert vannak semmirekellő, olykor kertészkedésre vagy szerelemre termő, kétségbeesésre vagy éppen írásra való napok, hetek, hónapok. A hulladék időket nem kell sajnálni – legbelül olyankor is dolgozik valami –, leghelyesebb a hozadékuk diktálta cselekedeteket végrehajtani – ha lehet, szenvedéllyel. Aztán az írni kívánó napok felbukkanásával elő kell venni az ostort. Egyrészt született lustaságunk önkorbácsolással való elűzésére, de nagyrészt a külvilág ínycsiklandozó eseményeinek távol tartására. Nem lehet ellinkelni a dolgot, mert a kibugyogni vágyó valami úgysem hagy nyugton: állandó motoszkálásával kiöl maga mellől minden más gondolatot, lelkiismeret-furdalásokat gerjeszt, még az étel ízét is elrontja. Valaki átveszi az ember felett az uralmat: diktál neki, kiköveteli a szorgos jegyzői munkát, füttyül rá, hogy mit gondolok én a szövegéről – előfordul, hogy nem értek vele egyet, vagy rajtakapom, hogy ebben-abban lóditott a pimasz. Különben: akinek minden nap író-nap, az miről ír? Arról, hogy ír?

– *Jókai, Mikszáth, Krúdy, Móricz hatalmas életműveket hagytak hátra. Ők bizony csaknem minden nap szorgalmasan dolgoztak...*

– Igen, de munkáik jelentősége nem a mennyiségben van. A történeteket elmesélők vonzó személyiségeiben van maradandóságuk titka. Léteznek csak egynehány könyvet alkotó írók, akik a Parnasszus hasonlóan magas csúcsain trónolnak. Az ő és a mi korunk között viszont hatalmas a különbség: ők még bármiről írhattak, és számíthattak olvasóik figyelmére. A mozgókép elterjedése, a televízió szinte egyeduralgódóvá válásával az írott szöveg szerepe, lehetőségei, játszótere alaposan megváltozott. Anno, mondjuk egy orosházi úriasszony izgalommal olvasta a téli Balaton, a rianás jelenségének leírását, mert élőben sose látta, manapság a híradók télen szinte minden nap mutatják. A mozgókép rengeteg lehetőséget kiénekel a prózát írók szájából. A mai kor prózaírója vagy megpróbál a mozgókép uralta – egyre primitívebb – helyzet fölémelkedni, a leírt szövegek értelmezhetőségén túli üzenetet közvetíteni, vagy megteheti, hogy minderről nem vesz tudomást, s a klasszikus módszer szerint rója egymás alá a sorokat. Születnek tehát ma is szép, vastag, agyonírt könyvek, melyeknek aztán jelentéktelen nagyságrendű olvasótáboruk lesz.

– *Mik azok a „beégett képek”, amelyeket az Urbán Péter által jegyzett beszélgetésben (Magyar Napló, 2012. január) említettél?*

– Jó a képmemóriám, ha éppen egy film megy a tévében, néhány képkocka után ráismerek, beugrik, hogy ezt már láttam valamikor. Ez nem érdem, adottság, amiért a szinte nevetségesen rossz számememóriámmal fizetek: alig néhány telefonszámot tudok megjegyezni. Valószínűleg ezzel az adottságommal vannak kapcsolatban a be-

égett képek... Amelyek közül talán ez az első: Anyámmal kézen fogva futok az utcán. Nem sokat, talán csak az utca túloldalára. Csend van, afféle baljóslatú csend, hideg, a vastag hófelhők alatt csak derengő világosság. A kockaköveken négy-öt halott katona. Aki mellett elfutunk, hanyatt fekszik, karja széttárva, mintha csak napozna. Valaki lehúzta lábáról a csizmát, az egyikkel a kapca is ment, csupasz lába szinte kék. Arca nyugodt, szeme nyitva, hajadonfőtt van, az egész testet befedi valami vékonyka porhó. Szemgolyója ettől különös: mintha üvegből lenne. Ennek a katonának az arcképe egy „beégett kép”, ami hetven év elteltével is olyan, mintha csak most néznék rá. Gondolhatnánk, azért „égett be”, mert kétségtelen különössége mellett tragikumot is hordoz. Mondok még egyet, ami ötven évvel későbbi, amelyet az életben csak egyszer lát az ember: egy más dimenziójú világ történéseibe beavató. Levágtam a fűvet a kertben, elfáradtam, meleg is volt, leheveredtem az almafa árnyékába. Megjelent körülöttem egy lódarázs, nem támadott, csak körbeszaglászott, mindenesetre hasra fordultam, kezemmel a tarkómat védtem, és mozdulatlan maradtam. Megnyugodva a darázs leszállt az arcom előtt egy arasznyi távolságban lévő lyuk bejáratához. Bement, majd kiszártatva kifarolt, rágójában egy pókkal. Nem láthatam a pók címerét, mert már össze volt huttyanva szegény, mint a mosogatórongy, de cselőpók lehetett: ő lakik lyukakban, és elég nagy. A darázs erős berregéssel a hátsó lábaira állt, és felmutatta nekem a zsákmányát – tudatalattim ebben a pillanatba exponált, és a képet behelyezte az albumomba.

De a legtöbb beégett kép se nem különös, sem érzélem nem tapad hozzájuk: csak képek. Keletkezésük logikájára nincs magyarázat. Életem egyes szakaszaiból gyakoriak, más időszakok üresen maradnak. Ezek a képek nem változnak, nem fejlődnek, nem is mosódnak el, időnként – igaz: afféle bambulós állapotomban – megjelennek előttem. De elő is tudom hívni őket, mintha csak egy fényképalbumot lapozgatnék fel. Egyesek pillanatképek, mások milliószer látott, eredetiben bármikor újra megtekinthetők. Mint például, ami a nagymarosi hegy derekáról látható: alatt a Duna csillogó szalagja, fölé magasodva a Pilis két testvércsúcsa, a Nagy-villám, tetején kilátó süvegecskéje, a visegrádi, királyi várral megkoronázva. Azt hiszem, ha a helyzet engedi, és módom lesz rá, ezt a képet fogom felidézni, mint életem summáját, halálom órájában.

– „*A kis kölyök, ki voltam, ma is él s a felnőttet a bánat fojtoztatja*” – írja József Attila Kirakják a fát című versében. Legújabb elbeszélésköteted arról győzheti meg az olvasót, hogy a felnőttben továbbélő gyermek fölöttébb fogékony, komplex élmény- és érzékenységformákat vegyítő nézőpontja az írói optika, illetve a művészi és emberi értékvilág tekintetében óriási kincsesbánya.

– A gyermeki élet, ha talán nem is mindent, de alapvető jellembeli meghatározásokat kialakít, s mindez viharsebesen, tudatosan alig alakítható módon következik be. Vannak emlékeim a háború éveiből is, folyamatba nem ágyazhatók, töredékesek, de ezekhez – tán fura módon – nem fűződik rettenet, esetleg még nem alakult ki bennem a halálfélelem, vagy még

erősen kötődtem ahhoz a világhoz, ahonnan érkeztem.

Összefüggő, folyamatos emlékeim kisiskolás koromtól kezdve vannak, a sztálini korszakból. A mai fiatalok számára megdöbbenők lehetnek akkori életkörülményeink: legfőbb táplálékunk a tömbökbe préselt disznósírral megkent barna kenyér, vöröshagyma-karikákkal, főtt krumpli, tojást sose látott, csirizes tézstafélék, szárazbab, jobb napokon rágós füstölt szalonna-darabkákkal. Tejet a hajnaltól kezdődő hosszú sorban állás után lehetett kapni. Telente nagykabátban ültünk a padokban, állandóan lógott a taknyunk, és otthon is takarékoskodni kellett a kiutalt tüzelővel. Az utcákban lebombázott, rommá lőtt házak – deszkapalánkjuk előtt elhaladva, förtelmes bűz: a romok alatt rekedt lakóik hullaszaga. És a Dunába robbantott, gyönyörű Lánchíd!

Életvitelünk, ha szegényes – nyomorúságos – is volt, jövőnk annál ragyogóbb. Nagy vezéreink és tanítómestereink lendületes karral előre mutattak, ahol várt ránk minden világok legjobbika: a kommunizmus. Ahol megszűnik az ember ember általi kizsákmányolása, megszűnik a pénz: mindenki tehetsége szerint dolgozik, és igényei szerint fogyaszt, ahol „minden ember érzi, hogy szabad”, ahol természetes lesz a jólét és a kicsattanó egészség. Nekünk csak az a dolgunk, hogy tétovázás nélkül, töretlen hittel meneteljünk az általuk kijelölt úton. Teremtettek lehetőségeket hűségünk és imádatunk bemutatására: megünnepeltük április 4-ét, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulóját, május elsején Május Elsejét, a szovjet és a magyar Pártkong-

resszusokat, megemlékeztünk születésnapjaikról – gyerekként is, aki nem ismert mást, furcsa, idegen, szorongást keltő világ volt ez.

Amilyen magasra csaptak a kötelező imádat hullámai, olyan mélyre zuhantak a kötelező gyűlölet völgyei. A legfőbb ellenségnek a nemzetközi imperializmus jelöltette meg, akit a plakátokon egy gonosz tekintetű, amerikai zászlóval díszített cylinderben feszítő, kecskeszakállas férfi fej jelenített meg, kinek karmokba szorított ujjairól csöpög a vér: ő volt az imperialista fenevad, és a karmairól csöpögő vér a mi vérünk. Gyűlöltük a fasisztákat is, a hitlerágra vonatkozóan érthetően, de hogy aznap éppen ki volt és miért a fasiszta, nemigen tudtuk. De gyűlöltük a belső ellenséget is: az osztályarúlókat, az imperialisták ügynökeit, a klerikális reakciót, a feudális csökevényeket, a volt horthysta katonatiszteket, a kulákokat, dezertőröket, diverzánsokat, szabotőröket, feketézőket, rémhírtérjesztőket...

És tulajdonképpen gyűlölnünk kellett magunkat is. Mert egy fasiszta nép fiai vagyunk. Akik megtámadtuk a szocialista Szovjetunió dolgozó népének békés házát. Mert mi voltunk Hitler utolsó csatlósa. Sőt, már honfoglaló eleink is imperialista tettet hajtottak végre: elfoglalva a Kárpát-medencét, leigázták, és ezer éven át szolgáskorba döntve kizsákmányolták az itt élő, őshonos szláv népeket. Ezeket mantraszerűen ismételve, nemcsak pártrendezvényeken, de a tananyag részeként az iskolában is elmondták.

Nem mondom azt, hogy szégyelltem volna magam magyarságom miatt, de nem bántam volna, ha másnak születek. Mondjuk csehszlováknak – fogalmam sincs

már róla, akkoriban miért tűnt vonzónak csehszlováknak lenni.

Abban az időben rám tört mániám elolvasatott velem minden betűt, ami csak a kezembe került. Az otthoni könyvek után házbéli néniktől kértem kölcsön – jártaságra tettem szert a két háború közötti bestseller-irodalom terén –, felfaltam a könyvtárból kölcsönzött, lelkesítő szovjet ifjúsági irodalom jeleseit... Verne Gyulát és May Károlyt... Azt hiszem, olvasási mániám menekülés is volt más világokba, más emberek közé. És akkor egyszer – nem iskolai ösztönzésre –, kezembe akadt az *Egri csillagok*. Amikor elolvastam, kezdtem előlről. Megtaláltam azt a világot, ami az enyém. Fehér és tarkabab katonákkal többször le is játszottam az ostromot, majd támadásba lendültem: a lángeszű sztálini hadvezérséget is lepipálva, bevonultam Konstantinápolyba. Porrá vertem Nagy Szulejmánt és egész birodalmát. Azt a Nagy Szulejmánt, aki nagyon is hajazott a Nagy Sztálinra. Szabad emberré játszottam magam. És öntudatos magyarrá.

– *Így ért 1956 forradalma?*

– A forradalom kitörése idején tizenhatodik évemet töltő, érdeklődő és olvasott fiatalember voltam, gimnazista – nem igényeltem magyarázatot az okokkal kapcsolatban. Láttam a legfontosabb helyszíneket – a *Generalissimus*ban ezeket írtam meg, olvashatók. Amit még hozzátennék: láttam egy kutyahúgyos lámpaoszlop tövében, alvadt vértócsában fekvő háziaszszonyt, bevásárlószatyor a kezében, egy kiégett páncélos mellett gyereknagyságú, szénné égett – alighanem – katona holttestét. Láttam

a Köztársaság téri Pártház fala mentén fekvő, agyonlőtt államvédelmisek tetemeit, – talán a Nádor utcában – egy fára felakasztott, a tömeg által felismert, állítólag kegyetlenkedéseiről hírhedt ÁVH-s tiszt elkékült fejét, és temettünk a Klauzál téren ismeretlen elesetteket, golyószóróval cafatokra lőtt testeket, amiket csak az alvadt vér és a ruhafoszványok tartottak össze... Mindez borzalmas látvány volt, de! „A” forradalom pátoszát nem rombolta le, amit pedig a korai kádárista propaganda a legvaskosabb sztálini módszerekkel igyekezett bemocskolni. Ezek a rettenetes történetek nem a forradalomhoz tapadtak, hanem éppen annak a rettenetes kornak voltak a következményei, utójátékai, amelyet a magyar forradalom örökre el akart törölni. A fegyveres harcok leverése után, január elején kezdődött el újra a tanítás. Összetörtük a minden tanterem falán díszelgő förtelmes és ostoba rákosista gipsz címereket, nagy vezéreink és tanítóink megmaradt arcképeit. Aztán 1957. február 4-én – a dátumra Medveczky Ádám barátom emlékeztetett –, a szovjet invázió harmadik havi fordulóján gyászszalagot tűztünk a ruhánkra. Amúgy békésen üldögeztünk a padokban, tanáraink úgy tettek, mintha észre se vették volna. Aztán tíz óra táján megjelent négyöt, szedett-vedett egyenruhákba öltözött, csak oldalfegyverrel felszerelt markos férfiember, kihajtották az osztályt a folyosóra, üvöltve felszólítottak minket, hogy azonnal vegyük le a szalagot – aki vonakodott, vagy túl pimasznak tartották a képét, azt felpofozták: a fél osztályt. Számunkra ezzel

kezdődött a kádári konszolidáció. A diktatúra ilyen. A mai helyzetben diktatúráról beszélni... Én halálra szégyellném magam, ha nem tudnám, mit jelentenek azok a szavak, amelyeket kiejtek a számon. Az elvtársak húsz perc múlva távoztak: ennyi idejük volt szaros gimnazisták megregulázására. Mert volt dolguk elég: még sokakat kellett felpofozniuk, nyomorékká verni, börtöncellákba tuszkolni, felakasztani.

– *A címadó elbeszélés befejezésének tehetetlen kétségbeesése és megindító fájdalma az eltelt évtizedek során miféle változáson ment keresztül: mozgósított-e benned felhajtóerőként működő pozitív energiákat?*

– Szerencsére a hatvanas évek már nem olyanok voltak, mint az ötvenesek, a hetvenesek se, mint a hatvanasok, a nyolcvanasok se, mint a hetvenesek. Úgy látszott, ha csüggesztő lassúsággal is, évtizedeken át araszolgatva – néha némiképp visszarendeződve –, de azért fejlődgetünk (tán a vén bolsik, „akik még látták Lenint” lassú kihálásának ütemében), közelítünk egy normálisnak mondható társadalmi berendezkedés felé. Szívós hittel és – menet közben a sok megroppant, elvesztett társra fájdalmasan gondolva – talán valami genetikai eredetű életerővel túl lehetett lépni a kétségbeesésen. 1970-ben, amikor első könyvem megjelent, egy idősebb, bölcs barátom, kezébe véve így morfondírozott: „Helyes, helyes... Ebben az országban politikát nem lehet csinálni... gazdaságot se nagyon... de kultúrát igen. Csináljunk tehát kultúrát!” Vehettem akár életprogramnak is. **Ködöböcz Gábor**

PÉTER JÁNOS

Nevetés

Mártika tanító néni bejön, mindenki elhallgat, felálunk, a két hetes közül Sebestyén Kati jelent, el kell mondani azt is, hogy mennyi volt reggel hatkor a hőmérséklet, ha a hetes nem hallgatta a Kossuth Rádió híreit, vagy elfelejtette megnézni otthon egy hőmérőn, akkor Mártika tanító néni kihúzást ad a magatartás kártyán délelőttre.

Mártika tanító nénit Popovics Bélánének hívják, de Mártika tanító néninek kell szólítani, és minden nyáron kell neki képeslapot küldeni, hogy Kedves Mártika tanító néni, szeretettel küldöm üdvözetem a Balatonról, vagy Egerből, vagy Mátraszentlászlóról, eddig Egerrel jártam a legjobban, az a legrövidebb, és anyu nem engedi, hogy spóroljak, pedig kihagyhatnám a Kedvest, mert ő egyáltalán nem kedves, meg a szeretettelt is, mert az sem igaz, és Imre atya azt mondta, hogy ne hazudjunk, de anyu azt mondta, hogy amíg alkudozom, addig már rég megírtam volna, írjam meg gyorsan, és akkor mehetek fára mászni a többiekkel én is.

Kati jelenti, hogy az osztály olvasásórára 26 fővel megjelent, hiányzik Kiss Zsolt és Balogh Katalin, na, itt gond lesz, Mártika tanító néni ábécésorrendben kéri a hiányzókat jelentését, már húzza is a száját, és közbevág, mi az, Sebestyén, harmadikos vagy, és nem tudod az ábécét, ha apád úgy tudna buszt vezetni, ahogy te tudod az ábécét, mi lenne akkor az utasokkal, gondolatok bele, gyerekek, reggel nem tudnátok iskolába jönni, mert a buszvezető bácsi a Szabadság út helyett a vasútállomásra vinne benneteket, vagy a Tejgyárba, aki most ennyit nem akar megtanulni, hogy ábécésorrendben kell jelenteni, az milyen úttörő lesz majd, vagy pedig anyukád úgy főzne a gimnázium menzáján, ahogy te jelentesz, akkor biztos tejbegrízt ennének szegények pörkölttel, itt már mindenki nevet, csak Kati meg Fekete Zsolti nem, aki szerelmes Katiba. Mi Petivel összenézünk, ő is nevet, azt mondja, hogy az milyen finom lehet, a tejbegrízes pörkölt. Mártika tanító néni nem szereti, ha beszélünk órán, de akkora a nevetés, hogy nem hallatsz ki belőle. Peti a legjobb barátom, együtt szoktunk iskola után hazamenni, mert arra lakik, amerre én is, csak kicsit tovább kell menni, mindig sokat nevetünk, és lehet, hogy szét leszünk ültetve, mert zavar-

juk az órát, de már nem is tudja Mártika tanító néni, kit ültessen mellém, mert amikor Nagy Zsuzsit ültet mellém, hátha megjavulok, akkor a következő hónapban már Zsuzsinak is csak négyes volt a magatartása.

Mártika tanító néni kiabál, hogy kéri most már normálisan a jelentést, Katinak újra el kell mondania az elejétől, pedig még a hőmérséklet is jó volt, egyszer véletlenül azt mondta, hogy hőmérséglet, akkor azért is leszidta Mártika néni, most ez jó volt, csak a két nevet cserélte föl, elkezd újra a jelentést, majdnem sír, de befejezi, közben a kezét tördeli, vigyázzállásban kell jelenteni, Sebestyén Kati itt már könnyezik, mi már nem nevetünk, nehezen, de végigmondja, aztán engedélyt kap, és a helyére mehet, és csak ott kezd el sírni.

Mártika tanító néni azt mondja, hogy most kivételesen nem olvasásórát tartunk, egy kicsit elszomorodom, mert az olvasás még elviselhető nála, az írást ki nem állhatom, görcsöl a kezem, de akkor se tudok szépen írni, sokszor újra kell írnom a házi feladatot, megkérdeztem egyszer Horváth Erzsikét, ő Mártika tanító néni kedvence, mindig ötöst kap külalakra, hogy hogyan kell szépen írni, mert nekem nem sikerül, akkor azt mondta, hogy a figurás tollnak a hegyét csak a vonásig szabad kiengedni, akkor gyöngybetűtkkel fogok írni, erre kíváncsi voltam, hogy én gyöngybetűtkkel, anyu azt mondta, hogy az életben nem tanulsz meg szépen írni, fiam, pedig a fizikumoddal semmi esélyed, neked a fejedből kellene megélni, de te nem tanulsz rendesen, még szépen írni se tudsz, nem tudom, mi lesz veled. Azt hiszem, a fizikum az azt jelenti, hogy nem vagyok erős és ügyes, amikor volt az iskolai ügyesség-bátorságverseny, akkor engem nem vettek be a csapatba, pedig olyan érdekes feladatok voltak, labdát kellett egy tányéron egyensúlyozva vinni, meg célba dobni teniszlabdával kuglibábukra, kértem is Mártika tanító nénit, hogy én is hadd játsszak a többiekkel, de ő azt mondta, hogy az osztály kell nyerjen, nem én, legyen bennem ennyi közösségi szellem, mert velem nem lehet nyerni, én akkor teszek a legjobbat az osztályközösségnek, ha csak szurkolok.

Most osztályfőnöki órát tartunk, mondja Mártika tanító néni, ez azt jelenti, hogy valakit most meg kell szidjon, egyszer már volt osztályfőnöki óránk, felső tagozatban minden héten lesz, úgy látszik, a felsősök már annyira rosszak, hogy őket hetente meg kell szidni, nálunk csak Zsoltit, Tibit meg Lacit kellett,

amikor a farsangon bankrablónak öltöztek, és a kisdobos nyakkendővel takarták el az arcukat, úgy látszik, nekik ennyit jelent a kék nyakkendő, egy játékszer, és nem büszkén viselik, nem is tudják rendesen a kisdobosok hat pontját, szégyellhetik magukat, szerencse, hogy csak az osztály látta, nem az egész iskola, mert az milyen szégyen lenne, Gavroche, akiről olvastunk olvasásórán, az életét adta a forradalomért, Zsoltiék pedig bohóckodnak, és kicsúfolják a munkásmozgalom értékeit, csak hármas magatartást kaphatnak ebben a hónapban.

Mártika tanító néni felszólítja Gyurkovics Csabit, hogy álljon föl, mondd el, Gyurkovics, miért jöttél késve a fenyőünnepély próbájára, Csabi feláll, vigyázzban, és kezdi mondani, hogy há mee, Mártika néni rákiabál, háttal nem kezdünk mondatot, úgy kell kezdeni, hogy tanító néninek tisztelettel jelentem, tanító néninek tisztelettel jelentem, há azé késsem a próbáról, mee hittanon vótam, mindenki nevet, mert Csabi mindig parasztosan beszél, tanyán laknak, a telepi plébániához tartoznak, Mártika néni is nevet, és azt mondja, hogy úgy látszik, Csabinak nem fontos az osztály, nem fontos az iskolai fenyőünnepély sem, a versét sem tanulta meg rendesen, és inkább hittanóra járkal, mindenféle kitalált dolgokat hallgat, amíg a többiek helyette készülnek, csakhogy ennek következményei lesznek. Most álljon föl mindenki, aki hittanra jár, felállunk többen is, a Makai-ikrek, Gabi és Emese, ők reformátusok, meg Szabó Karcsi, ő is református, de a gyárvárosi templomból, meg a mi hittanos csoportunk is föláll, akik Imre atyához járunk, Katona Pali, Soós Peti, Sebestyén Kati meg én, szépen vagyunk, Sebestyén, a jelentés nem megy, de butaságokra van idő, föláll Nyárádi Kriszti is, ő év elején jött az osztályunkba, Győr mellől költöztek ide tanév elején, jó tanuló kislány, egyedül ő tudta leírni helyesen tollbamondáskor, hogy légy szíves, mindenki léccivest írt, szép kis fehér masni van a hajában, Nyárádi, rólad nem gondoltam volna, azt hittem, értelmesebb vagy, mint ezek, fölállok én is, na, rólad gondoltam, Török, egy bukfcet nem tudsz normálisan megcsinálni, meg arra is képtelen vagy, hogy tisztességesen lemásold, ami a táblán van, de bohóckodni, azt mindig tudsz. Gyerekek, hát nézzetek rá-

juk, ilyen a buta kisdobos. Gagarin elvtárs felment a világűrbe, és semmiféle istent nem talált ott, csak a csillagok vannak, a bolygók, a világűr, de se manók nincsenek, se tündérek, se istenek, se ördögök, ilyenekben már csak a babonás népek hisznek Afrikában, ugyanolyan babona ez, mint amikor fél valaki a fekete macskától vagy a péntek tizenharmadikától.

Horváth Erzsike jelentkezik, Mártika tanító néni felszólítja, Erzsike mosolyogva mondja, hogy a nagymamája is fél a fekete macskától, és mindig keresztet vet, de az apukája azt szokta rá mondani, hogy babonás vénasszony, erre sokan felnevetnek, babonás vénasszony, hát látjátok, gyerekek, a hittanosok olyanok, mint egy babonás vénasszony, pedig már arra is gondolt Mártika tanító néni, hogy megkéri a férjét, Popovics Béla bácsit, hogy majd ő kösse föl nekünk úttörőavatáson az úttörőnyakkendőt, micsoda megtiszteltetés lenne, mert Béla bécsi munkás, a fegyveres erők tagja, de hát ha ilyen babonás, buta gyerekek vannak az osztályban, akkor lehet, hogy az egészből nem lesz semmi. Pedig mi lenne, ha az emberek mind így gondolkodnának, nem dolgoznának, csak imádkoznának, próbáljátok ki, gyerekek, lesz-e abból házi feladat, ha így csináltok, összekulcsolja a kezét Mártika tanító néni, istenkém, csináld meg a házi feladatot, istenkém, menj el az iskolába helyettem, hát arra egy nagy egyest fogtok kapni, amit az istenke csinál nektek, de próbálkozni lehet, istenke, istenkeee, a két keze még mindig összekulcsolva, aztán lehajtja a fejét, és azt mondja, istenke, ammen, hát ez lustaság és babonáság, meg hát nem nevetéses ez, gyerekek, hogy harmadikos kisdobos létükre olyan babonások, mint egy vénasszony, vagy mint az őseember, aki félt a villámtól, őseember, őseember, kiabál nevetve mindenki, Mártika tanító néni nem bánja, ő is nevet, mi még mindig állunk, Kati újra sír, Kriszti könnyezik, én próbálok gyorsan pislogni, hogy ne látszódjon, hogy sírok, a kezem tördelem, az osztály nevet, Petire nézek, őseember, mondja nevetve, csapkodja a térdét, és már nem tudok elég gyorsan pislogni, sírok én is, Mártika tanító néni pedig azt mondja, hogy üljenek most már le az őseemberek, nyissa ki mindenki a könyvét az olvasmányánál, és én tudom, hogy ma egyedül fogok hazamenni.

PAYER IMRE

Káprázat-kert

*Amikor a világot zord hátán tartó örökidős
teknős megremegett s lassan hanyatt fordulva úrbe szállt,
akkor kaptam a hívást a metropolisz-határra, kinn,
káprázat-kertbe, városnak s az itt-nek a határterén.
Berregés, kattogás, zúgás – Megszűnt a forgalom zaja,
mögöttes nagy folyó, szívnek partfala megszorult,
sívó szakaszhatáron túl zöldárnyas lejtmenet.
Sehonnan sehová, menés van, de mintha állna csak.
Szenvedés-öröm által rög-rögzített horgony elszakadt.
Az útnak oldalán nyerít, fut velem a távol, közel,
sötétzöld hegyek – elveszett az, ami egybe tartana.
Az éjszaka fekete tapéta az égen, a csillagos dizájn.
Van jogom földön járni, ha anyám a földbe zárva van?
Egyszerre felmagasul most és itt egy villaépület.
A homlokán betűk, semmit nem jelölnek, itt vagyok.*

*A hegyes vaskerítésnél kapucsengő – nyomom, megint,
semmi válasz, feszülten megfogom, kopott a rézkilincs.
A kapu nyílik lassan, bent senki sem fogad, és a csend:
mint meghibásodott karma-szelepből süvít az úr.
Néhány lépés, figyelvén csak, előttem egy szökőkút,
közepén szobor, meredten arcomba néz, meredt. A föld
nem megtartó alap, növény s virággomoly lebegnek itt.
Illatképek, romos fokok lépcsein hirtelen a gazda érkezik,
vezet bambuszliget mentén a mimózafához. Kis terasz,
az asztalon nagy zöld papagáj – Amnézia: forгат fejet,
illetgeti kecses testét. Páráll öt kontinens, lebeg
a kertben, zöldes illatban, üres mágia vésete,
lebegés az ürmosolygás, szívem folyója néma sír,
Anyám! Anyám! Anyám! Miért hagyta el engem?!
Nincs öröm-szenvedés horgony rendje, térképtelen közeg.
Kert gomolyog, kilépek az utcára, már hallom autók zaját.*

A fekete maszk (olaj, vászon, 70 × 60 cm, 2016)

BARNA T. ATTILA

Garaba mama és a halál

– Csitri nővér voltam – kezdte nagyot sóhajtva Erzsébet. – Az n.-i kórház pszichiátriai osztályán dolgoztam. Ott ismertem meg Garaba mamát. Rendes nevén özvegy Garaba Lászlónét. Hetente behozta a mentő. Az volt a szokása, hogy meztelenül irányította a forgalmat a Fő utcán. Sose felejttem el, ahogy anyaszült meztelenül vonul a mentősök előtt, mint egy anyakirályné, az ujja közt füstölő cigarettával oda-int az ügyeletes orvosnak: „Szevasz, dokikám – kiáltja rekedtes hangján –, megjöttem, hol az ágyam?”

Imádtuk.

Hatalmas dumája volt az öreglánynak, a vizi-teken olyanokat beszólt a professzor úrnak meg a sleppjének, hogy a lányokkal a szánkra tapasztottuk a tenyerünket, hogy ne sikítsunk. Szinte sajnáltuk, amikor pár nap után hazaengedték, azzal vigasztaltuk egymást, nemsokára úgyis kiáll a Fő utca közepére forgalmat irányítani.

Azon a napon éjszakás voltam. A Józsival. Józsi kitűnő kolléga volt, és nagy tréfamester. Este hétkor annak rendje s módja szerint átvettük az osztályt a nappalosoktól, elújságták: Garaba mama ismét a vendégszeretetünket élvezi. Örültünk; nem lesz olyan unalmas az élet az osztályon. Józsi azonnal el is határozta, megvicceli az öregasszonyt. „Jó kis hecc lesz” – mondogatta, s előre dörzsölte a tenyerét.

Éjfél körül halljuk a nővérszobából: valamelyik kórterem ajtaja nyikordul. Kilesünk a folyosóra, látjuk, hogy Garaba mama a vécé irányába botor-

kál. Józsi rám kacsintott, a szekrényhez lépett, ami-ben a tiszta ágyneműt tartottuk, kivett egy lepedőt, magára borította – pont úgy nézett ki, ahogy a filmekben a szellemek.

Vártunk.

Nem telt bele kis idő, nyílt a vécéajtó, Garaba mama jött kifelé, azaz csak jött volna, de Józsi szellem az útját állta, s karját széttárva huhogni kezdett: „Húúú, húúú, Garaba mama, húúú, én vagyok a halál! Ejöttem érted, hu-hu-húúú!” Az öregasszony összereszt, résnyre húzott szemmel végigmérte a lepedőbe burkolózott alakot. „Jól van, jól van, megyek már” – motyogta, s elsurrant mellette, vissza a 3-as kórterembe.

Hajnalban indultunk fürdetni.

A 3-asba érve megtorpanunk.

Az öregasszony hanyatt feküdt az ágyán, álla le-sve, szeme felakadva – azonnal tudtuk, mi történt.

Garaba mama meghalt.

Csak álltunk ott a Józsival, nem mertünk egymásra nézni. Kitámolyogtam a nővérszobába, tárcsáztam a hullaszállítókat, gépiesen eldaráltam az ilyenkor szokásos szöveget, aztán kiesett a kagyló a kezemből. A gyógyszer szekrénynek dőltem, nehogy összeesek. A kötelező két óra leteltével jöttek érte, én akkorra már otthon voltam az albérleti szobámban, bekaptam egy altatót, de még sokáig forgolódtam, mire nagy nehezen hatni kezdett.

A Józsi egy hónap múlva kilépett, többé nem is hallottam felőle, hamarosan én is otthagytam az n.-i kórházat, Pestre jöttem. Még ma is sokszor eszembe jut Garaba mama és az az éjszaka. Pedig több mint harminc év telt el azóta.

Kenyércsücsök

Emlékeztek még a Lacikára? – kérdezte Dia nővér. – Lacikára a 9-esből. Egyszer nagyon leromlott az állapot. Félt. Mindentől, mindenkitől. Elbújt a takaró alá, a reggelihez sem volt hajlandó kijönni, nem is erőltettem, az éjjeliszekrényére tettem az ételt, megérintettem a vállát – a takarón át éreztem, mennyire reszket.

„Lacika, a reggelid.”

Csend.

„Lacika, muszáj enned. Legalább egy falatot. A kedvemért.”

„Nem kell – hangzott tompán a paplan alól. – Kenyércsücsköt akarok.”

A konyhában összeszedtem, ami kenyérvéget csak találtam, zacskóba szórtam, bevitettem neki.

„Nézd csak, Lacika.”

Lehúztam róla a takarót, kezébe nyomtam egy serclit.

Arcához emelte, forgatta, nézte, nézte.

„Kenyércsücsök – suttogetta áhítattal –, kenyércsücsök.”

És elmosolyodott.

Dermedten álltam.

Tessék, egy „dilinyós”, ahogy kint mondják.

Akinek a boldogsághoz elég egy szikkadt kenyércsücsök.

JERZY SNOPEK

Két reformer

Andrzej Zamoyski és Széchenyi István

A két kiváló reformpolitikus, Andrzej Zamoyski és Széchenyi István összehasonlító jellemzésének kísérlete némileg kockázatos. Mielőtt ismertetnénk, hogy milyen hasonlóságok és közös jegyek kapcsolják össze a fent említett államférfiakat, s életútjukat, illetve eredményeiket és érdemeiket taglalnánk, alapvető különbségekbe ütközünk.

Először is: eltérő korokban működtek. A felvilágosodás reformprogramjához kötődő Zamoyski (1717–1792) két nemzedékkal volt idősebb Széchenyinél (1791–1860). Széchenyi több mint fél évszázaddal később, megváltozott politikai, civilizációs és kulturális helyzetben kezdte el közéleti tevékenységét.

Az említett különbségek másik meghatározó tényezője az, hogy a két reformer ma milyen helyet foglal el honfitársai tudatában. Széchenyi, a „legnagyobb magyar”, a modernizáció szellemének megtestesítője folyamatosan jelen van a magyar nemzeti emlékezetben és a társadalmi köztudatban. Andrzej Zamoyski összehasonlíthatatlanul szerényebb helyet foglal el a lengyel történelmi hősök oszlopcsarnokában. A történészek körében ugyan köztiszteletnek örvend, de tevékenységének és érdemeinek emlékezte csak szűk értelmiségi körökben fedezhető fel. Nem lett része a közösségi emlékezetnek, személyét nem övezi kultusz. Jellemző az az anekdota, amelyet a kiváló történész, Władysław Konopczyński mesélt környezetének. A Varsói Tudós Társaságban az alábbi címmel készült előadást tartani Andrzej Zamoyskiról: *Az ex-kancellár tragédiája*. A címmel kapcsolatban arról faggatták előzőleg, hogy Bismarckról fog-e beszélni. Azt felelte, hogy Zamoyskiról. „Ama nagy férfiúról, Janról? – Nem, Andrzejről. – Arról-e, aki az 1860-as években politizáló társa volt Aleksander Wielopolskinak?”

Az utódok emlékezetében folyvást izgató e nagy lengyel reformátor, feddhetetlen jellemű férfiú és kiváló szellem életének talánya. Kísérlet tesztek e kérdés megvilágítására. 1717-ben született (a kutatók többsége sokáig úgy tartotta, hogy egy évvel korábban!). Kilencévesen szülei Lipcsébe küldték tanulni: ezt követően Párizsban és Göttingában, s valószínű-

leg Rómában és Angliában csiszolta szellemét. Tanulmányai befejezése után váratlan döntést hozott: belépett a szász választófejedelem hadseregébe, de a következő években is módszeresen tágitotta szellemi horizontját, különösen a jog és a közgazdaság területén. Így a XVIII. század hatvanas éveinek kezdetén „szellemi és jellembeli fejlettségét illetően teljesen kiteljesedett emberként lépett színre”. Már akkor hatalmas birtokokkal rendelkezett, többek között az egész inowrocławwi vajdaság az övé volt. 1760 körül politikailag Czartoryski felvilágosodott táborához csatlakozott, egyre inkább tudatában lévén a reformok szükségességének. A saját birtokain be is vezette őket: felszabadította a jobbágyokat, olyanformán, hogy az úgynevezett „úrdolgát” pénzzel tette megválthatóvá.

A rendelkezésünkre álló dokumentumokból tudjuk, hogy Zamoyski életútja felnőtt korának küszöbéig inkább nyugodtnak mondható: híján van drámai kitérőknek, szenvedélyes útkeresésnek, lázadásnak és fékezhetetlen rajongásnak – mindannak, ami Széchenyi ifjúságát jellemezte. Ez bizonyára részben eltérő vérmérsékletükből eredt, de következménye volt a XVIII. század derekán, valamint az 1800-as évek harmadik évtizedében uralkodó kulturális mintákból adódó különbözőségeknél is. Zamoyskára, az ifjú arisztokratára, a Nyugaton művelődött, s a Nemesi Köztársaság felvilágosodott honpolgárai körében forgolódo fiatalemberre a felvilágosodás eszméi hatottak. A hasonló körülmények között, de több évtizeddel később nevelkedett Széchenyire mind a felvilágosodás ideái, mind a romantika új szellemi mintái – élén az individualitás kultuszával – hatást gyakoroltak. A fiatal Széchenyi példaképe, mint köztudott, Byron volt.

Megemlíthetem azt a – nemzetünk helyzetét tekintve – nem kevésbé jelentős tény is, hogy mind Andrzej Zamoyski, a megállapodott ifjú 1740 körül, mind a „hamletizáló” Széchenyi 1809-ben a haza érdekeivel ellentétes hadseregek szolgálatába lépett. Mindez nem zavarta őket abban, hogy később a haza szolgálatában érdemdús államférfiakká váljanak.

Zamoyski – Széchenyivel ellentétben – nem álmodozott saját hatalomról, nyugodtan végigjárta a mind nagyobb társadalmi, politikai magaslatokra vezető utat, vállalva az ezzel együtt járó kötelességek növekvő terhét is. 1761-ben így lett – a Czartoryskiak támogatásával – a feljebbviteli királyi bíróság elnöke. Ebben az állásában „becsületes és megvesztegethetetlen emberként” lett ismert. A bíróságokon terjedő

korruptió ellen küzdve az országot elárasztó „hitvány pénz” ellen is fellépett. Amikor bemutatkozott az 1764-es király-jelölő országgyűlésen, azonnal kitűnt a többiek közül a Nemesi Köztársaság gyengeségeinek tökéletes ismeretével, és a kívánatos jogi-rendszerbeli változtatásokat illetően konkrét javaslatokkal állt elő. Rövidesen beterjesztette a kormányzat jobbítását és a gazdaság rendbetételét célzó elképzeléseit. Kiemelte az Állami Pénzverde létrehozásának szükségességét, az Egyház birtokjogainak korlátozását, a jobbágyok helyzetének javítását.

Zamoyski már 1764-ben átvette az egyik legmegtisztelőbb állami hivatalt: a Lengyel Királyság fő-kancellárja lett. Ennek a tisztségnek három éven át történő betöltése után érkezett el Zamoyski számára – a kiváló lengyel történész, Jerzy Łojek megfogalmazása szerint – „a legdicsőségteljesebb pillanat”: „Amikor a Szejm 1767-es őszi ülésén, október tizenharmadikáról tizennegyedikére virradó éjszaka idegen hatalmi fegyveres erővel letartóztatták és külföldre hurcolták az ellenzék négy élvonalbeli vezetőjét [...], s a király e törvénysértés ellen nem kívánt tiltakozni, Andrzej Zamoyski nyilvános kihallgatáson adta vissza a kancellári pecsétet és mondott le hivataláról. [...] E nagyvonalú, látványos politikai döntés alapozta meg Zamoyski nem mindennapi politikai tekintélyét.” 1773-ban az „ex-kancellár” – ahogy őt hívták – tagja lett a nyolc főből álló Nevelésügyi Bizottságnak, amelynek az egész lengyel iskolarendszer megreformálása volt a feladata.

Még a Nemesi Köztársaság megjavításának szükségességét látó király is, aki felvilágosodott ember volt, nagy tisztelettel viseltetett az „ex-kancellár” iránt, akinek valóban irigyelhetetlen jellemét. Ismerve a jogban való jártasságát, 1776-ban rábízta az új törvénykönyv előkészítését. Teljesen nyilvánvaló volt ugyanis, hogy az állam gyengeségének forrása az elavult, képlékeny jogrendszerben keresendő. Az új törvénykönyv előkészítéséhez Zamoyskinak (és munkatársainak) két évre volt szüksége. A felvilágosodás filozófiájának megfelelően a társadalmi viszonyok racionalizálására helyezte a hangsúlyt. Föllépett a származási kiváltságokon alapuló jogok ellen, igazságosságot és nagyobb szabadságot követelt a jobbágyoknak (s a polgároknak is). Azt vallotta, hogy a jobbágy-állapot ellentétes mind a természettel, mind a keresztény vallás parancsolataival. A jobbágyság helyzetének a készülő törvénykönyv tervezetében kifejtett javítására nemcsak a humanitá-

rius elvek, hanem a gyakorlati tapasztalatok is ösztökélték, vagyis az, hogy így javul a mezőgazdaság helyzete, s ennek következtében „a városok is újjászületnek” (Zamoyskihoz tehát közel álltak a fiziokrata ideák). A reformátor különös figyelmet fordított az Egyház intézményére, amely akkor – bizonyos tekintetben – állam volt az államban. Zamoyski a papság birtokainak korlátozását, a szemlélődő és teljes egészében a Vatikántól függő rendek felszámolását tervezte.

Az általa elvégzett munka csodálatot kelt, bár – mint ezt a már említett kiváló történész, Władysław Konopczyński megjegyezte – „Zamoyski nem radikális és semmiképpen sem felforgató”.

A tervezet az állam működési elveit racionális alapokra helyezi, hogy az intézményrendszer ne haladjon előre túlzott mértékben a demokratizálás útján. Meghagyja a rendi különállás elemeit, és számos kérdésben a nemesség jóakarátára és bölcsességére bízta a megoldást. „A polgárságnak a lehető legjobbat kívánja, de a törvényhozó hatalomtól távol tartja a polgárokat.” Kiemeli annak szükségességét, hogy a polgárok „beszüremkedjenek” a nemesi rendbe.

Mindebből jól kitűnik, hogy Zamoyski tartott a túlságosan gyors, radikális változásoktól. Úgy vélte, hogy azok káoszhoz, s végkövetkezményként – zsarnoksághoz vezetnének.

Zamoyski tervezete azonban ebben a formában is elfogadhatatlan volt a kiváltságos osztályok számára. Egy propaganda-hadjáratot követően, amelyben nagy szerepet játszott a klérus (Archetti nunciussal az élen), a szejm 1780-ban elvetette. A kutatók egy része szerint Zamoyski javaslatai közül több is bekerült az 1791. május 3-i Alkotmányba, de hasonló reformoknak csak 1830 után jött el az idejük.

A súlyos csapás után azonban visszanyerte régi kedélyállapotát, örömet lelte a családi életben és abban, hogy ahol tudott, jót cselekedhetett. Ráhagyományozta reformideáit és a Köztársaság megjavítására irányuló elkötelezettségét a lengyel felvilágosodás alighanem legkiválóbb politikai közírójára, a polgári származású Stanisław Staszicra, akihez – mint fiainak nevelőjéhez – hosszú éveken át szoros kapcsolat fűzte.

Lássuk most Széchenyi István életútját! A magyar államférfi közéleti tevékenysége lényeges hasonlóságokat mutat Zamoyski pályájával (noha a lengyel reformer eszméi kevésbé termékeny talajra találtak),

egyéni sorsukat összevetve azonban döntőek a különbségek.

„A legnagyobb magyar” 1791-ben született. Az újkori Európa egy kivételes pillanatában látta meg a napvilágot. A francia forradalom ekkor forrta ki a maga művét. A népek, vagyis azok legjelesebb képviselői, akik „francia módon” akartak a történelem kedvébe járni, Párizsra vetették szemüket. Mind Magyarországon, mind Lengyelországban a franciaországi események hatására formálódik a jakobinus mozgalom. Tegyük hozzá, hogy a magyar jakobinusok lelkesedésének az vetett véget 1795-ben, hogy vezetőit nyilvánosan lefejezték a budai Vérmezőn.

Metaforikus kifejezésmóddal élve: Széchenyre már kora gyermekkorában „rávillant” Napóleonnak a forradalom zűrzavarából kiemelkedő csillaga, amely később, fiatal korában, a francia hadak ellen harcoló Habsburg-hadsereg katonájaként is elkísérte. Az akkori magyar nemesség Béccsel való kapcsolata különféle változásokon ment keresztül. E nemesség az országgyűlésen a nemzeti lét szempontjából fontos pontokat vetett fel, így az anyanyelv ápolásának kérdését is. Ezzel együtt a neves magyar arisztokraták, ha nemzeti önazonosságukat hangsúlyozták is, elnémetesedőben voltak. Többnyire Bécsben laktak, s magyarországi birtokaikon inkább vendégként fordultak meg. Így volt ez a nagy reformer apjával, s így történhetett volna magával Széchenyi Istvánnal is. Széchenyi Ferenc a felvilágosodás szellemének megfelelő, gondos neveltetésben részesült. Korán bejárta Angliát, s – akárcsak később a fia – gondosan tanulmányozta az angol gazdaság rejtelmét. Csodálatos könyvtárát a nemzetnek ajándékozta, s ezzel megalapozta az ő nevét viselő budapesti Országos Könyvtár gyűjteményét. Mindazonáltal főként németül beszélt.

Széchenyi István, noha otthon, családtagjaival többnyire német nyelven társalgott, apja határozott kívánságának eleget téve, gyermekkorában magyarul is tanult. Tizenhét éves korában belépett a császári-királyi hadseregbe, és részt vett a Napoleon-ellenes hadjáratokban. Ez már teljesen más „iskola” volt. Napoleon bukása után ő is úgy érezte magát, mint a partra vetett hajótörött. Látta a visszatérő és a régi rendet újjáépítő ódon feudális világ ellentmondásait. Látta arisztokrata osztályos társainak elégedettségét, részt vett a kivilágos-kivirradtig táncoló, örömteli Bécsi Kongresszuson, a Szent Szövetség megszületésének folyamatában. Még hagyta, hogy a mulatozá-

sok, a széptevések, a futó szerelmek örvényei magukkal ragadják, de mind gyakrabban fogta el a fojtogató nyugtalanság. Vajon az egész háborúsdinak ez lenne az értelme? Gyötörték a kérdések: ki is ő tulajdonképpen, s milyen ügyeknek kellene a szolgálatába állnia... Egy ideig a különféle lehetőségek, tervek, vágyálmok között vergődött, anélkül, hogy megtalálta volna helyét az életben. Nagy ember akart lenni: író, tudós, államférfi, katona, de tudatában volt felkészültsége, műveltsége hiányosságainak. E lelki „felbolydultságában” fedezte fel a romantikus költészetet, különösen – mint már említettem – Byront. Olvasmányainak hatása alatt saját élete dramatizálásába fogott. Érzelmeiben szenvedélyes, szeszélyes és önző volt, de képes volt rideg, számító „játékos” is lenni. Egy eset – mintha a sors rendezte volna – rádöbentette az utazás eszméjének fontosságára, noha már addigi életében is többször eljutott a nagyvilágba. Pozitív eredményekkel jártak angliai útjai (mintegy apja nyomdokain járva). Először 1815-ben utazott Angliába. Megfordult az ottani legelőkelőbb társaságokban, kedvtelve tanulmányozta az angol parlament működését, s elmélyült az angolok gazdasági eredményeinek titkaiban is. Egyre világosabban látta a korszerűen szervezett polgári társadalom és a közép-európai társadalmak, különösen a Habsburg Birodalom ódon feudális szerkezetei közötti szakadékot. A különbségek szembetűnőek voltak – már csak azért is, mert a háborús korszak lezárulásával véget ért a gazdasági konjunktúra, és hosszantartó társadalmi és gazdasági válság köszöntött be. Amikor Széchenyi rádöbent erre, megfogalmazódott benne a legfőbb cél: betemetni a fejlett nyugati országok és elmaradott, szegény hazája közötti szakadékot, amely a megelőző időszakban tovább mélyült. Bizonyára nem tudta, milyen darázs-fészekbe nyúl bele, milyen hatalmas erőket szabadít ki – olyan erőket, amelyek saját egzisztenciáját, társadalmi rétegét, megszokott világát is fenyegetik majd.

Az iménti Hamlet Fortinbrasszá alakult át (ugyanakkor ebben a „Fortinbrasban” mindvégig megmaradt valami Hamletből). Első angliai útjából Széchenyi azzal a meggyőződéssel, tanulsággal tért vissza, hogy hazájában három dolgot érdemes tanulmányozni: az angol alkotmányt, a lótenyésztést és a gépeket. Mindazt pedig, amit a legjobbnak vélt, igyekezett hazájába is átplántálni. A saját birtokán bevezetett reformokkal kezdte, ahogyan egykor Andrzej Zamoyski.

1825-ben olyan látványos tette szánta el magát, amely közismertté tette nevét, s amelyvel elismerést, tiszteletet szerzett magának.

A reformkorszakot megnyitó országgyűlésen birtokainak egy évi jövedelmét felajánlotta a Magyar Tudományos Akadémia létrehozására (a felvázolt elsődleges cél a nemzeti szellem és az anyanyelv fejlesztésének támogatása volt). Néhány nappal később találkozott Metternichkel, aki azt tanácsolta neki, hogy közéleti tevékenysége során ne veszítse el a józan eszét, illetve fenyegetően arra hívta fel a figyelmét, hogy a Széchenyi és barátai által felvetett ügyekben a kezdeményezés joga kizárólag a királyt illeti meg. Széchenyi külön memorandumban, rendkívül visszafogott stílusban válaszolt e felvetésekre. A mindenható kancellárral folytatott konzultációk ezzel nem értek véget. Németh László némi iróniával úgy fogalmazott: „a legnagyobb magyarnak” volt annyi érzéke, hogy a magyar patriotizmus és a bécsi udvar iránti lojalitás között egyensúlyozzon. Nehéz ezeknek az elköteleződéseknak bármelyikét is megkérdőjelezni. Széchenyi „ilyen” is volt és „olyan” is. Ebben semmi ellentmondást nem látott, s nem is akart látni.

Eközben a nemzet és az ország életének megannyi kérdésével foglalkozott, és napi rendszerességgel dolgozott a köz érdekében. Gondolkodását meghatározta a harmonikus fejlődés eszméje, ugyanakkor kihívást jelentett számára a nemzethalál, az idegen népekbe való beolvadás apokaliptikus víziója is. Egyrésztől fajtiszta lovakat tenyésztett, közintézményeket alapított, hidakat és malmokat épített, folyókat szabályozott és törvényeket reformált, másrésztől pedig folyton az anyanyelv ápolására szólított fel, mert úgy látta: enélkül a nemzet nem maradhat fenn. Ez a vezérmotívuma *Hunnia* című művének. Ennek az intellemtnek az a tény adott drámaiságot, hogy egy (általa) nem teljesen elsajátított nyelven fogalmazódott meg, amelyet mintegy az „elnemzetlenítő”, személytelen erőktől ragadt vissza kétségbeesésében.

Meglepőnek tűnhet Széchenyi kimeríthetetlen invenciója és energiája – különösen, ha ismerjük naplóbejegyzéseit is, amelyekben viszont állandó bizonytalanságának, enerváltságának és kedvetlenségének adott hangot, miközben egészségi állapotára is panaszkodott. Mindenütt jelen volt, minden reformmozgalmat pártfogolt, úrrá lett az elégedetlenkedő-

Vermeer szobája (olaj, vászon, 60 × 50 cm, 2016)

kön, s írásban bizonyította a maga igazát. A harmincas években a magyar közélet középpontjában találjuk. De egyre inkább falakba ütközött, amelyeket hosszabb távon sem tudott áttörni. Ez a szükségszerűség már e rendkívüli évtized kezdetén is kirajzolódott.

1830-ban ugyanis megjelent Széchenyi *Hitel* című munkája (a hitel a nagy reformernél egyszerre erkölcsi és közgazdasági–pénzügyi fogalom.) A reformok alakulása szempontjából ez a könyv alaplő. Elsősorban a szerző saját tapasztalatai alapján, nem pedig idegen közgazdasági munkák hatására íródott. Széchenyi az ősiség mindenható joga ellen lépett fel benne. E negatív tételből egyre messzebbre mutató következtetésekre jutott. Mindenkinek álljon jogában birtokot eladni és birtokot venni, tehát jogilag mindenki egyenlő kell, hogy legyen, vagyis mindenki viselje a közterheket. Az ipari termelésnek pedig mentesnek kell lennie a feudális struktúráktól. Az egy évvel később közzétett *Világban* ezek az eszmék apránként beépülnek a polgári átalakulás programjába, míg Széchenyi koncepciójának a harmadik „stádiuma” éppen *Stádium* címet viselő munkájában fogalmazódik meg. Ez a mű már nem jelenhetett meg a Habsburg Birodalomban. Lipcsében nyomtatták ki, de példányai egy részét visszacsempeszték Magyar-

országra, így gyorsan ismertté vált a hazai közegben is. Széchenyi a maga merész, forradalmi eszméit továbbfejlesztve is messze elkerült bizonyos alapvető kérdéseket. Nem kezelte komolyan azt a problémát, hogy kinek kell ezeket az eszméket megvalósítania; számára egyértelmű volt, hogy a birtokos osztálynak. Nem válaszolt arra a kérdésre, hogy miként alakuljon a magyarok viszonya Bécshez, hogyan oldják meg az égető nemzetiségi kérdést (mindig a tolerancia híve volt, minden nemzetiség számára elismerte az önazonossághoz, az anyanyelvhez, a saját kultúrához való jogot). S végül kikerülte azt a kérdést is, hogy miként kell fel felszámolni a feudalizmust (Magyarországon ekkor kilencmillió jobbágy élt). Az évek múlásával ezek az elhallgatott, háttérbe szorított kérdések váltak a legégetőbbekké. Az új korszak beköszöntét felgyorsította Széchenyi saját reformtevékenysége. Idővel elmaradoztak tőle a korábbi tisztelői, tanítványai, barátai (köztük Wesselényi is), akik az övénel jóval nagyobb radikalizmust tartottak szükségesnek a reformok terén. Széchenyi makacsul védelmezte álláspontját, mindenkiel vitába szállt – küzdő oroszlánhoz is hasonlították. Ám viszonylag kevés eredményt ért el szenvedélyes érveivel, nem mindennapi teljesítményével, tekintélyének hatalmával: az idő fokozatosan túlhaladta őt, egyre inkább partvonalra került. Még mennydörgő volt a hangja, de a nemzet példaképe mindinkább a fiatal, szegény köznemes, Kossuth Lajos lett. Ő mindenre villámgyorsan reagált, lenyűgözően beszélt, és nem korlátozta semmi. Azt is tudta, mivel tartozik Széchenyinek; tudta, hogy a gróf életművének ő a folytatója. Ő, aki 1840-ben „a legnagyobb magyar”-nak nevezte Széchenyit. Széchenyi ehhez a minősítéshez tartózkodóan viszonyult, de a nemzet elfogadta Kossuth meghatározását.

Az események gyorsan követték egymást, a forradalmi változásokról, a galíciai felkelésről, a párizsi forradalomról érkező hírek mindinkább felkavarták a kedélyeket. Az 1848. március 13-án Bécsben kitört revolúció döntő hatást gyakorolt a magyarországi történésekre. A konzervatívokat sarokba szorították. Még Széchenyi is megbékélt Kossuthtal, s tárcát vállalt a Batthyány-kormányban. Mint ismeretes, egy idő múltán Bécs és a konzervatívok ellentámadásba mentek át, a bécsi udvar pedig – ravaszul manipulálva a nemzetiségeket és segítségül hívva a cári hadsereget – végül is elérte a célját. A magyar forradalmat

levették, s beköszöntöttek a terror nyomasztó évei, Haynau, majd Bach korszaka.

Eközben Széchenyi a Bécs környéki döblingi ideggyógyintézetben sötét gondolataitól gyötörtén mániákusan vádolta magát, hogy a történekeért őt terheli a felelősség. Senkit se akart látni, se a feleségét, se a gyermekeit. Külsejét végletesen elhanyagolta. A magának „bebeszél” szörnyű bűnök nyomasztó súlyától összeroskadva, pokoli kínok között vergődött. Íme, „a legnagyobb magyar portréja” ebből a korból. A nemzet pedig mindennapi gondjai közepette elfeledkezett róla, mígnem Széchenyi egyszer csak újra hallatott magáról. Egy időre visszanyerte régi intellektusát és lelki egyensúlyát. Ismét látogatókat fogadott, terveket szőtt a nemzet megsegítésére, s még azt is megkísérelte, hogy lépéseket tegyen az udvarral való kiegyezés irányába. De végül megszabadult e vágyálmától, metsző nyelvű szatírárt írt a regnáló hatalomról. Ezt követően szoros megfigyelés alatt tartották. A még szigorúbb ellenőrzéstől, amelynek a színhelye a zárt osztály lett volna – e lehetőséget kilátásba is helyezték a számára! –, egy pisztolylövés szabadította meg 1860. április 7-éről 8-ára virradó éjszaka.

Széchenyi életrajzában olyan kérdések fogalmazódnak meg, amelyek akkoriban a mi lengyel életünkben is előtérbe kerültek – igaz, más összefüggésben és más időrendben (például „a harcolni vagy nem harcolni?” dilemmája az 1830–31-es szabadságharcra kapcsolatban; a szorgos napi aprómunka az 1863–64-es lengyel szabadságharc leverése után; a reformok, az ország felosztását végrehajtó hatalmakhoz való lojalitás kérdése). Hasonló drámákat átélő hőseket ugyan felfedezhetünk a XIX. század lengyel történelmében is (példáéként említhetjük Zygmunt Krasińskit), de vele szorosabb értelemben is rokonítható rendkívüli személyiségeket a korabeli Lengyelországban aligha találhatunk. Talán Aleksander Wielopolski emlékeztet még némileg rá, akit kora Hamletjeként ábrázolt a festő Jacek Malczewski. Ám a cár bizalmasának tartott Wielopolski az 1863–64-es szabadságharc leverése előtt közel sem örvendett akkora tekintélynek, mint amekkorával Széchenyi rendelkezett Magyarországon. Bizonyosnak mondható, hogy – magát a reformtevékenységet tekintve – Széchenyihez legközelebb a nála három nemzedékkel idősebb Andrzej Zamoyski áll.

*

Mi kapcsolta őket össze? Mindketten ismert arisztokrata családok sarjai voltak, gazdag mágnások, akik meg voltak győződve az országukban végrehajtandó rendszerbeli és jogi alapelvek, társadalmi viszonyok demokratizálásának szükségességéről. Nagy hazafiaknak bizonyultak, akik a legnagyobb áldozatra is készek voltak a haza javára és *pro publico bono*.

Ezzel együtt reformtevékenységükben mindkettőjüket – a felvilágosodás szellemének megfelelően – elsősorban észérvek vezérelték. A társadalmi igazságosság, illetve az ember vele született szabadságának ideáit is racionális alapon közelítették meg. Meg voltak győződve arról, hogy a szóban forgó eszmék – ha sikerül a mindennapi élet színterén megfelelően alkalmazni őket – felszabadítják a társadalmi energiákat, és morálisan megalapozzák a harmonikus társadalmi rendszert.

Jellemző, hogy mindketten tudatában voltak a gyakorlati cselekvés szükségességének, legyen szó első-

sorban a bank- és hitelrendszer, az ipar, a közlekedési infrastruktúra és a szállítási eszközök fejlesztéséről. Ugyanakkor jellemző és tanulságos az is, hogy Zamoyski életművét, azaz a törvénykönyvét az 1780-as szejm mint felforgató és antiklerikális művet elvetette, míg Széchenyi megízlelhette és élvezhette reformmunkálatainak gyümölcseit. A Nemesi Köztársaság társadalma akkor még nem érett meg a radikális változásokra. Andrzej Zamoyski tervének egyes elemeit tizenegynéhány évvel később beépítették a május 3-i Alkotmányba, de igazából csak 1830 után, vagyis Széchenyi korában ismerték fel rendkívüli értéküket.

Sajátos paradoxon rejlik abban is, hogy Zamoyski elégedetten halhatott meg, mivel az említett 1791-es országgyűlés elfogadta a haladó szellemiségű május 3-i alkotmányt, míg Széchenyi kétségbeesve, a nemzete sorsáért aggódva, a beteljesületlenség érzésével vált meg a földi élettől.

Fordította: Kovács István

A kastély titka (olaj, vászon, 70 × 70 cm, 2017)

JERZY SNOPEK

Derenk

A magyar–lengyel közös történelem évszázadainak köszönhető, hogy magyar földön nagyon sok lengyel emlékhely található. Közülük különleges jelentőségű Derenk, egy kis lengyel falu, amely 300 évvel ezelőtt népesült be Észak-Magyarország festői, hegyekkel övezett, sűrű erdővel benőtt tájain. Akkoriban ez a terület az Esterházyak birtokához tartozott, és amikor a falu lakosságát a pestis megtizedelte, szepességi lengyel telepésekkel népesítették be.

Az egyszerű gurálok, akik családjaikkal a megélhetés érdekében jöttek ide, évek múltával valóság- gal „hozzánőttek” ehhez a kezdetben idegen környezethez, de évtizedeken, évszázadokon át kincsként őrizték az óhaza emlékét, ráhagyományozva gyermekeikre, unokáikra sajátos lengyel tájszólásukat, népdalokat, mondákat, legendákat, közmondásaikat. Ma még élnek a környék falvaiban ezeknek a telepéseknek az utódai.

A legfiatalabb nemzedék képviselői már nem beszélnek az ősök nyelvét, de csodálatra méltó odaadással őrzik elődeik emlékét: kutatják a lengyel falu és lakói történetét, óvják a szent helyet, törődnek vele, gondoskodnak róla. Ez a hely minden Magyarországon élő lengyel számára drága, és fontos kell, hogy legyen.

Derenk után csak fájdalmas nyomok maradtak: a temető, ahol a derenkiek egymást követő nemzedékei nyugsznak. A bejáratánál lévő tábla sok nevet megörökített az ott nyugvók közül, de sírjaik ma már többségükben névtelenek. Kicsit távolabb, a dombokon-völgyekben házak, porták halvány nyomai. Az iskola épülete megmaradt, a lengyel állam, valamint a derenkai utódok közbenjárásának köszönhetően szépen újjáépítették, és ma egy kis, örökké nyitva tartó múzeum található benne. Falain a megőrzött képek, rajzok, leírások, fotográfiák, régi térképek informálnak minket Derenk múltjáról, az ottani élet azon jele-

iről, nyomairól, amelyek e helyen néhány évtizeddel ezelőtt még fellelhetők voltak.

A múlt század '40-es éveinek elején (1943-ig) a lakosságot kitelepítették, a falu kihalt. Körülbelül 350 embert a környező településekre: Istvánmajorba, Sajószentpéterre, Ládbesenyőbe, Szögligetbe telepítettek át. Mindez az akkori kormányzat rendeletére történt, valószínűleg Horthy Miklós parancsára, ugyanis Derenk a kormányzó és a hatalom más képviselőinek a vadászterületén feküdt. Így hát rezervátummá nyilvánították.

Arról is vannak dokumentumok, hogy korábban a derenkai lakosok egy része azzal a kéréssel fordult a hatóságokhoz: engedélyezzék számukra, hogy olyan területre költözzenek, ahol nagyobb termőföldhöz juthatnának. De ki gondolta volna akkor, hogy ennek

a kérésnek áttelepítés és a falu elnéptelenedése lesz az eredménye? Később ugyanis éveken át fokozatosan tűntek el a házak, a gazdasági épületek, majd a templom. S mindez jól látható a megőrzött fotográfiákon.

Az elköltözőkből nem halt ki a nosztalgia. Sokszor (főként halottak napján) visszatértek földjükre, halott falujukba, hogy felidézzék a régi

ézelmeiket, s hogy megkeressék a régi élet nyomait, a régi kertek gyümölcsfáiba varázsolt gyerekkori ízeket. Még ma is visszatérnek ide az utódok. És remélhetően egyre gyakrabban zárandokolnak majd el erre az ősi lengyel településre a Magyarországon lakó lengyelek is.

Legyen Derenk mindannyiunk számára elődeink szent emlékhelye! Az a hely, ahol őseink úgy találtak második hazára Magyarországon, hogy az elsőről sem feledkeztek meg. Legyen ez a hely a két ország, a két nemzet örök szövetségének a jelképe!

Köszönet, hála és támogatás jár mindazoknak, akik szüntelenül azon munkálkodnak, hogy Derenket feltámasszák, hogy egyre szebb és elérhetőbb legyen mindannyiunk számára!

Fordította: Gedeon Márta

Derenk, a templom helyére épített kereszt és kápolna

Az elodázhatatlan élet

Nemecsek Ernőtől Toldi Miklósig

Beszélgetés Jerzy Snopek irodalomtörténésszel,
a Lengyel Köztársaság nagykövetével

– Az irodalom iránti következetes érdeklődés jellemezte általános iskolai és gimnáziumi éveidet? Vagy volt valami meghatározó élmény, amely kifejezetten az irodalom felé irányította életpályádat? És egyáltalán mennyiben élt a családban az irodalom?

– Gyermekkoromat egy közép-pomerániai kis faluban töltöttem, amely harminc kilométerre fekszik a Balti-tengertől. Ott születtem. Otthonunkban viszonylag sok volt a könyv, és mindnyájan kedvtelve olvastunk. Különösen édesanyám és az öt évvel idősebb bátyám, aki sajnos már nem él, 1978-ban balesetben meghalt. Emlékezetembe vésődött, hogy anyám – aki a háború kitörésekor tizenöt éves volt, és jóval a háború után esti iskolán érettségizett le, akárcsak az apám – mennyire alaposan ismerte a lengyel klasszikus irodalmat, mind a prózát, mind a költészetet. Karon ülő koromban kívülről fújta nekem Kochanowski gyászdalait és Mickiewicz hosszú balladáit. Anyám szavalatai révén máig hatóan hosszú versrészletek ivódtak belém. Az általános iskola alsó tagozatában irodalmi neveltetésem kétirányú volt. Az egyiket az iskolai olvasmányok jelentették, vagyis Maria Konopnicka *A törpékről és az árva Marysiáról* című meséje, Julian Tuwimnak, *A mozdony* és *A Trombitás Elefánt* című verse, valamint a gyermekirodalom egy másik rangos képviselőjének, Jan Brzechwának a versei és az

egész klasszikus gyerek-, illetve – kissé később – ifjúsági irodalom.

– És A Pál-utcai fiúk?

– Mi az hogy! Tizenegy éves koromban legkedvesebb olvasmányom lett. Azon a tavaszon súlyos skarlátbetegség döntött ágynak, napokig feküdtem elaléltnan, és amikor lement a lázam, gondolatban Budapesten találtam magam. Ezen emlékezetes betegség idején ragadtott magával Szergej Mihalkov *A herceg és a koldusa*, valamint a *Timur és csapata* című orosz ifjúsági regény, amelynek szerzője – ha jól emlékszem Gajdar volt. Az említett kétirányúság jegyében ugyanekkor olvastam el anyám példáját követve több „felőtt” regényt: Dumas-nak *A kaméliás hölgyét*, Tolsztoj *Anna Karenináját*, Henryk Sienkiewicznek *A Polaniecki családját* és Françoise Sagan egy akkoriban nagy feltűnést keltő regényét. Anyám minden szabad percében ezeket a könyveket bújta (*A kaméliás hölgyet* azonban nem ajánlotta nekem!) A harmincegy évesen balesetben meghalt Ryszard bátyám példáját csak részben követtem az olvasmányokat illetően. Őt az élet férfiasabb része érdekelte, az, amelytől én meglehetősen idegenkedtem: bányászat, tenger, repülés, katonaság. Nem vonzottak se kedvenc olvasmányai, se azok szerzői: Janusz Meissner, Franciszek Fenikowski, Jerzy Pertek és a többiek. Emlékszem a hosszú őszi-téli estékre, a hatalmas konyhában álló asztalra, rajta

egy kosár alma... Az egyik oldalon Ryszard, vele átellenben barátja, Stefan – mindketten beletemetkezve a könyvbe. Az olvasási szenvedélyt időnként megelőzte a filmélmény. Nagyon elementáris hatással volt rám és iskolatársaimra a Sienkiewicz regénye alapján forgatott *Keresztesek* című film. Mindnyájunkon – később megtudtam, hogy alighanem az egész lengyel kamaszfiatalságon úrrá lett az íj- és nyílgyártó szenvedély, s mindazon fegyverek elkészítése, amelyeket a lovagok Grunwaldnál használtak! Így volt ez az indián-western-témával is: előbb a filmek, aztán James Femimore Cooper és May Károly könyvei. A legmaradandóbban azonban *Az indián* című, cselekményét illetően Chilében játszódó regény hatott rám, amelynek szerzőjére nem emlékszem. Nagyszombatról vasárnapra virradó egész éjjel olvastam az ágyban. A konyhából orromba szüremkedtek a húsvéti étkek illatai, amelyeket áthatott a szomszéd szoba frissen felpasztázott padlózatának szaga. Ez 1967-ben történt, s mintha a gyermekkor olvasmányaitól vettem volna búcsút. Némelyikükhöz a gyermekeimmel tértem vissza, noha ők már újabb dolgokat és rengeteg magyar könyvecskét, könyvet olvastak. Mások újraolvasására váratlan ösztökélést érzek, s ilyenkor sohasem csalódom; legutóbb, fél évszázad múl-

tán Selma Lagerlöf *Nils Horgerson csodálatos utazását* és Kornel Ujejski *Maraton* című poémáját olvastam el. Újra és újra visszatérek gyermekkorom egyik legkedvesebb könyvéhez, Jan Parandowski *Mitológiájához*.

– *Mely írók, költők hatottak rád, formálták tudatodat kamaszkorodban?*

– Ha megengeded, még egy vilanásnyira visszatérnék a gyermekkoromhoz, mert eszembe jutott, hogy nemcsak könyvmolyok voltunk, hanem szenvedélyesen sportoltunk is. Bátyám versenyszerűen atletizált és bokszolt, reménytelen sikerekkel, de mindkét sportágnak hamar hátat fordított. Én nem voltam olyan sikeres, mint ő, de tizenöt éves koromig még azt a reményt tápláltam magamban, hogy egyszer olimpiai bajnok leszek. A sportszenvédély az én esetemben nemcsak a sportolást jelentette, hanem azt is, hogy rengeteg időt szenteltem a sportsajtónak és az ilyen témájú könyveknek. Így szereztem tudomást a magyar sporteseményekről, mindelelőtt a labdarúgókról, vívókról és bokszolókról is. De ha a középiskolai irodalmi feltöltődésemről van szó, annak egyre táplálóbb forrását a költészet jelentette. Rengeteget olvastam, s a költészet a lelkem mélyéig áthatott; a költészet illetően friss és érzéki befogadása, feldolgozása egyetemi tanulmányaim végéig tartott. E korai, középiskolás időszakból már nemcsak Adam Mickiewicz vagy Juliusz Słowacki (az utóbbi gyermekkoromban közelebb állt hozzám, mint az előbbi, s *A Pestisesek apja* című poémáját szinte kívülről tudtam) versei hatottak rám elemi erővel, hanem mintegy saját felfedezésemként Stanisław Wyspi-

ański, Bolesław Leśmian, Julian Przyboś, Krzysztof Kamil Baczyński költészete és Stanisław Pięta néhány verse is elvarázsolt. Az egyetem első évében mindenekelőtt Józef Czechowicz csatlakozott hozzájuk, s rövidesen Czesław Miłosz is *Arian Zieliński énekei* című „verscsokrával”. A középiskolában az orosz tanárnőnek köszönhetően, aki született orosz volt, megszerettem Alekszandr Blok, Szergej Jeszenyin, Oszip Mandelstam és Anna Ahmatova költészetét. Nem beszélve Puskinról, akinek több versét ma is oroszul tudom idézni. A prózát illetően a szerelmi tematikájú regények, s főként elbeszélések érdekeltek igazán. Jarosław Iwaszkiewicz, Ivan Turgenyev idevágó elbeszélései, Sienkiewicz *Hania* című novellája, Stefan Żeromski *Sziszifuszi munka* című regénye... Bizonyára tett szert volna Márai Sándor *Bébi vagy az első szerelem* című regénye, ha akkoriban el tudtam volna olvasni.

– *Mikor határozta el, hogy lengyel szakra felvételizel, s hogyan emlékszel a felvételi vizsgára? A legenda szerint vállig érő hosszú hajjal jelentél meg, igaz-ez?*

– Annak dacára, hogy egész gyermekkori létemet áthatotta az irodalom, a lengyel szak mellett a szó szoros értelmében az utolsó pillanatban, vagyis érettségikor tettem le a garast. Számos dolog érdekelt, s az irodalmat mondhatni privát időtöltésnek tartottam, olyasminek, amit meg kell ismerni, de nem feltétlenül kell stúdiumnak tekinteni. Talán a felnőttek, köztük a szüleim hatására hatodikos koromig érlelődött bennem az irodalom melletti elkötelezettség. Ekkor azonban a mi falusi iskolánkban megjelent egy tanfelügyeleti bizottság, és felmérést készített fizi-

kából. Olyan jól szerepeltem, hogy ezt követően elbeszélgetésre is behívtak, s tanítóm pártfogó figyelmébe ajánlottak. Ettől olyannyira fejembe szállt a dicsőség, hogy hirtelen vonzódást éreztem a természettudományi tárgyakhoz, noha fizika- és matematikatanárom részéről nem tapasztaltam semmiféle késztetést. A véletlen úgy hozta, hogy két évvel később kimaradt az a buszjárat, amellyel a slupski középiskolába utaztam volna felvételizni az anyám kíséretében. Végül pont az említett tanár vitt el Syrenka gépkocsijával. Elkéstem, s csak a felvételi bizottság jóváhagyásával tehettem matematikából írásbeli vizsgát. Minden példát megoldottam, köztük azokat is, amelyekért – egyedülként – dupla pontszámot kaptam. Ennek következtében elnyertem későbbi tanáromnak, dr. Stefan Rynkiewicznek a rokonszenvét, aki négy év alatt egyetlen egyszer hívott ki a táblához, amikor is elterjedt, hogy kivételez velem, mert a kedvence vagyok. A középiskola három évében figyelmemet a matematikára, fizikára és a kémiára összpontosítottam, noha az irodalom iránti szenvedélyes érdeklődésem is fellángolt Wyspiański életműve iránt, akinek születése századik évfordulóját nagy pompával ünnepelték meg akkortájt Lengyelországban. Az érettségi évében lengyel tanárnőm, Danuta Rachelska asszony befolyására a természettudományos csoportból átmentem a lengyel csoportba, ami következményeiben egyet jelentett azzal, hogy lengyel szakra jelentkezem. Birtokomban volt akkor már híres professzoraink, többek között Kazimierz Kuratowski és Wacław Sierpiński – matematika-könyveinek gyűjteménye. Szívfáj-

dalom nélkül elcseréltem irodalmi művekre.

– *És a hosszú haj?*

– Ja, hogy a hosszú haj... E téren valamit bizonyára összekevertél. Akkoriban, mint emlékszel, valóban divatos volt a hosszú hajviselet. A Beatles, Woodstock korát éltük, a mi legdrágább kincsünk Niemen volt, a titekek közül az Omegában fellépő Kóbor tűnt ki, de az iskolai szabályzat legfeljebb gyufaszál-hosszúságú haját engedélyezett. Csak a nyári szünetben növeszthettünk hosszabb frizurát. A hosszú hajjal kapcsolatos legenda bizonyára első magyarországi látogatásaimat taglaló beszélgetéseinkben gyökerezik (és keletkezésében talán Mártának is szerepe volt). E beszélgetések során számolhattam be nála, menyasszonyomnál, mostani feleségemnél Hatvanban tett bemutatkozó látogatásomról. Valóban vállig érő hajjal jelentem meg, ami mostani fizimiskám alapján nehezen hihető. Leendő apósom, a hatvani gimnázium igazgatója, a minden tekintetben kiváló, de tüntetően konzervatív ember szerfelett bizalmatlanul mért végig, majd elkérte személyi igazolványomat. Márta szerint azért, mert bemutatkozásakor nem értette meg a nevemet. De én tudom, amit tudok. E jelenetet nemegyszer idéztem tréfálkozva föl...

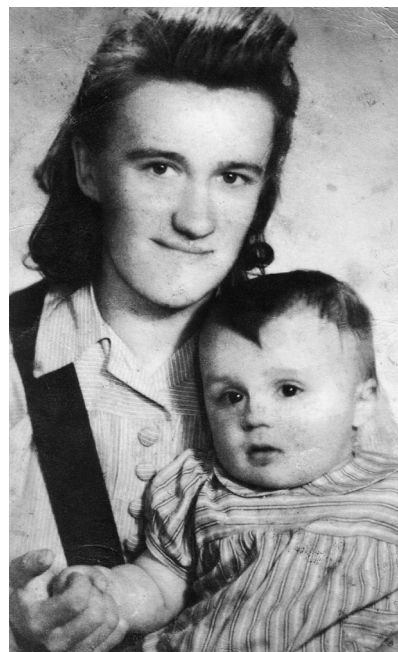
– *Egyetemi tanáraid közül kikre emlékszel vissza és miért?*

– Az az igazság, hogy több középiskolai tanárom, köztük a már említett Stefan Rynkiewicz matematikatanár és Danuta Rachelska lengyel tanár emlékét véstem mélyen a szívembe. Az előbbi sorsa – mint később megtudtam – viharos volt. Nemsokkal egyetemi tanulmányaim befejezése után vé-

letlenül találkoztam vele. Akkor is arról győzködött, hogy rosszul választottam. Lengyel tanárommal nem találkoztam; 1987 májusában, amikor egy alkalommal Budapestről, ahol akkor az ELTE-n lektorként dolgoztam, hazautaztam. Elhatároztam: elmegyek az iskolánkba, hogy az egy évvel azelőtt megjelent könyvemét átnyújtsam neki. Csak a folyosón írtam be a neki szóló dedikációt, majd a titkárságon megkérdeztem, hogy hol találhatom egykori lengyel tanárnőmet. Közölték, hogy néhány évvel azelőtt rákban meghalt. Ma már kevesen élnek egykori középiskolai tanáraink közül. A Varsói Egyetem lengyel szakán Zdzisław Libera professzor állt a szívemhez legközelebb, hozzá írtam a szakdolgozatomat. Jó szívvel emlékszem Roch Sulimára, a kiváló és eredeti gondolkodású kultúrantropológusra, akihez később munkatársi viszony fűzött, de azt nem mondhatom, hogy tudományos fejlődésemre hatással lett volna.

– *Egyetemi éveid során közelebbi kapcsolatba kerültél-e olyan diáktársakkal, akik később jelentős tudományos, művészeti pályát futottak be?*

– Sorolhatnám évfolyamtársaimat, akik sokra vitték választott pályájukon. Nem kis hányaduk ma egyetemi professzor, a Lengyel Tudományos Akadémia magas beosztású munkatársa, de vannak köztük kiváló írók, költők, filmrendezők, televíziós producerek, fontos országos intézetek igazgatói, főszerkesztők. Nem akarok neveket sorolni, mert a magyar olvasóknak nem sokat mondanak. Egyetemista koromban, mint tudod, a túlpárti Varsóban, vagyis Pragában a híres Kicki utcai diákszállóban laktam, ahová gyakran

Édesanyja és bátyja

benézett Edward Stachura. Az akkor közgazdaságtant vagy politológiát tanuló „Kicki utcai” ismerőseim közül később jó néhányan sokra vitték, s többen ma is fontos állami tisztségeket töltenek be.

– *A magyar kultúra iránti érdeklődésed kizárólag az egyetemen megismert Gedeon Mártának, majdani feleségednek köszönhető, vagy már korábban is felfigyeltél a magyarokra? Ha igen, miért?*

– Márta ebben játszott döntő szerepe megkérdőjelezhetetlen. Mint tudod, mindig nyitott voltam a világra, és rengeteg dolog érdekelt. Ebből aligha sül ki mindig jó dolog. Eljön az életben az a pillanat, amikor egy dologra kell összpontosítani. Igaza van a közmondásnak: aki sokat markol, keveset fog. De a mindent birtokba venni akaró kíváncsiság, érdeklődés erősebbnek bizonyult nálam. Mondható az is: becsvágyó voltam. Talán említettem neked, hogy húszévesen az első egyetemi vakáció során egyszerre tanultam olaszul és németül, s lelkes hevületemben elkészítettem azon nyelvek listáját,

A kis Mártával Hatvanban, 1977. január 24-én

amelyeket – terveim szerint – meg akartam tanulni. Tíz nyelvet írtam fel, de a magyar nem szerepelt köztük. Számomra ez a nyelv teljességgel egzotikusnak tetszett. Hogy figyelmemet felkeltették-e azelőtt a magyarok? Középiskolás korom derekán szenvedélyesen érdeklődtem a filmművészet iránt. Bűvöletükben tartottak Jancsó Miklós eredetiségükkel ható filmjei. Ismertem néhány magyar dalt is, köztük persze a *Gyöngyhajú lányt*. Tudtam, ki Liszt Ferenc és ki Bartók Béla. Sokat tudtam a magyar sportról, a régi bajnokokról is, mert tanultam az Olimpiai Játékok történetét. A magyar irodalomról viszont szinte semmit sem tudtam. Ismeretem néhány névre – Balassi Bálint, Petőfi Sándor, Jókai Mór és persze *A Pál utcai fiúk* írójára – korlátozódott. Egy évfolyamtársam hívta fel figyelmemet Weöres Sándor kötetére, amely *Ukryty świat* címmel ekkoriban jelent meg Lengyelországban. Lengyel szakosként olvastam Lukács Györgynek *A regény elmélete* című munkáját. Varsóban, a kollégiumban Márta ágya fölött ki volt tűzve egy papírlapocsk, rajta valamilyen vers; fel-

keltette érdeklődésemet a szerző „lengyel” neve: Pilinszky. Igazából azonban akkor nyíltam ki Magyarországra, amikor odautaztam.

– *Mikor jártál először Magyarországon?*

– Amikor kapcsolatom Mártával már komolyra fordult. Első magyarországi utam hozzá, 1975 júliusára datálódik. A több mint egy hónap zömét Hatvanban töltöttük. Bemutatkozásul akkor igazoltatott leendő apósom, mint említettem. Nem sokat utaztunk. Egyszer elruccantunk Budapestre, de Márta nővérével és annak férjével egy hétre ellátogattunk Erdélybe is. Leendő sógorom rokonainál szálltunk meg Kolozsváron. Egy régi Skoda Octaviával jártuk be a legszebb erdélyi tájakat. El voltam bűvölve. Még nem tudtam magyarul, de nem mertem felállni az asztaltól, amikor az idősebbek még ültek. Elmélyedve hallgattam hosszas eszmecseréiket, noha egy szót se értettem belőlük. Összehúztam magam, mintha kéretlenül egy számomra érthetetlen titkos összejövetelen lettem volna. Egy adott pillanattól fogva megéreztem, hol végződnek és hol kezdődnek az

egyes szavak. Apránként már ott megértettem az egyes szavak jelentését, s lelkesedésemmel köszönhetően tetemes haladást értem el a nyelvismeretben. Amikor egy hónap múltán visszatértem Lengyelországba, több magyar könyv lapult a bőröndömben, többek között József Attila verseskötete, s Gyertyán Ervinnek a róla írt népszerűsítő monográfiája, valamint Pilinszky János *Szálkák* című könyvecskéje, amelyet Mártától kaptam születésnapomra. A Varsóban vásárolt szótár segítségével bravúros eltökéltséggel vettem bele magam az olvasásba. Oly eredményesen, hogy ősszel már több általam magyarul írt verset küldtem Mártának. Ezek máig mulattatják őt. Az erdélyi vidékek és a magyar tájak varázsa, merthogy Balatonbogláron is voltunk, a szerelemtől áthatott nyár keretébe illeszthető Budapest pompázata, mindez együttesen azt eredményezte, hogy mind a szerelemnek mondott érzelem, mind a Magyarország iránti vonzódásom, s rajongásom mindenért, ami magyar, óráról órára, napról napra fokozódott.

– *Miből írtad a szakdolgozatodat? Tanáraid tudatában voltak képességeidnek?*

– Nos, ezen első „magyar nyári vakáción” fogtam bele a szakdolgozat írásába, mint már említettem, Zdzisław Libera professzor keze alatt. Értekezésem a lengyel felvilágosodás korának egyes meghatározó verseiben kimutatható vallásos szabadkőművesség jelenlétét érintette. A lengyel szakkal párhuzamosan két éven át szociológiát is tanultam, s ezen a szakon lobbant fel érdeklődésem a jelzett kérdéskör iránt. Ha jól emlékszem, 1976. június 25-én került sor szak-

dolgozatom védésére. Négy nappal később a varsói Házasságkötő Palotában Libera professzor sok boldogságot kívánt nekünk új életutunkon. E kívánságok annak csábító bizonygatásával végződtek, hogy a nyári szünet után a Lengyel Filológiai Intézetben találkozunk, mivel azt javasolta az egyetem vezetésének, hogy alkalmazni kíván az általa vezetett Felvilágosodás-kori Tanszéken. Szavai némileg csillapították a közeljövővel kapcsolatos aggodalmamat, amely szálkaként vándorolt bennem. A jövő ugyanis szerfelett ködösen körvonalazódott. Még ha az egyetemi állás be is jött volna, miután ki kellett költöznöm a Kicki utcai kolégiumból, Varsóban nem volt fedél a fejem fölött. A néhány órával azelőtt feleségül vett Márta a Visztula-parthoz közel eső Tanítók Házában két napra kibérelt szobába lépett be oldalamon. Másnap elutaztunk Hatvanba, ahonnan a templomi esküvő után Egerbe vezetett a nászutunk. A számomra emlékezetes gyönyörű, napfényes, szerelmes nyár, amelynek érzéseit az újabb és újabb magyar élmények is gazdagították, apránként végéhez közeledett, s egyre gyakrabban vetett rám fekete árnyat a jövő iránti nyugtalanság. A giereki Lengyelországba vetett hit mind világosabb időket élt át, s júniusban már teljes valóságában megmutatkozott, lerombolva „az egyre erőteljesebb Lengyelország” illúzióját, ahol az emberek majd bőségben élhetnek. A radomi és az ursusi munkásmegmozdulások és a kommunista hatalom megtorló válaszlépései szétverték azt az édeni képet, amelyet a hivatalos propaganda aprólékos gondossággal alakított. A lengyel polgárok egy része azonban már régen tisz-

1987 szilveszterén a Kovács családnál, Felczak professzor és Kiss Gy. Csaba társaságában

tában volt velem, hogy a festett illúzióknak nem sok köze volt a mind áthatóbban csikorgó valósághoz. Félig-meddig öntudatlan aggodalmaim miatt, hogy meglesz-e az állásom a Varsói Egyetemen, a Lengyelországban lejátszódó politikai eseményekről érkező mind riasztóbb hírek nyomán sajnos beigazolódtak. Szeptember 20-án tértem vissza Varsóba, s nyomban felhívtam Libera professzort. Kérdéseimre nem adott határozott választ, hanem meghívott magához beszélgetni, ahol arról tájékoztatt, hogy a státuszok zárolása miatt a tanársegédi állásokra tett valamennyi javaslatot – egy kivételével – elutasították. Hozzáfűzte, hogy nagyon sajnálja, s hogy tájékoztatni igyekezett az Irodalomtudományi Intézetben folyó doktori felvételi vizsgákról. A Varsói Egyetem valamennyi szépményű tanársegéd-jelöltje – sikerrel – vette az akadályt. A lesújtó híreket a Professzor azzal a javaslattal próbálta elviselhetővé tenni: nyújtsak be kérvényt a Lengyel Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézetének igazgatóságához, hogy alkalmazzanak a Felvilágo-

sodás Osztályán tudományos segédmunkatársként. Közölte, hogy kérvényemet írásban támogatja. Úgy tettem, ahogy tanácsolta, de alig hittem igyekezetem sikerében.

– *Mi volt az első megbízásod a Lengyel Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetében?*

– Amikor megkaptam az áhított állást, és a munkaszerződést aláírták, a személyzetis magához kéretett, és könnyes szemmel megkérdezte, hogy tényleg nem vagyok Varsóban állandó lakosként bejelentve? Bólintásomra kétségbeesetten közölte: akkor őt most elbocsájtják, mert alkalmazásom feltétele az, hogy varsói lakos vagyok. Azzal érveltem, hogy állandó varsói munkahely híján esélyem sem volt, hogy az állandó bejelentkezési lapot kitöltssem. E pöre igazság hallatán a személyzetis a fejéhez kapott, és talán még el is mosolyodott. Legalábbis akkor az volt az érzésem. Később e bonyodalmat a körülmények szerencsés összejárása és az emberi segítőkészség folytán sikerült megoldani, de ez már egy másik történet. Az Irodalomtudományi Intézetben egy időre le kellett mondanom

becsvágyó terveimről, mivel egy nagy közös vállalkozás segédfeladataival bíztak meg: a lengyel felvilágosodás nagy költészeti antológiájához a szövegek forrásait kellett meghatároznom, valamint a *Lengyel felvilágosodás irodalmi lexikonjának* – s a vállalkozást illetően ez jelentősebb volt az előbbinél – névmutatóját összeállítanom. Végül a név- és tárgymutató több mint száz oldalt tett ki. Meglehetősen mostoha körülmények között dolgoztam, mert az egyetem után egy éven át „csöves” voltam. Az alkalmi diákszálláson cédulák ezreit rakosgattam szét a padlón, s jószívű diáktársaimnak, akik befogadtak, nem nagyon akaróztott órákon át egy helyben szobrozni.

– *A rólad szóló legenda szerint a Te nevedhez fűződik két felvilágosodás kori lengyel költő felfedezése. Szólnál erről bővebben?*

– Ezt talán az ELTE Lengyel Tanszékének tanára, Király Nyina terjesztette? Részt vett azon a felvilágosodás korának szentelt varsói konferencián, amelyen én is először szerepeltem. Bemutakozó előadásomat a lengyel felvilágosodás ismeretlen költőiről tartottam. Legalábbis a címben nagyképűségem révén így szerepeltek, s ez a tapasztalt kutatók körében némi megdöbbenést keltett, de végül is jól fogadták bemutatkozásomat. Az egyik „ismeretlen” költővel később sokat foglalkoztam, így beépült a kutatói tudatba. Az igazság azonban az, hogy nem volt teljesen ismeretlen, inkább csak a felejtésnek esett áldozatul.

– *Mi volt a doktori értekezésed, és megjelent-e nyomtatásban?*

– Doktori értekezésemet 1980-ban védtem meg, s néhány évvel később *Megnyilatkozás és Felvi-*

lágosodás címmel megjelentette a rangos wrocławai Ossolineum Kiadó. A könyvet elismeréssel fogadta a tudományos közélet, s megkapta az Aleksander Brücknerről elnevezett legrangosabb akadémiai díjat, s más irodalmi díjat is „begyűjtöttem” általa. Magyarországon Hopp Lajos irodalomtörténész ismertette a Helikon hasábjain.

– *1981-ben megnyerted az ELTE Lengyel Tanszékének lektori állását. Végül csak 1985-ben tudtad e helyet elfoglalni... Miért? És hogyan emlékszel vissza magyarországi tanári munkásságodra?*

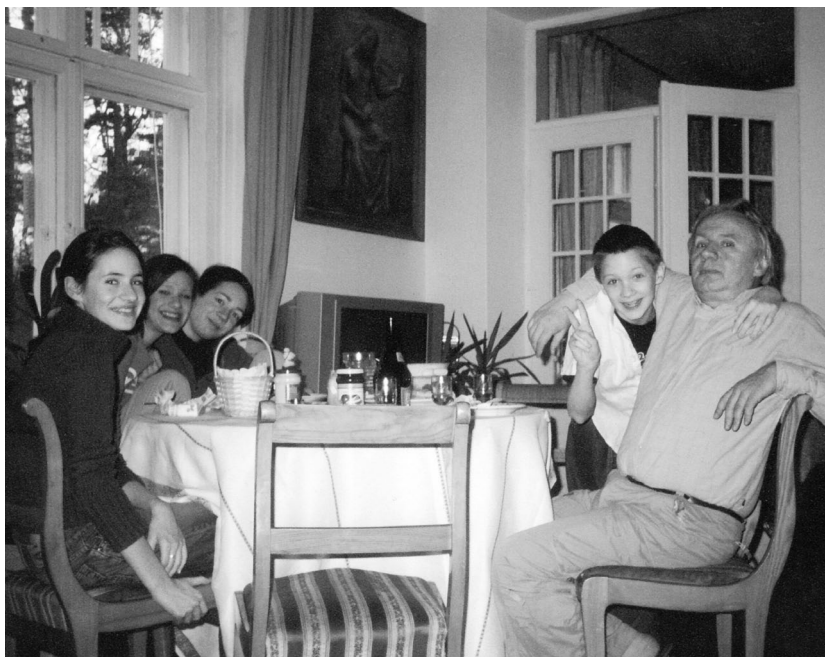
– Szeptemberben már mindent összecsomagolva utazásra készen álltunk. Reménytelenül örömmel készültünk Budapestre, amikor hirtelen telefonáltak az Intézetemből, hogy azonnal jelentkezsem az igazgatónál. Az igazgató jó ismerősöm, a felvilágosodás korának kiváló kutatója, Mieczysław Klimowicz professzor volt. Rendkívül feldúltan fogadott, s közölte, hogy a Lengyel Tudományos Akadémia hivatalából arról tájékoztatták, hogy kiutazásom engedélyezését visszavonták. E hír lesújtott, s alig tudtam kinyögni a kérdést: miért? Igazából fogalmam se volt, hogy mi történhetett. A professzor azt mondta, tudja, miről lehet szó, s megpróbált közbenjárni, de már – villámgyors eljárással – valaki más elfoglalta a helyemet. Később megtudtam, hogy a dolog két-három héttel azelőtt dőlt el. Akkor, amikor – legnagyobb meglepetésemre – behívtak a Bemowo nevű kerület rendőrkapitányságára, és tanácsokkal láttak el kiutazásom előtt, majd arra ösztökéltek, hogy gyűjtsék bizonyos híreket, s azokat juttassam el az illetékes helyre. Távol állt tőlem a rendíthetetlen

hős szerepe, de amikor rájöttem, miről van szó, igyekeztem együgyűnek mutatkozni, és keneteltettem fel a rendőröknek. Volt, amire elmosolyodtak, majd legyintve elengedtek. Mindezt nem vettem komolyan, de kiderült, az életemre – az életünkre – végül is komoly kihatása volt. Ha kiutazásunk 1981 őszén sikerült volna, elkerüljük a Jaruzelski által bevezetett hadiállapotot. Egyébként az ezt követő hónapokban magyar rokonaink és barátainak azt tanácsolták, hogy költözzünk Magyarországra. Különösen Tarnai Andor professzor érvelt emellett, akit személyesen Varsóban ismertem meg. 1985-ös kiutazásomnak az volt az előnye, hogy nem lektorként, hanem előadó tanárként dolgozhattam az ELTE Lengyel Tanszékén. Ez elégedettebbé tett, mintha csak lektor lettem volna.

– *Mikor kezdted el a magyar irodalmat fordítani, és mi volt az első megjelent fordított munkád címe?*

– Az első általam lefordított irodalmi szöveg Mózsai Ferencnek *Az ismeretlen Isten* című terjedelmes novellája volt. Ha jól emlékszem, 1975-ben vagy 1976-ban jelent meg a Kortárs hasábjain. Választásom nem mondható véletlennek, mert Ferenc a sógorom, Márta nővérének, Máriának a férje. Mielőtt megismertem, sokat hallottam róla Mártától. Imponált, hogy a Lengyelországban könyvei révén ismert kitűnő író, Sánta Ferenc fia. Ráadásul a Nowy Wyrac című irodalmi havilapban akkoriban olvastam Feri *Születésnap* című elbeszélését, amely nagy hatással volt rám. Amikor megismertem a húszegynéhány éves fiatal író, és nem sokkal később ke-

zembe nyomta a Kortárs említett számát, anélkül hogy egyetlen szóval is biztatott volna, (eleinte titokban) nekiálltam a fordításának. Ez nagy merészség volt részemről, mert magyartudásom 1976 nyarán messze állt a csiszoltságtól. Lefordítottam és elvittem a Nagyvilág lengyel megfelelőjének, a Literatura na Świecie című havilapnak. Lenart szerkesztő elolvasta, s néhány nap múlva a szerkesztőségbe invitálva közölte velem, hogy az eredeti szöveg érezhetően jobb az átültetetténél. A fordítás alapos átdolgozását ajánlotta, s visszaadta a minden oldalán vörös tintával kidekorált kéziratot. Lenartnak a dicsérettel köszönő viszonyban se álló megjegyzései némileg elkedvetlenítettek, s így jobb időkre várva félretettem a fordítást. A kézirat egy idő után elkallódott... Ez az eset alázatra intett, és a következő fordító munkára már lelkiismeretesen felkészültem. Ezek csak 1979-ben jelentek meg: Pilinszky versei a Twórczość című legrégebbi lengyel irodalmi havilapban, a te verseid pedig a Literatura na Świecie hasábjain. Fordításaim ezt követően már sorra láttak napvilágot, méghozzá a legrangosabb irodalmi és kulturális lapokban, de megjelentek a *13 magyar költő* című antológiában is. Hozzá kell tennem: az igaz, hogy Mócsi Ferenc elbeszélése volt az első irodalmi mű, amit lefordítottam. Az első magyar szöveg fordításába azonban 1976 februárjában fogtam. Ez a híres orr-fül-gégész, Dr. Bollobás Béla értekezése volt, amelyet vélhetően a lányától, Enikőtől kaptam, aki Márta barátnője volt. Én nagy adag pökhendiséggel nekiálltam a lefordításának. Néhány nap múlva átadtam a kész szöveget.

Gyermekeivel

Máig sem tudom, legalábbis nem emlékszem, volt-e valami haszna.

– *Az ELTE Lengyel Tanszékén négy éven át kollégák voltunk. Egyszer, amikor nálatok jártam, szinte lázas állapotban találtalak. Elárultad az okát. Heteken át mormoltad magadban József Attila Eszmélet című versét, majd egyszer leültél, és térdeden egy papírlapot tartva, az egészet fél óra alatt kongeniálisan lefordítottad? Mi volt az első magyar vers, amit lengyelre átültettél?*

– Négy éven át lettünk volna kollégák? Én öt évre emlékszem, de nem ez a lényeges. Ami az *Eszmélet* fordítását illeti, az én emlékeimben nem él az általad sugallt drámai feszültség. Az igaz, hogy 1987-ben hosszú időn át József Attila és költészete bűvöletében éltem. Alighanem mindent elolvastam, amit róla írtak. Ennek az általános légkör is kedvezett, mert halálának ötvenedik évfordulóján rengeteg rádió- és tévéműsor szólt róla, és számos emlékező írást szenteltek neki. A szóban forgó vers szinte belém ivódott,

kívülről tudtam, s nem hagytam nyugodni. Egy ideig meg sem fordult a fejemben, hogy lefordítsam. Aztán nekiültem, s viszonylag gyorsan – persze nem fél óra alatt – lefordítottam. Hogy kinek a verse született újjá először „lengyelként” bennem, nem tudom, pedig emlékezni illene rá. Valószínűleg egy Pilinszky-vers.

– *A fordításodban megjelent József Attila-válogatás nagy sikert aratott 2005-ben. Ugyanez mondható el Pilinszky válogatott verseinek kötetéről, s a tavaly napvilágot látott Márai-versválogatásról is? Melyik „visszajelzésre” emlékszel legszívesebben?*

– Általánosságban elmondható, hogy a megelégedettség érzésével töltött el az általam fordított költők szerfelett szíves fogadtatása. Ennek bizonyító „dokumentumait” hosszan sorolhatnám. Nemcsak arra az inkább hivatalosnak mondható bizonyítékra gondolok, ami a Literatura na Świecie című világirodalmi folyóirat jutalma volt, amelyet az év legjobb költői fordításáért kaptam. Beszédesebbek

a recenziók és az esszék, s a rádió irodalmi műsorai, amelyek – közvetítéssel – hozzájárultak a magyar költészet népszerűsítéséhez. Ha valamit ki kellene emelnem, az *A fordítás művészete* című, rádióban heti rendszerességgel sugárzott műsor volt, amelynek visszhangjaként hallgatók százai írtak levelet a szerkesztőségnek, vagy telefonáltak be a szerkesztőknek. Voltak költészetnek szentelt szerzői műsorok, olyan, mint például a híres színészé, Andrzej Ferencé volt, aki kizárólag az én fordításaimban szavalt magyar költőket – a Varsóban élő kitűnő zongoraművész, Esztényi Szabolcs játéktól kísérve. Mindez szívmengető volt. A legemlékezetesebb azonban talán az az e-mail-levél maradt, amelyet egy úton lévő hallgató írt a Lengyel Rádióba közvetlenül nekem címezve. Az autóban hallgatta Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című versét Janusz Zakrzeński előadásában – aki egyébként a szmolenszki katasztrófában halt meg –, s megrendültségében félrehúzódott, és megállt, hogy magához térjen.

– *Egyszer azt mondtad, mikor felolvastad Kiss Benedek és Utassy József verseinek fordítását, a közönség soraiból többen bravót kiáltottak... Annyira eltérő volna e magyar költők hangja lengyel kortársaikétól? Elismerően írtak Szócs Géza verseiről, akinek kötetét szintén neked köszönhetően látott napvilágot. Oláh János tavaly megjelent válogatott verseskötetének még számodra is meglepően lelkes kritikai fogadtatása volt...*

– Valóban megtörténik, hogy a különféle költészeti rendezvényeken a közönség, különösen a női, érzelmileg elragadtatja magát, s ennek hangot ad. Ebben nincsen sem-

mi különös, azt is mondhatnám: szóra se érdemes. Mindez Magyarországon is előfordul. Emlékszem egy harminc évvel ezelőtti Utassy-estre az Eötvös Klubban, ahol jelen volt Bohdan Zadura lengyel költő is, akit ugyancsak meglepett, hogy könnybe lábad a verset hallgatók, különösen a női hallgatók szeme... Elképedt azon, hogy a közönség így fogadja be a költészetet. Azt mondta nekem, hogy ilyesmi Lengyelországban elképzelhetetlen. De évekkel később ugyanez a varsói Magyar Intézetben is megtörtént Oravec Imre költői estjén. Szeretnék tőle is megjelentetni egy kötetet. Oláh János verseskönyve különösen közel áll a szívemhez, és nagyon sajnálom, hogy nem együtt mutathattuk be, ahogy ezt 2015 novemberében krakkói találkozásunk során elterveztük. Örülök, hogy a lengyel kritikusok kitűnő költőt ismerhettek meg verseskötete által. Érdemes volna a Jánosról szóló lengyel méltatásokat a magyar olvasók számára is hozzáférhetővé tenni.

– *Munkabírásod legendás? Lefordítottad Bibó István válogatott tanulmányait, a magyar latinitást, de hadd ne soroljam: az internet eligazítja azokat, akik az általad fordított munkákra kíváncsiak. Miközben négy gyermeket neveltél, tanulmánykötetek tucatjainak, tanulmányok százainak vagy a szerzője, s műfordításaidnak se szeri, se száma. Beszelnél a munkamódszeredről?*

– Ne túlozz... Bárhogy kerülni igyekszem, válaszom szerfelett banálisra kerekedik: imádom dolgozni, az időnként nehéz munka kellemes, jó érzéssel tölt el, és megelégedettségemre szolgál. Persze, olykor nehezemre esik valamiféle új dologba belekezdeni... Ahogy Bohdan

Zadura mondja, az ember néha inkább cementeszákot cipelne, csak-hogy ürügye legyen nem belefogni az írásba. E gondokról szólva ismét a feleségemre kell hivatkoynom. Neki köszönhettem, hogy a négy gyermek mellett még a leg gondterheesebb időkben is tudtam dolgozni, mert magára vállalta a családi munkamegosztás jegyében rám háruló munka nagy részét, miközben évtizedeken át ő is keményen gürcölt. Mert hát azokat a gyermekeket csak el kellett tartani, csak fel kellett nevelni. Mindössze ennyi. Összefoglalva: nincs módszer, csak megszállottság!

– *Kapcsolatteremtésedben meghatározónak tartod a személyeséget, a kézfogást, az egymás szemébe nézést... A varsói Magyar Intézet titkáráként nem postára adtad, hanem személyesen vitted el a meghívókat... Igaz, ennek révén mindig telt ház volt az Intézet rendezvényein... Lételemed lett a kapcsolatteremtésnek ez a személyesége, amely elképesztő időt és energiát igényel. Miként veszed ennek most nagykövetként hasznát?*

– Pista, Pista... Az a negyven év óta tartó fránya barátság... Még egy-két kérdés, és halálra babusgatva érzem magam. Persze a meghívókkal való lótas-futás, a személyes kézbesítői találkozás amatőrségemről árulkodva akár rossz fényt is vethetne rám. Mit tehettem volna, ha boldogítani mindenkiket a magyar kultúrával akartam? Akár erőnek erejével. Néha azon tréfálkoztunk, hogy ismerőseim látásomra a kapualjakba húzódnak az utcán, hogy ne kelljen a Magyar Kulturális Intézet legközelebbi rendezvényére szóló meghívót átvenni.

– *Meglepett, hogy felkérték: légy a Lengyel Köztársaság budapesti nagykövete?*

– Teljességgel. E javaslat nehéz választás elé állított, bár ilyenben a múltban is volt részem. Az az életforma, amelyben az oktatási munkáról való lemondást követően az utóbbi években részem volt, álmaim netovábbjának mondható: magam osztottam be az időmet, rengeteget olvastam, írtam, fordítottam, s a társasági életre is futotta maradék erőmből. De úgy döntöttünk, élünk a lehetőséggel, és állunk a kihívás elé. Mi magunk is gondoltunk arra, hogy pár év múlva hosszabb időre Magyarországra költözzünk, ahol három leányunk él.

– *Tudom, évek óta tervezed, hogy lefordítod a Toldit és Arany János balladáit. Mi valósult meg-e tervből?*

– Mindenekelőtt szóljunk a *Toldiról*. Vagy tíz kiadásban megvan, így a delejében élek. Úgy gondoltam, hogy a jubileumi évre az egészszel elkészülök. De ahogy mondják: ember tervez, Isten végez, vagyis a Gondviselés szándékai kifürkészhetetlenek. Ma annyi a hivatali elfoglaltságom, hogy a lengyel *Toldiról* szőtt álmaim megvalósítását elodázom. De nem örökre...

– *Persze előbb még be kell fejezned a Petőfi-monográfiát. Mennyi van belőle kész, és mikorra tervezed a kiadását?*

– Tulajdonképpen készen van a könyv, de nem vagyok vele teljesen elégedett, s néhány részét szeretném átdolgozni. Biztosan megjelenik kiküldetési időm lejárta előtt.

– *A monográfia részére újrafordítottad azokat a verseket, amelyeket vagy amelyekből idézel. Nem tervezed-e egy Petőfi-versválogatás kiadását a róla szóló könyvvel párhuzamosan?*

Szöts Gézával 1993-ban

– De igen. Szeretnék a monográfiával együtt egy karcsú Petőfi-verseskötetet is megjelentetni, benne *Az apostollal*.

– *Egy kicsit más téma: mely tulajdonságjegyeit becsülöd a magyaroknak, s melyek azok, amelyekkel jobb volna, ha nem rendelkeznének?*

– Olyanoknak szeretem a magyarokat, amilyenek. Ha nem volnának hibáik, nem lennének önmaguk. Az is igaz, hogy erényeik nem oly hivalkodók.

– *Az Angliában élő kiváló polonista, Gömöri György egyszer azt mondta, hogy igazából feleséged, Gedeon Márta szolgált rá a „Magyar Kultúráért” kitüntetésre. Azért, hogy férjeként e kultúra elkötelezettjévé tett Téged... Mi erről a véleményed?*

– Eljutottak hozzám ilyesfajta aforizmák... Engelmayer Ákos, a rendszerváltozás utáni első varsoói nagykövet is mondott ilyesmit. Hatásos, de pontatlan, mert Mártának hatalmas és értékes az életműve, s egyébként több a lengyel kitüntetése, mint nekem a magyar.

– *Egyre rövidebbek a válaszaid, ideje befejezni a beszélgetést?*

– A lélegzetvétel is rövidül a fáradtsággal, s végül már csak galambnyi pihegés... És elszáll a lélek...

– *Akkor csak annyit mondjál, hogy mik a jövőbeli terveid?*

– Amikor ilyen kérdést hallok, kiüt a hideg veríték, mert nyomban az jut eszembe, amit Witold Gombrowicz mondott egy olasz újságíróknak adott utolsó interjújában. A hasonló kérdésre egyetlen szóval felelt: sírgödör. Ennek hallatán a kérdező kővé vált. Pedig a válasz Gombrowicz esetében beigazolódtott, rövidesen meghalt. Annyi idős volt, mint most én. De elárulom az igazat: elképesztően sok tervem van, több mint amennyi huszonöt éves koromban volt. Márta nemegyszer igyekszik mértékletességre inteni: annyi a terved, mintha kétszáz évig akarnál élni. E tekintetben semmi sem változott, de arról beszélni nem szeretnék, ami mulasztásaimról árulkodna.

Kovács István

BERNADETTA KUCZERA-CHACHULSKA

annyi arc és még több

*a mesék
rémes alakjai
vasorrú banyák és gyilkosok
hatalmas késekkel
a közös ittlétünk
mindahány percében
megsebzett
tíz harminc száz
átváltozás*

*miként lehetséges mindez
egyetlen fáradt
villamoskocsiban*

***

*ugyanaz a pad
egy egészen új
esőben*

*ugyanazon ablaküveg
mögül
egy nagyon régi
eszme
új próbája
hogyan sikerül*

***

*szimmetriája a múltnak
és annak ami manapság
egyre nagyobb
a határvidék
az idő geometriája
a sors geometriája
a sorsé mely akár egy hős
feltárulkozik
a napban*

este

*mindennap séta
egyre mélyebb utcácskák
a város fáradtsága
amit senki sem lát
mely sosem tanúsít
ellenállást és változatlanul
ugyanúgy más
az elcsépelet megnyílik
akár a költészet
már ismert bányája
a merőben új pedig
követelőzik
vég nélkül*

kimerült tájkép

*ezek a vonások
e körvonalak
ez a széttördelt
egység
és az ösvény
a hó
az erdő
látható szeletének
arányai
a tökéletesen moccanatlan
fényesség*

*suhant a biciklista
és futott a kutya
a pórázon*

***

*a víz
mindig visszatér
a mederbe
és ragyog*

Zsille Gábor fordításai

***

kútban lakni
geometrikusan körbezárt
udvarkára látni
az ablakból az ablakba
nem tájakra magas fákra
még magasabb égboltra

a házból házakba
nézni
takaros erkélyekre
gondozott ládikákra

az emberi önszemlélet
határtalansága

parttalanság amely
gyötrelem a bezárkózó nyíltságnak

a béklyóba vert ember
s mégis a nagy és hosszú
leghosszabb út

megszólítás

Szent II. János Pál emlékének

és ismét
a régi Róma vagy
Róma
ciprusfák mérik
az eget
és pálmák tollforgói
fogózkodnak a szélbe
a város alatt gépkocsik
mintha
pár évszázada
szüntelen
az Egyetlen Élet felé
igyekeznének
a kezdet
még egyszer
beállítva

buszablakból

köd mazóviai fűzfák
félhomály és tavaszi áradások
vizek
a fűzek körül
mint a gyermekrajzokon
szinte mértani
vonalakkal egyenes
megszelídített csábos
formák és szembeszökők
mindig
a tavaszi vadvizek

határ

elemi állandóság
tárgy párkány
fa
reszketeg levélke
tél
évszakok összevisszasága
távlatzűrzsavar

a gondolat mint szem
partfeszület
amelyen
túl
minden
elmosódik

az ablakból

erkélyfülkéje a világnak
morzsolt
égbolt
még egy
juharfa
a mélységes falakban

elképzelt csönd
kitalált nyugalom
imitáció a mai napra

Kovács István fordításai

JAN POLKOWSKI

Üljön el a lárma

*Az örökkévalóság hosszú történet,
csak egy szó, amíg elhamvadnak a könyvtárak,
amíg kitelepítik a falut, az csak kezdete a gondolatnak
(a tűz hadarva suttog), amíg elégnék a kofferek,
rokonok képei, szoknyák, a kiscipők – az csak kitátása a szájnak.*

*A meg nem született gyermeknek felednie kell anyanyelvét,
a pernyének új városnévről kell döntenie,
a rozsdá új himnuszt kell költsön a népnek,
a besúgónak és a pókhálónak asztalhoz kell ülnie,
hogy ragacsos ajakkal illesse a kelyhet és a kenyeret.*

*A szavak csak akkor kelnek lassan vándorútra,
lelnek rá újra kimerülten a csontbőr állatokra,
érintik meg csendben a nyomorult embereket.*

Átmentél rajtam

*Átmentél rajtam, miként ha saját
tested árnyán, mint az évek óta tömegben álló
elhagyott ház hűvösén.*

*Az idő mindkét peremén hajléktalan
árnyék, átvág a pusztá szobákon, a szétmállott órák, évek
porán, az éjszakai lázálomban panaszkodó
fenyőlépcsőkön, melyek az újjászületés pillanatát keresik.*

*A sötét vér mélyében parázslík
a hátat fordító asszony nyoma.*

*Tüzet raktál a sparheltben, és árnyad
egyre zsugorodik a megszürcült, kihűlt emlékezetben.*

*A manzárd ablakterében reménytelenül vergődik a bezárt madár.
Az arcokon mindig ott marad
a hamu, a hánykolódó álomígéret, a beteljesedett
félelem.*

*Nyisd ki az ablakot,
térj vissza
(szabadság).*

Kovács István fordításai

FELIKS NETZ

A beteljesedett jóslatok könyvéből

*Az emberek így szóltak: eső lesz,
és helyesen cselekedtek, kik úszó házakat ácsoltak,
hisz negyven nappalon és éjen át esett.*

*Az emberek így szóltak: ki ott jön, Isten Fiának
mondja magát, és zsandárok mentek elé,
hisz nem lehetett tudni, hol is számára a határ.*

*Az emberek így szóltak: a Római Birodalom
bármely nap széthullhat, és szét is hullott,
s csupán néhány évszázadot tévedtek.*

*Az emberek így szóltak: valami új kezdődik,
és elkezdődött, s hogy zászló legyen, még a vének is
letépték ingüket – más kérdés, hogy kötelet fontak belőle.*

*Az emberek így szóltak: jó lesz az álomvilágban,
és akik hittek ebben, most mind alszanak,
és csakugyan jó így nekik.*

*Az emberek így szóltak: eljön a világ vége.
És eljött. Csak nem ötlük a szemükbe.*

A szerelem éjjele

*Ha vágyik rád, úgy susog, mintha a Gangesz
– a szent fertő – hömpölyögne az erekben.
Ujjai, mint a nyugvó nap, bőröd alá buknak.*

*Benned van ő, halandón, akár a halál.
Soha e halál belőled ki nem apad.*

*S ahogy élélvez, egy kisfiú sikolya.
S ahogy elmegy, a tűzvész egy gallyacskáját
foga közt hozza le a tündöklő csúcsról
vére leges-legsötétebb zugába.*

*Úgy vetted szádba, mint a tüskés galagonyát,
és vakon verődsz ide-oda hiánya bútorai közt.*

Zsille Gábor fordításai

KAZIMIERZ BRAKONIECKI

A mítoszhoz

Milyen emlékezettel szeretnél újjászületni, ha világnak kellene lenned?
 Nyolcévesen hullámozó leányka a folyó áttetsző vizében.
 Helybéli sellő. El-elmerül sokatmondó hajának örvényében.
 Kék kezeslábas rajta. Alant hínáros lapály.
 Sárga pillanat-liliomok a felszínen. Homokos mart, rét, sarjadékok.
 A kor árnyékában állsz a hídon, az elragadtatás árnyában, az árny árnyékában.
 E vidék királyának leánya. Apró sügérkéek kísérgetik.
 A hát rugalmas íve, kibomló álmok, folyékony báj.
 A folyó áradozva áldja őt, mi sem természetesebb.
 Nyolcvanéves hölgy lépked méltóságteljesen a zord tengerbe.
 Elboruló szemével a mélység fénylő partját fürkészi.
 Helybéli sellő. Istennő. Özvegyasszony. Tűri a világot és a halált.
 E vidék királynője. Fényhordozó, és alighanem dúdolgat is.
 Koponya- és fokhagymafüzér-koronát visel. Lát téged a vízben, és elhesseget.
 Belevész a ködbe, majd ismét felveti a holdnak árama.
 Mely elemként szeretnél újjászületni, ha mindent elfelejtenél?

A bükkfához

Az erdő tündökletében fénykérgű bükk mered Heraklész péniszeként,
 akinek tombolni támadt kedve. Ó, napmítosz gúlakúpja
 és függőleges számlája a szélnek; a termőföld génjeit szertekuszáló
 autista bükk, a tér felhőnyomására reagáló barométer, istentelen
 szőröstalp-protoplazma, ha itt nem volnál, el kellene tűnnöm.
 Beszélt nyelvem vagy, amely ráállt, hogy megízlelje a mimeziszt,
 az erőm vagy, mely titkaid törzsének génjeivel töltekezik.
 Ó, acéltörzs-torony, amelyben elfásul a végtelenről gondolkodás.
 Hányszor öleltelek át téged, a halál karjaival ölelhetetlent!
 Olyan vagy, mint a szakállas próféta, ki révületében megfeledkezett a világról.
 Olyan vagy, mint a hobbant görgelékkő, mely elszámítva magát, a jégkorszak híján mély álomba merült.
 Senkin sem segítesz, még magadnak is vészterhes parancsokat osztasz,
 ó, hidegvérű bükk, sűrűvelejű, mint a vérplazma protein és az ikra,
 feltűnő mozdulatodra várok, s az erdőből kivezető illő jövődőlésre,
 a végcselekedetre, amely a figyelmeztető gyökérszettől fölkapaszkodik,
 hogy szakítson önmagával, és elhagyja a bevégzettség kötelekeivel gúzsba font helyet.
 Ó, természet nyelvébe zárt bükkfa, mintha sohasem láthatnád meg a másvilágot,
 beléd akarok halni istentelenül, és felszítani, szítani a bükk-tüzet.

1959 tavaszához

Gomulka aranykora. Elég a nagygyűlésekből, menjetek vissza dolgozni.
 A párt felépíti nektek az új szocializmust. Hát visszamentek. Időben,
 de ma vasárnap van, március vége, sétálgatás Olsztynban.
 Matrózblúzos nővérem fehér hajszalagos fejét
 térdben megroggyant, görnyedt apám lódenkabátjára hajtja.
 Már soha többé nem látható egy képen apával. De most érezték egymást.
 Öcsém szemét törülgeti, apróka, és anya mellett áll, kezében papírtasak.
 Én kihúdom magam mellette, háromszögletű fejemen cserkészsapka,
 rövid nadrágot és cserkészzubbonyt hordok nagy büszkén,
 nálam is papírzacskó, s kinyújtott kezemben – trófeaként – nyalóka,
 elsős vagyok, farkaskölyök, sipok és becserkészések várományosa.
 Nem lettem cserkész, untattak a sorakozók, félttem a nagyobbaktól.
 Bizonyára valamiféle gyerekkori sérelem gyötört, mint James Bondot,
 ami meggátolta, hogy a hatalomra, parancsszavakra, tekintélyekre hallgassak.
 Az általános iskolából a könyvtárra és a fogfúrássra emlékszem.
 A középiskolából arra, hogy vegyek részt a május elsejei felvonuláson,
 különben nem érettségizhetem. Elszöktem a harsány ünnepélyekről,
 a hősök tiszteletéről, évfordulókról, sporttáborból és a társadalmi munkákról,
 de most szófogadó leszek, farkaskölyök, s aztán cserkész akarok lenni;
 nővérkém szeretni akarja az apját. Öten ácsorgunk a Roosevelttéren,
 mögöttünk látni az elrendezett romokat, az álló trolibuszt a Varsó utcában,
 a Grunwald utca mélyén még csupaszak a fák, trolivezetékek vasoszlopai.
 Zuzanna és Jan akkoriban még alig voltak harmincévesek. Fialakok.
 Apa szikár, görnyedt abban a furcsa öltönyben, napszítta,
 mert gépészként dolgozik építkezéseken. Anyámon szürke viharkabát
 és sötét szoknya, amit szívesen viselt. Szegény, magányos emberek.
 Menjetek vissza dolgozni, a párt fölzsabadít benneteket. Nem tudok belenyugodni
 ama nap elmúlásába, a család, a remény, a hit, a szeretet halálába.

Kovács István fordításai

A Vénuszhoz és a Jupiterhez

Március eleje. Két bolygó, miket átölel a hideg égbolt.
 Fényük egybeköt, szétválaszt, reményt ad, megcsal, egyszerűen: ragyog.
 Az egyik bolygó erősebben, a másik gyöngébben, de együtt. A tér
 maga a transzcendencia. Az átrepülő vadludak szaggatott hangja. Magasan.
 A világűr és közöttem nincs senki és semmi. Nem értem
 sem Istent, sem a sátánt, sem a vallást, sem a történelmet. Élek és meghalok.
 E közös fény a határtalanság. A sóvárgás nyitánya és lezárása.
 E közös sötét a határtalanság. A halál nyitánya és lezárása.
 Közöttünk nincs semmi, amit szeretnénk, amit nem felednénk, amit kívánnánk.
 A világűr csomópont, az élő és a holt ötvözete, mit magamban hordozok.
 Az átrepülő holtak szaggatott hangja. Magasan, alacsonyán. Egyenként. Együtt.

Zsille Gábor fordítása

KRZYSZTOF KOEHLER

Elmentem

„Ímé, az egész föld előtted van, ahova
jobbna és helyesebbnek látszik menned,
menj oda.”
(Jer 40,4)

*Elmentem. Ímé, itt vagyok,
És rongyaikban az emberek.
Kóbor kutyafalkák. Kiegett nap.
Nyomornegyed a város határán.*

*A graffitis házak mélyéből
Ösvények vezetnek: bevert
Üvegek, furnérlapok és kátránypapír: műanyag-
Palackok mardossák a fűvet, a rémült
Bokrokat; kibelezett ágy az utcán.
Rácsot lehúzó öreg
A szürkületben.*

*Az utcák lakói: atlétatrikós,
Agyontetovált férfiak,
S kik hozzájuk tartoznak, a nők. Marhuána-füst.
Vakolat-vedlette kapualjak. Harsányan
Mondanak valamit, öblösen
Messzi a hangjuk. Káromkodnak?
Valakit hívnak?
Perlekednek?*

*Jó és illő volna
Itt befejeznem. De némán,
Nehéz léptekkel átvágok
Tereiken. Csak a gyermekek
Tekintete tartóztat fel.*

*„Biztosan jól döntöttem,
Ha már itt vagyok. Jól
Történt, hogy ez történt velem.”*

*Úgy véled, nem ezt mormolgotom
Magamban mindegyre
Estéknént, a viadukt alatt,
Egy kukában rakott tűz
Fölött melengetve kezem?*

*A jóllakottak maradékában
Turkállok. A túltápláltságból
Táplálkozom.*

*A fekete nap
Letaszítja az égről
A kihunyt csillagot.*

*Még nem látod,
Pedig már megtörtént.*

Az, aki áll

„Uram, te jól tudod, hogy az embernek
nincs hatalmában az útja; és nem adatott meg neki,
hogy irányt szabjon útjának, s maga irányítsa lépteit.”
(Jer 10,23)

*Itt állok. Végre megállottam a parton.
Látom a túloldalt: dombhajlat, háztetők,
A csorda vonulása. A hallás
Nyugtalan küldönce az emberek lármáját
Hozza. És valami vízesésként
Alászárnnyal a szikláról.*

*Egy pillanat múlva minden elcsendesül. A nyugalom
Mint ármány, éjjeli tolvaj,
Kísértet vagy hajtóvadászat lopakodik.*

*Aztán még felfedem alakját.
Mellette néhány ember. Arcuk láthatatlan.
Hadonásznak. Alkonyodik,
Vagyis minden szertefoszlik,
Mint felénk a köd
Napkeltekor.*

*E mozdulattól lúdbörzik, fodrozódik a víz,
Hullámai végre elérnek hozzám, talpam cirógatják.
Megcsap a tó illata,
Hűlőben a föld.*

*Mifelénk északon most pengnek a kaszák.
Itt nappal kitikkadnak a szöcskék.
Ott szelíd álom ereszkedik a világra, itt
A homály hóhérbárdként sújt le rá.*

*Pedig tudom, hová készültem annyi
Évig; megannyi kínlódáson, bódulaton, reményen
És gondon át; s nemegyszer lett kenyértelen pajtásom
A szegénység: és az, hogy jajt kiáltok, látva,
Mint roskad magába az emberi élet, és falja fel
A testet a betegség, mardos savával a bánat,
Ecetével a lemondás és a gond,
Mint szűkíti be a szemhatárt a kétkedés
Köde; mint kél fel reményteli reggelen
A nap; mint rugaszkodik neki
Az örökkévalóság, mint villan meg a vég,*

*Hisz' mindvégig láttál engem
Az utamon, hisz lépteim mindig
A Te sötét útjaidat rótták; mert ítéletet
Hirdető hírnök voltam, verítékezeve
Igyekeztem, örömben és kínban, olvasva ki
Az értelmet; néztem távozó
Szeretteim is, láttam a szeretet véghatárát,*

*A férjét és a feleségét is; a gyermekek feladása
Miatt vérzett a szívem, mert a földben lakom,
Ahol senki se árnítja magát, hogy majd valahogy
Jobban el lehet igazgatni mindazt, ami a születés
És a halál közötti időt kitölti.*

*Most itt ülök a tűzrakásnál,
Közel a vízhez.*

*Igyekeztem hang lenni, s hittem, hogy lehetek,
Szólni mindegyikük helyett, de a magam nevében
Se tudtam egyetlen szót se ejteni.*

*Azt gondoltam... hogy...
Teljesen megérek,*

*Mint az erdei gyümölcsök,
Hogy engem teljesen eltölt
A nehézségi erő.*

*És nem maradt rá időm:
Eljöttem hát ide.
Meglehet, túl későn.*

*Lassan elmerül a hold,
Villódzó fénylenyomatot hagyva
A hullámokon.*

*Fölálllok, útra kelek, és elmondom, mi történt azután:
A parton egy öreg fűzfában tüzet gyújtottam,
Valamit ettem vacsorára, és rémületemben összerázkódtam:
E fényben egy alak jött felém a vízen.*

Kovács István fordításai

A játék szelleme (olaj, vászon, 70 × 70 cm, 2016)

Ulisszesz kalapja Oláh János: *Nieosiagalna ziemia* (*Elérhetetlen föld*), Studio Emka, Warszawa, 2016.

Oláh János *Elérhetetlen föld* címmel Jerzy Snopce fordításában egy éve megjelent verseskötete csupán a töredékét tartalmazza a tavaly elhunyt költő életművének. E töredék azonban hatalmas energiaforrás fényeként világítja be Oláh János fél évszázadot meghaladó alkotói munkásságának történetét, vagyis mindannak leírását, „ami van”.

A legkülönbözőbb versekre bukkanhatunk a kötetben: vannak köztük olyanok, amelyek szinte a rövid imák élő ritmusával lüktetnek; vannak, amelyek szigorúan kötöttek, mások kirobbanóan szabadok – és parttalanul árasztják el az olvasók és a hallgatók képzeletét. Szamba vehetünk olyanokat is, amelyeket elragadtatás és kétely egyaránt ural az ember és az őt körülvevő világ kölcsönhatásának bemutatása során, míg mások a valóban kifejezhetetlenbe vezető lírai koncentrátságukkal és feszültségükkel, a befogadót magukkal ragadva hatolnak be a mélységek mélységébe. Az e kötetben szereplő irodalmi expresszivitás így kiteljesített és költőileg átalakított fajtái lehetővé teszik, hogy legalább részben „bemérjük” Oláh János alkotói horizontját.

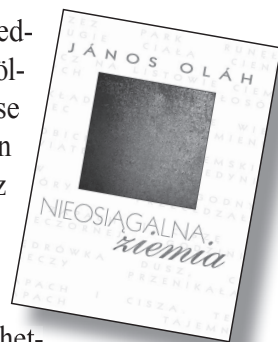
Az *Elérhetetlen föld* szerzője mindenekelőtt azokból a tapasztalatokból merít, amelyek az embert érzékennyé teszik mindarra, ami egyszerre véges és végtelen, fizikai és metafizikai. Oláh hőse határsávban mozog, ösvényei nemegyszer átvágnak az életet a haláltól elválasztó senkiföldjén. E sajátos térségben, amelyben a fényt át- meg átszövik az árnyak, végül az emberi létezés valamennyi egyenlete megoldódik. De mielőtt a megkérdőjelezhetetlen eredmény végösszegként megjelenik, az ismeretlenek elfedik a múlt és leendő történések értelmét. Ez a drámai „összekuszalódottság” és elveszettség léthelyzete. Oláh költői érzékenységgel tökéletesen felméri és megismeri e léthelyzetet, és tudja, hogy csak a „mennyi minden”-re koncentráló, kötött, „pontokba szedett” verssel lehet beszélni róla: „Mennyi mindenről beszélünk, / és mennyi mindent elhallgatunk! // Mennyi minden vár ránk, / és mennyi mindenre hiába várunk! // Milyen nehéz a sorsunkat cipelni, / de még nehezebb végül abbahagyni!”

A címbeli – „mennyi minden” – kérdés súlya az emberi életidő tömörségének érzékelése. Hordozni e

súlyt – amelyet a változatosság kedvéért sorsnak is nevezhetnénk –, a költő számára annyit jelent, hogy értse önmagát, legyen tudatában minden egyes mozdulatának és szavának. Ez pedig a minden egyes döntéshozataláért viselt felelősséget is jelenti. De a teljes felelősség csak a teljes belső szabadságának távlatában lehetséges. Ugyanis csak a szabad ember nem süti le a szemét, nem fordít hátat, és nem keres könnyű megoldásokat. Oláh – mint versei tanúsítják – költőnek és embernek is szabad, aki áll a kihívások elé, s noha össze-összeroskad a súly alatt, azt a végső pontig cipeli.

A szabadság bátorsággal párosul. Itt arra a bátorságra gondolok, amely nélkül nincs hiteles elbeszélés; a költő önmagáról csakis az illúzióktól megtisztított igazat mondhatja. Oláh lírája elsősorban ezen a leleplező tendenciájú igazságon alapul. Ez poézisének belső értéke, amely egyúttal költői és emberi fejlődését is megmutatja. E versekben van valami megragadható, amely dinamizmusánál fogva egyúttal szét is robbantja a szerkezetet. Ez Oláh János alkotói alapelve. A bátorság nála a belső „teljessé érés” folyamatát is jelenti, amely nélkül nem létezhet semmiféle személyiség. És e változási folyamatot a költő történelmi keretbe fogja. Persze a múlt idő előszere-ttel siklik ki a jelen időből, hat csábítóan a költőre és vezeti zsákutcába őt. Az, ami volt, nem mindig tükröződik vissza teljességgel abban, ami van. A történelem azonban a közös részvétel és a közös élmény adományaként dokumentumot követel. Akár költőt is.

Oláh rendkívül érzékeny az egyes életrajzokat formáló nemzedéki – közösségi – tapasztalatra. Nemzedékének egyén feletti, univerzális képe, amely e versekben valóságos vonásokat nyer, Oláh János költészetének – a személyes mellett – mintegy a másik pólusa. A két sarokpont között állandó feszültség jön létre, a pólusok feleselnek egymással, megvilágítják egymást, és magyarázattal szolgálnak. Amikor a költő felteszi a kérdést: „Hová érünk e rozsdamart úton, / a számítás útvesztőiben? / E hitevesztett helytállásra, / e reménytelen reményre, / amelyből születünk, s amelyért meghalunk, / mi kényszerít?” – ez dimenziójában többszólamú, kollektív, közösségi, nemzedéki. És – elhanyagolva a szóösszefüggések jelenlétét, amely egyértelműen a valóság negatív értékelését szolgálja – az ebben a versben feltett kérdés nem

valamiféle elvont „mi” nevében születik, hanem a közösség mélyéből és a meglévő nemzedéki egység középpontjából. Ezért e kiemelt közösségben nem vesznek el a saját, személyes hangok. Oláh János tökéletesen megkülönbözteti az individuális értékeket, tiszteli különbségüket, miközben harmonikus egészet alkot belőlük. A jelentésben egy másik szintjén e vers szó szerint azok nevében szól, akik – függetlenül az időtől és a körülményektől – a mulandóságban mindig értelmet kerestek és keresnek.

Az e kötetben feltett kérdés ellenpontjaként olvasható a címadó vers: az *Elérhetetlen föld*. Ez a költőileg fél évszázaddal ezelőtt megfogalmazott deklaráció, a fiatal poéta számára a valóságra kivetett horgony volt, vagyis határozott kihívás. Pontosan katalogizálja környezetének közelképeit: „Itt lakom a barnasisakos dombok oldalában, / mint egy ezüstbaltá, olyan fehér a házam.” E sorokban robbanásig feszülő energia ötvöződik a világ meghódításának vágyával. Itt az utakat még nem lepte be a rozsdá, ellenkezőleg: tiszta szemhatár hívogat, hogy vegyék birtokba, és lépjenek túl rajta. („Nem volt a szívükben semmi, / ami kioltotta volna / az évszakok roppant illatát.”) Ez a valóságba való erős beágyazottság, etikai érzékenység és a narratív poétika alkalmazása jelenti a kiindulópontot ahhoz, hogy az 1942-ben született magyar költőt összevegyük a vele egy nemzedéket alkotó lengyelországi Új Hullám poétáinak akkori törekvéseivel. Kétségtelen, hogy Oláh – akárcsak Krzysztof Karasek és Stanisław Barańczak – stabil identitást keresett, és lengyel kortársaihoz hasonlóan a hatvanas–hetvenes évek fordulóján szerette volna megtalálni helyét a világban. A káosz és a viszonylagosság állapotát a két különböző országban élő költők egyazon erkölcsi érzékenységgel és hasonló éleséssel írták le. „Nem tudom, honnan jöttem, / és nem tudom, miért” – írta Oláh. Krzysztof Karasek 1970-es bemutatkozó kötetének *Forradalmár a sörösbodegánál* című versében a hős sajátos módon vizsgálja identitását: „Mi keresnivalóm van itt, ezek között az emberek között, / Ebben a lármában, egérszürke kalapban, / tar koponyával.”

Oláh János poétikája azonban az ember életében megélt, mélyebb állapotokat és tapasztalatokat leleplező versek felé vezetett. Nyelvi kísérletei nem fogták vissza a létezés értelmét és célját vizsgáló költő képzeletvilágát. Az *Elérhetetlen föld* költője számára az igazi kihívás annak a formának a keresése volt, amely képes ellenállni az életet pusztító erőknek, mi-

közben „megjósolja” a mulandóság határát. A költő ezeket az ellentéteket a belső szabadságából és igazságkereséséből merített erő következtében volt képes egyensúlyban tartani: „Elhagyjuk végre e börtönablakú szobákat, / a cselédlépcsők szemégyűjtőszagú alkonyát, / elhagyjuk napjaink kiürült városát, / a rácsok és korlátok rozsdamart édenét.”

Oláh eltökélten és következetesen védte szellemi függetlenségét. Versei a jelenen túl nyitottak az adományként értelmezett múlt világára is, amelyet szerinte el kell fogadni és fel kell dolgozni. De mindenképpen nem tetszelgett a külső megfigyelő szerepében; verseiben nyoma sincs annak a könnyed iróniának, amely a szemlélődő szomorúságát enyhítené. Oláh lírájában a világgépet közvetlen tapasztalatai és valóságos élményei formálják. Éppen e tapasztalatok ereje határozza meg költészetének értékét, és dönt azok művészi megformálásáról.

Oláh takarékosan bánik a költői beszédre olyannyira jellemző eszközökkel. Nyelvezete egyszerű, esetenként egyenesen a köznapi beszédből merített, attól élesen el nem különülő konstrukcióhoz vezet. A sorok nem „egymáson csodálkozva” sorakoznak itt, hanem úgy, mintha kölcsönösen elismernék különállásukat és a leírást gazdagító autonómiájukat. Ennek következtében Oláh egyetlen versben lényeges, szerzőgázó és mély élmények summázatát tudja adni. Szavaival éppen hogy csak érinti a valóságot, de minden egyes érintése fontos távlatot nyit – olyat, amely mindazt magába foglalja, ami a létezés konkrét pillanatát meghatározza: „Szavak nélküli csönd. / Karba font karok. / Visszatérek. / A balzsamos homályban / felkattog a jegenyék sora.”

Az eszközök takarékosága Oláh Jánosnál szószertintiséget jelent. Az idézett verssorok mindegyike a szót vagy a befogadandó és megértendő jelentésektől tömör mondatot jelenti.

Oláh Ulisszesz nyomában járva kereső, utakat kijelölő költő, aki egyúttal a sorsdöntő találkozásokban is reménykedik. Verseinek ritmusa időnként a vándor lépteinek ritmusát utánozza, a váltakozó ritmust, amely egyszer kevésbé, másszor sokkal inkább szabályos. De erejéről feltétel nélkül a kitzűzött cél dönt: „Ahogy a patak mondja a magát, / ne add alább te sem! / Találd meg a kövek között az utat, / anélkül, hogy keresnéd!”

Az *Elérhetetlen föld* Jerzy Snopek tolmácsolásában – paradox módon – elérhető lett a lengyel olvasó számára. Metafizikai fénye, ami ezt is, azt is egy

egészbe fogta, semmit sem veszített élességéből. Lelke és fizikuma kétségtelenül ugyanazzal az energiával és erővel töltődött fel. Végző összegzésként álljon itt egy szakasz *Pinceszeri elégia* című, magával ragadóan szép verséből: „Ínyemen létteli, halálölő íz, /

ösvény, amely semmiből semmibe visz, / megszólalnék, de szavamnak senki se hisz, / botlik a nyelvem, botlom magam is.”

Wojciech Kaliszewski
Fordította: Kovács István

Sorsláttató *Újrealizmus és modern népiség irodalom a mai magyar irodalomban,* Magyar Napló Kiadó, 2015.

Borbándi Gyula 1991 tavaszán még úgy látta, hogy a szükséges nyugalmi állapot bekövetkeztével a népiség értékalakzatai (is) elfoglalhatják méltó helyüket az új helyzetben kikristályosodó értékhierarchiában. Várakozása indokolt volt, hiszen Németh László, Illyés Gyula, Veres Péter, Kovács Imre, Szabédi László, Bibó István, Gombos Gyula, Béládi Miklós, Pomogáts Béla és mások már évtizedekkel korábban világosságot teremtettek ezekben a kérdésekben. Ám a politikai rendszerváltást nem követte automatikusan értékrendváltás, sokkal inkább az átmeneti korszakokra jellemző értékrelativizáció, tetőzve az értékek átpolitizálásának ugyancsak tünetértékű gyakorlatával.

Akit tudományos érdeklődése az utóbbi időkben arra késztetett, hogy a népi irodalmi irányzat korszecifikus fogalmi tölteteinek változásait figyelje, annak az – eszmetisztázó folyamatokban kiküzdött – értéktelítődés helyett az értékek viharos „napfogyatkozását” kellett megérnie. Az újragjerjesztett népi-urbánus vita kiéleződése nyomán – aminek nemcsak a politikai napilapok adtak hangot (a pejoratív „népieség”, a megbélyegző „populizmus”, „nacionalizmus”, „nacionalista populizmus”, az „antiszemizmus”, sőt, a „fundamentalizmus” és a „fasizmus” szinonimáival) – számolni lehetett az újabb tudati torzulások társadalmi méretű következményeivel.

Mivel magyarázható a jelenségek, a fogalmak színváltozása? A közösségi eszményekkel (a „kollektivizmussal”?) érintkező eszmekörök elutasításával? A korábban lefojtott nemzeti identitástudat természetes jogérvényesítésének individualista visszautasításával? A sokáig mélyhűtötten tartott, majd csupán álcázott kelet-közép-európai nacionalizmusok korlátozásmentes felszínre törésével? Netán a hajdani népi mozgalom jelszavainak szélsőjobboldali kisajátításával? Bonyolítja a helyzetet, hogy a magának ma mind erőteljesebben polgárjogot kérő *újrealizmusban* vagy a *modern népiségben* a *nép* már nem ugyanazt je-

lenti, mint a két világháború között vagy 1945 után, amikor még a *parasztság* szinonimájaként szerepelt a köztudatban. A mai szociológiai fogalomértelmezés ide sorolja az alsóbb társadalmi rétegeket, a vidéki vagy vidékről elszármazott embereket, sőt, a szomszédos országokban élő magyarokat is. Akiknek az uralkodó hatalom naponként tudtára adja, hogy szülőföldjükön csupán másod- vagy harmadrendű (román, szlovák, szerb, ukrán stb.) állampolgárok. Magyarországon pedig a lakosság számottevő (2004-ben szint valló) részének a szemében „románok”-nak, „szlovákok”-nak, „ukránok”-nak stb. számítanak. (Lásd még Balla Zsófia *A vers hazája* című írását.)

Ezekre a régebbi és mai kérdésekre is választ kerestem az *Újrealizmus és modern népiség a mai magyar irodalomban* című kötetben. E tanulmánygyűjtemény úgy hívja fel a figyelmet a jelenlegi irodalmi kánon egyoldalúságaira, hogy közben nem negligálja a posztmodern égőv jegyében alkotók munkásságát sem.

Balla Zsófia vitaindítója nyomán a Székelyföld hasábjain a múlt esztendőben élénk disputa folyt a magyarországi kánonképzés mechanizmusáról. Engem a leginkább Pécsi Györgyinek az a „vagyálma” fogott meg, miszerint megszületőben (lehetne) immár „egy olyan 20. századi magyar irodalomtörténet is, amelyik szinkronban, határok nélkül, befogadó módon veszi számba a konszenzusosan elfogadott értékeket”, és retrospektív módon is megvalósul végre „a magyar irodalom árnyaltan tagolt egysége” (*Fél korsó belga sör*). Mint akit a szociográfiai megközelítések-ből sarjadó *újrealizmus* és a társadalmi és nemzeti kérdéseket a globalizmus korában szerves összefüggésükben felvillantó *modern népiség* alkotáslélektani kérdései is foglalkoztatnak, örömmel adom tovább a kötet utószavában szereplő felismerést, miszerint: „Sokan voltak és vannak, akik folytathatónak tartják a magyar irodalmi hagyományt, és egyben annak megújítására is vállalkoznak a megváltozott körülmények

között; akik tehát képesek az efemer kortendenciákkal szembeszegülni, és olyan értékeket képviselni, amelyeket a posztmodern kevéssé körültekintő apologetái viszonylagossá tettek, illetve a perifériára szorítottak. Vagyis a probléma nem az, hogy nincsenek olyan írók, akik alkotói minőségükben [...] fogékonnyak a magyar társadalom, a magyar nemzeti közösség problémáira. Ilyen írók mindig is alkottak, csak hogy a 20. század utolsó harmadában és a 21. század első évtizedében a befolyásos irodalomértelmezők többsége általában nem számolt a létezésükkel.”

Ebben a kötetben az *eleven irodalmat figyelő, a mozgó értékekben a maradandókat felfedező* jeles kritikusok, esztéták, irodalomtörténészek *igyekeznek piederesztálra emelni azokat az (élet)műveket, amelyek dacolnak a kánonokkal*. Merthogy az egyik igazsággal nem lehet elföldni a másikat (Alföldy Jenő: *A krónikairás művészete*). Amiképpen az autentikus hagyomány sem „zárja ki, hanem éppenséggel előhívja a létfilozófiai mélységek és magasságok legigézetesebb perspektíváit” (Bertha Zoltán: *A föld lírai metaforája és metafizikája – kortárs költők verseiben*). A hagyomány, a kultusz ápolásával a szülőföld, a táj-régió civil szférája csak megerősítheti az értékeket – érvelt Pécsi Györgyi a Székelyföldben –, ahogyan Takáts Gyulát Somogy, Csorba Győzőt Pécs, Ratkót Nagykálló, Baka Istvánt Szekszárd, Gion Nándort Szenttamás és a délvidéki régió „tartja életben”.

A provinciális globalizmusoknál virulensebbek a globális provincializmusok – állapítja meg Majoros Sándor „vándorprózájáról” Csontos János. Aki kiemeli, hogy a modernből és a posztmodernből egyaránt építkező Majorosnak azért van írói hitele, mert „prózája mögött az élete és a jellem az aranyfedezet” (*Búcsú és megérkezés*). Jakab-Köves Gyopárka ugyancsak az eredetiséget, a hitelességet és az önazonosság méltóságát emeli ki Kontra Ferenc életművében. Érvelése szerint az író „hiteles tudósítója mind a kisebbségi magyar létnek, mind a diktatúra évtizedeinek, átélte és túlélte egy háborút, de ismeri azoknak a sorsát is, akik kiszakadtak a szülőföldjükről, és idegenként sehol sem találhattak hazára” (*Aki dacol a kánonokkal*).

Számtalan vitánk lehet a globalizmussal. De van egyfajta előnye is. „Most már a csángókat sem lehet középkori sötétségben tartani” – idézi Ferenczes Istvánt *A pusztulás stációiban* Ködöböcz Gábor. „Ők is kezdenek mozogni, világot járnak, látnak, hallnak. Most már nem egyedüli hírforrás a pap, a román állami iskola, hanem a világ az ő számukra is kezd ki-

tágulni.” És ez azért (lehet) biztató jel, mert az „elcsángósodás” veszélye egyébként nemcsak az erdélyi magyarságot fenyegeti, hanem minden kisebbségben élő népet. Ferenczes „szerelmes földrajza” ebből a tragikumból fakad. És a Iancu Lauráé? Abból az értékkerentésből sugárzó hitből, hogy a „periféria végtelen magányából a világ közepévé” sikerült varázsolnia imádott *Szeretföldjét* – „a nyelvben szikrázó mindenség” poétikus és plasztikus szépségének identitásmezőt őrző átörökítésével – „ballada-, ráolvasás, rituális és egyéb szövegemlékek, népdalsorok, szakaszok, babona-praxisok, leírások és ezeket kísérő szövegdarabok, archaikus népi imák, néphittartalmak, népi vallásos és babonás látomások megidézésével” (Jánosi Zoltán: *Szomorú Macondo*).

Alföldy Jenő tanulmánya megerősített abban a hitemben, hogy Marosi Gyula nem „szövegeket” ír, „hanem sorsba vágó döntési helyzeteket és belőlük születő gondolatokat, az élet biológiai és etikai törvényei szerint kikristályosodó elveket és eszméket”. Plasztikus leírásai és lélektani megfigyelései mellett erőssége, hogy a tájábrázolástól egyenes út vezet az egyetemes léttel való azonosuláshoz.

Nyelvkereső és nyelvteremtő izgalom uralja az Alföldy Jenő, Bertha Zoltán, Czetter Ibolya, Csontos János, Erős Kinga, Farkas Gábor, Fekete J. József, Hegedűs Imre János, Imre László, Ircsik Vilmos, Jakab-Köves Gyopárka, Jánosi Zoltán, Kemény István, Kovács István, Ködöböcz Gábor, Lajtós Nóra, Mudriczki Judit, Oláh János, Szabó Palócz Attila, Szokolczay Lajos, Toldi Éva, Varró Annamária által elemzett műveket. A kötet szerzői elégtételt szolgáltatnak a korábban mellőzött alkotóknak (Ágh István, Ferdinandy György, Kiss Benedek, Mezey Katalin, Nagy Zoltán Mihály, Oláh János), elismerő értékelést nyújtanak a kritika által viszonylag keveset emlegetett, rangos középkorostálybeli írókról (Kontra Ferenc, Majoros Sándor), valamint felhívják a figyelmet a náluknál fiatalabb nemzedék olyan alkotóira, akik már emlékezetes művekkel bizonyítottak (Iancu Laura, Csender Levente).

Azzal a meggyőződéssel tettem le a kötetet, hogy a korszerű eszközökkel építkező újrealizmus és modern népiség nem reflektálatlan visszatérés az évtizedekkel korábbi irodalmi normákhoz. Úgy teremti újjá a sorslátató – egyént és közösséget egyaránt erősítő – irodalom értékalakzatait, hogy számol a körülöttünk és bennünk megváltozott világ szellemi impulzusaival.

Cseke Péter

Barna T. Attila (1971, Vác) Bella István-díjas és Quasimodo-különdíjas költő. Budapesten él. Legutóbbi kötete: *Régi kintorna dallamára* (versek, 2013).

Batári Gábor (1967, Budapest) költő, újságíró, szerkesztő. A Budapesti Tanítóképző Főiskolán végzett. 1995-től a Littera Nova Kiadó szerkesztője és grafikusa, 1999-től az Alterra Kiadó főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *4 az 1-ben* (másokkal, versek, 2014).

Bogdán Emese (1955, Erdővidék, Barót) író, testnevelő a bukaresti Testnevelési Akadémián diplomázott. Tíz évet tanított a Gyimesekben, vizitornával foglalkozik, és nehézkes mozgású gyerekeket tanít úszni. Novellái a Székelyföldben jelentek meg.

Brakoniecki, Kazimierz (1953) lengyel költő, esszéíró, műfordító, kritikus. A Borussia Kulturális Egyesület társalapítója, a Borussia. Kultúra. Történelem. Irodalom folyóirat alapító főszerkesztője. Teljes munkássága több mint negyven kötet. Számos fontos elismerés mellett 2007-ben az UNESCO kulturális nagydíjában részesült.

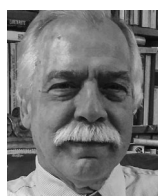
Czigány György (1931, Budapest) József Attila-, Erkel-, Liszt-, Pro Literatura-, Stephanus-, Pulitzer életmű-, Prima Primissima- és Magyar Örökség-díjas költő, író, zenei szerkesztő. A Magyar Írószövetség örökös tagja, Óbuda-Békásmegyer díszpolgára. Húsz évig a Magyar Rádió, majd húsz évig a Magyar Televízió művészeti főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *A nyár feltámadása* (próza-tételek, esszék, 2017).

Cseke Péter (1945, Recsenyéd) író, szociográfus, irodalomtörténész. 1968-tól újságíró, 1990-től a Korunk szerkesztője, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem oktatója, a két világháború közötti időszak kisebbségi eszmetörténetének kutatója. Pro Literatura- (2004), Szabó Zoltán- (2005) és Aranytoll-díjas (2010). Idén a Magyar Érdemrend tisztikeresztjével tüntették ki. Legutóbbi kötete: *Erdélyi értékhorizontok* (tanulmányok, 2015).

Deák-Sárosi László (1969, Székelyudvarhely) költő 1990 óta Budapesten él. Az ELTE magyar-filmelmélet szakán és nyelvtudományi doktori iskolájában végzett. Munkatársa a Hazanéző című irodalmi folyóiratnak. Legutóbbi kötete: *A szimbolikus-retorikus film* (tanulmány, 2016).

Feledy Balázs (1947, Budapest) művészeti író, művészetkritikus, kurátor. Felsőszintű jogi és esztétikai tanulmányokat folytatott. Évtizedek óta a magyar képzőművészeti élet egyik szervező személyisége mint galériavezető, művészeti tanácsadó. Kutatási területe a kortárs magyar képzőművészet, iparművészet, fotográfia. Elemzése, kritikái, kiállítás-megnyitói, előszói szakmai és közéleti lapokban, katalógusokban, könyvekben olvashatók. Legutóbbi könyve: *Holesch* (2017).

Gedeon Márta (1951, Hatvan) tanár a Varsói Tudományegyetem Magyar Tanszékének magyar nyelvi lektora, az Őrszavak című magyarságismereti és magyar tanításmódszertani internetes folyóirat szerkesztőségi tagja, a varsói Divéky Adorján Hétvégi Magyar Iskola pedagógiai vezetője, a Lengyelországi Magyar Egyesület programszervező titkára. Magyar tanításmódszertani írások szerzője.

Iván Péter István (1976, Miskolc) az ELTE olasz szakán végzett. Jelenleg gyógymasszörként dolgozik egy pesti fürdőben. Írással teljes látásvesztését követően kezdett foglalkozni. 2011-ben Móricz Zsigmond-ösztöndíjas volt. Önálló kötete még nincs.

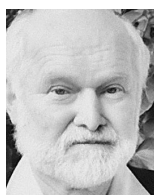
Jánosi Zoltán (1954, Miskolc) egyetemi tanár, irodalomtörténész, a Magyar Napló és az Irodalmi Magazin főszerkesztője, a Kőlcsey Társaság elnöke, 2007 és 2015 között a Nyíregyházi Főiskola (2016. jan. 1-től Nyíregyházi Egyetem) rektora volt. József Attila-díjas, legutóbbi könyve: *Ratkó József* (monográfia, 2016).

Kaliszewski, Wojciech (1956) irodalomtörténész és kritikus. Több száz esszét, írást, recenziót szentelt a kortárs költészetnek. A Wyspa (Sziget) című negyedévi irodalmi lap szerkesztője, s élvonalbeli lengyel folyóiratok rendszeres publikálója. A Lengyel Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének munkatársa. Irodalmat ad elő a Stefan Wyszyński Kardinális Egyetemen, s a Lengyel Írók Társaságának tagja.

Koehler, Krzysztof (1963) lengyel költő, esszéista, irodalomkritikus. A varsói Stefan Wyszyński Biberos Egyetem rendkívüli professzora. 1994 óta a Lengyel Televízió szerkesztője, 2006 és 2011 között a TVP Kultura tévécsatorna igazgatója. 2016-tól az Instytut Książki könyvintézet igazgatóhelyettese. Költőként a brulion alkotócsoporthoz tartozik. Nyolc verseskötet szerzője.

Kovács István (1945, Budapest) költő, polonista, történész, a Kilencek költőcsoporthoz tartozik. *A gyermekkor tündöklete* című regényéből *Budakeszi srácok* címmel játékfilm készült. József Attila- és Babérkoszorú-díjas. Legutóbbi kötete: *Érdek és szeretet. Lengyel visszaemlékezések a szabadságharcra 1848–1849* (2016).

Ködöböcz Gábor (1959, Vásárosnamény) irodalomtörténész az Eszterházy Károly Főiskola magyar irodalomtudományi tanszékének docense és az Agria című folyóirat főszerkesztője. Egerben él. Kutatási területe az 1945 utáni magyar irodalom. Fontosabb díjai: Eger város irodalmi díja (2009), Partiumi Írók Társaság irodalmi díja (2011), Petőfi Sándor Sajtószabadság-díj (2015), Hídverő-díj (2015). Legutóbbi kötetei: *Szépen magyarul, szépen emberül* (2014), *Kiss Benedek* (monográfia, 2014).

Kuczera-Chachulska, Bernadetta (1957) lengyel költő. Az irodalomtudomány doktora, a varsói Stefan Wyszyński Bíboros Egyetem tanszékvezető professzora, szakterülete a lengyel romantika és Cyprian Kamil Norwid költészete. Költőként ritkán publikál, hazájában máig négy kötete jelent meg, legutóbb: *Jób és más alakok* (2013).

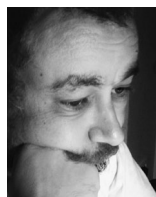
Mezey Katalin (1943, Budapest) költő, író, műfordító, a Kilencek költőcsoport tagja. A Széphalom Könyvműhely igazgatója, 1992-től 2008-ig az Írók Szakszervezetének főtitkára. 2012-től a Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozatának vezetője. József Attila- (1993), Prima- (2007), Bethlen Gábor- (2009), Partiumi Írótábor (2013) és Kossuth-díjas (2015). Legutóbbi kötete: *Levelek haza* (regény, 2017).

Netz, Feliks (1939–2015) lengyel költő, író, műfordító, szerkesztő. Katowicében élt, magyar, német és orosz nyelvből fordított. Puskin *Anyeginjének* legelismertebb lengyel fordítója. Márai Sándor első lengyel népszerűsítője, fordítója. Több mint ezer magyar verset ültetett át lengyelre. Magyarul is megjelent prózakötetei: *Halottak napján született* (2005); *Dysharmonia caelestis* (2008).

Payer Imre (1961, Budapest) József Attila-, Artisjus-, Nagy Lajos-, Parnasszus-díjas költő, irodalomtörténész. Az ELTE bölcsészkarán végzett, az irodalomtudomány doktora. Több napilap újságírója, 1996–2001 között az ELTE Modern Magyar Irodalmi Tanszékének tanára. Legutóbbi kötete: *Egyre közelít* (2013).

Péter János (1972, Csongrád megye) tanulmányait Szegeden végezte. Középiskolai tanár, jelenleg Veszprém megyében él.

Polkowski, Jan (1953) lengyel költő, újságíró. A nyolcvanas években a Szolidaritás Mozgalom aktivistája, a Jaruzelski-féle hadiállapot idején internáltak. 2007–2008 folyamán a TVP tévécsatorna igazgatója, 2010-től a Szmolenszk Alapítvány elnöke. A Portalfilmowy.pl internetes oldal főszerkesztője. Tizenegy verseskötet és egy regény szerzője.

Rott József (1964, Komló) író, szabadfoglalkozású alkotó. Magyarereggyen él. Greve-díjas (2003). Legutóbbi kötete: *Aldozatot akartatok – Válogatott elbeszélések* (2014).

Serfőző Simon (1942, Zagyvarékas) Kossuth-, József Attila-, Radnóti- és Arany János-díjas, Ballasi Bálint-emlékkardos költő. A Hetek tagjaként indult. A Napjaink szerkesztője, az Új Holnap főszerkesztője, majd főmunkatársa, 1993-tól a Felsőmagyarország Kiadó vezetője. Legutóbbi kötete: *Semmi sem úgy van* (elbeszélések, 2014).

Jerzy Snopek (1952) lengyel irodalomtörténész, műfordító. 2006-ig a Lengyel Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének igazgatóhelyettese, ma a varsói B. Prus Bölcsészettudományi Főiskola dékánja. 2016-tól a Lengyel Köztársaság magyarországi nagykövete. Legutóbbi kötete: *Węgrzy. Zarys dziejów i kultury* (Magyarország vázlatos művelődéstörténete, 2002).

Soltész Márton (PhD, 1987) irodalomtörténész, szerkesztő, az MTA KIK kéziratárosa. Legutóbbi kötete: *Csalog Zsolt* (monográfia, 2015).

Szalay Károly (1929, Kecskemét) író, történész, kandidátus. Dolgozott tanárként, kiadói szerkesztőként (Szépirodalmi Kiadó, Magvető), és több ciklusban az MTV szerkesztőjeként. A Lyukasóra című folyóirat volt főszerkesztője. A magyar szatíra elsimert szakértője, filmes monográfiák és regények szerzője. Kitüntették a Magyar Köztársaság Érdemrend kiskeresztjével (1994) és József Attila-díjjal (2000). Legutóbbi kötete: *Szent Jeromos éjszakája* (2014).

Szentmártoni János (1975, Budapest) költő, író, a Magyar Írószövetség elnöke. 1989 és 1996 között a Stádium Fiatal Írók Körének alapító tagja, 2000 és 2010 között a Magyar Napló szerkesztője. Gérecz Attila- (1995), Édes Anyanyelvünk- (2004) és József Attila-díjas (2007). Legutóbbi kötete: *Szomjú-ság* (kisregény, 2016).

Varga Klára (1963, Kecskemét) író, újságíró. Nyagymaroson él. 2001–2010 között a Magyar Nemzet kulturális rovatának munkatársa volt, jelenleg szabadúszó. Legutóbbi kötete: *Műszakarbantartási alapismeretek* (regény, 2014).

Weisz Anett (1985, Debrecen) költő, liturgiátörténész. Verseivel szerepel a *Vesztőhely és menedék* (Stádium Kiadó) című antológiában. 2015 szeptemberétől a Magyar Írószövetség íróiskolájának hallgatója.

Zsille Gábor (1972, Budapest) költő, műfordító, szerkesztő. 2004-ig Krakkóban, jelenleg Budapesten él. A Magyar PEN Club volt titkára, a Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának elnöke, a Magyar Napló versrovatvezetője. Bella István- (2008) és József Attila-díjas (2015). Legutóbbi kötete: *Lengyel kultúrkincsek. Fejezetek a lengyel-magyar barátság évezredéből* (esszék, 2016).

Iratkozzon fel a Magyar Napló levelezőlistájára!

Küldje el nevét és e-mail címét az info@magyarnaplo.hu e-mail címre, vagy iratkozzon fel honlapunk Hírlével rovatában:
www.magyarnaplo.hu